

BBF00049

ปรมัตถดīpanī เทวศาทาจรรทกถา

(บาลี - ไทย)

ภาค ๓

PARAMATTHADĪPANĪ THERAGĀTHĀATTHAKATHĀ

(PĀLI - THAI)

PART III

มูลนิธิพิมพ์ไฉ่ภิกขุ

คุณสุวัฒน์ - คุณนิรมล เรียบร้อยเจริญ
สร้างพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

โครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณที่อังกฤษ
ชำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทย

มูลนิธิพิมพ์ไฉ่ภิกขุ

ISBN : 974-8288-70-6

ปรมัตถดīpanī เทวคทาขรรคกถา

(บาลี - ไทย)

ภาค ๓

PARAMATTHADĪPANĪ THERAGĀTHĀAṬṬHAKATHĀ

(PĀLI - THAI)

PART III

มูลนิธิหอสมุดแห่งชาติ

คุณสุวัฒน์ - คุณนิรมล เรียบร้อยเจริญ

สร้างพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

โครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณที่อังกฤษ
ชำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทย

มูลนิธิหอสมุดแห่งชาติ

ISBN : 974-8288-70-6

พระบรมราชาโชวาท

ฉันขออนุโมทนา ขอให้ทำต่อไป อย่าหยุดเสีย
ฉันสนับสนุนงานนี้ร้อยเปอร์เซ็นต์เต็ม ให้ทำต่อไป
เป็นการช่วยให้คนเข้าถึงธรรม

การแปลคำบาลีมาเป็นคำไทยนั้น ต้องระวัง
ให้จงหนัก อย่าให้ขัดแย้งกันเป็นอันขาด เพราะถ้า
ขัดแย้งกันแล้ว จะทำให้เกิดความยุ่งยากแก่นักศึกษา
ต่อไปภายหน้า ที่ใครสงสัยว่าจะแปลให้เข้าใจไม่ได้
แจ่มแจ้ง ก็ควรมีคำอธิบายกำกับไว้ด้วย

(พระบรมราชาโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบัน พระราชทาน
แด่สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช ญาณโมทยมหาเถระ และคณะกรรมการ
ของสมาคมศูนย์ค้นคว้าทางพระพุทธศาสนา ในโอกาสเข้าเฝ้าฯ ถวายพระคัมภีร์
อัฐสาลีนี้แปลเป็นภาษาไทยฉบับแรก เมื่อวันที่ ๓ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๖)

คุณสุวัฒน์ - คุณนิรมล เรียบร้อยเจริญ
สร้างพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ที่ ๒/๒๕๒๗

เรื่อง การจัดทำพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ฉบับภูมิพโลภิกขุ

อาศัยพระบัญชา ที่ ๑/๒๕๒๗ เรื่องการตรวจชำระพระไตรปิฎก ลงวันที่ ๑๒ กรกฎาคม ๒๕๒๗ เนื่องในวโรกาสที่สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าองค์เอกอัครศาสนูปถัมภก จะเจริญพระชนมพรรษาครบ ๕ รอบนักษัตร ใน พ.ศ. ๒๕๓๐ นั้น และโดยที่มูลนิธิภูมิพโลภิกขุเพื่อการค้นคว้าทางพระพุทธศาสนา ได้จัดทำโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น ชำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ซึ่งได้รับความเห็นชอบจากมหาเถรสมาคมและได้รับการอุดหนุนโดยงบประมาณแผ่นดินอยู่แล้ว

จึงให้มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ ส่งเสริมงานการตรวจชำระพระไตรปิฎกโดยพระบรมราชูปถัมภ์ เพื่อเอื้ออำนวยในการประสานประโยชน์ โดยจัดทำพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ชั้นอรรถกถา ฎีกา อรรถฎีกา โยชนา ปกรณ์วิเสส สัททาวีเสส ฉบับภูมิพโลภิกขุ เพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าในฐานะที่ทรงเป็นพระมหาธรรมราชาธิราช ให้เป็นที่ปรากฏตามโบราณราชประเพณีสืบไปชั่วกาลนาน

สั่ง ณ วันที่ ๘ ตุลาคม ๒๕๒๗

(สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ)

สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (วาสนมหาเถระ)

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี
องค์ประธานกรรมการมูลนิธิภูมิพลโลก
และองค์ราชูปถัมภ์

โครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น
ชำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทย
ของมูลนิธิภูมิพลโลก

คณะกรรมการ

๑. ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร	รองประธานกรรมการ
๒. คุณหญิงจวบ จิรโรจน์	รองประธานกรรมการ
๓. คุณหญิงแสงเดือน ณ นคร	กรรมการ
๔. คุณหญิงวัลลีย์ วีระปรีย	กรรมการ
๕. คุณหญิงสมนึก เปรมวัฒนะ	กรรมการ
๖. คุณหญิงนงเยาว์ จิตต์กุล	กรรมการ
๗. นายชุมศักดิ์ เตชะเสน	กรรมการ
๘. พลเอกอุดมชัย อองคสิงห์	กรรมการ
๙. นายบุญปลุก ชายเกตู	กรรมการ
๑๐. นางสาววิไลลักษณ์ จารุดุล	กรรมการ
๑๑. นางสาวบุญรักษ์ นาครัตน์	กรรมการ
๑๒. นายปราโมทย์ สัจฉกร	กรรมการ
๑๓. พลเรือตรีสุรจิต สงสกุล	กรรมการ
๑๔. พันเอกณรงค์ ครอบแก้ว	กรรมการ
๑๕. นายวิเศษ แสงกาญจนวนิช	กรรมการ

(๘)

๑๖. นางสุนีย์ ครุจิต	กรรมการ
๑๗. นางสินีนางุ ไสดสถิตย์	กรรมการ
๑๘. นางบุญมา เตสยานนท์	กรรมการ
๑๙. นางสาวณัฐนิชา มานะวณิชย์	กรรมการ
๒๐. นายประสิทธิ์ พุกษาจารย์ศิริ	กรรมการ
๒๑. นายวีระชัย ไชยวรรณนะ	กรรมการ
๒๒. นายพีระพันธ์์ สุนทรศารทูล	กรรมการ
๒๓. นางสุภาคินี เอกฉัตร	กรรมการ
๒๔. นายระพีพันธ์์ จารุดุล	กรรมการและผู้จัดการ
๒๕. นางสาวพิมพ์พิมพ์ จันบุญศรี	กรรมการและผู้ช่วยผู้จัดการ
๒๖. นางนิรมล เรียบร้อยเจริญ	กรรมการและผู้ช่วยผู้จัดการ
๒๗. นางสาวพรทิพย์ โพธิ์ปิ่นท์	กรรมการและผู้ช่วยผู้จัดการ
๒๘. นางประณัฐ เตชะเสน	กรรมการและเหรัญญิก
๒๙. นางสาวจงกลณี นาคสมบุญณ์	กรรมการและผู้ช่วยเหรัญญิก
๓๐. นางสาวกมลวรรณ กรรเกษม	กรรมการและเลขาธิการ

คณะผู้ำนวยการจัดสร้าง
พระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา
ฉบับภูมิพโลภิกขุ

๑. ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร	ประธานกรรมการ
๒. คุณหญิงจวบ จิรโรจน์	รองประธานกรรมการ
๓. นายระพีพันธ์ จารุดุล	กรรมการและผู้จัดการ
๔. นายภิญโญ ล่องสกุล	หัวหน้าฝ่ายวิชาการ

๑. คณะนักวิชาการ

๑. นายสุวรรณ์ จินต์ประชา ป.ธ.๙
๒. อุบาสิกาสมศรี จารุเพ็ง บ.ศ.๙
๓. นายทศพร ศรีคำ ป.ธ.๙
๔. นายบุญมา จิตจรัส ป.ธ.๘,พ.ม.,M.A.(B.H.U.)
๕. นายชำนาญ รักขาว ป.ธ.๘,พ.ม.
๖. นายทวีพัชต์ นวลศรี ป.ธ.๗,พ.ม.,พธ.บ.,ค.บ.(มธ.)
๗. อุบาสิกาจันทร์ทิพย์ ศรีวงษ์ บ.ศ.๗
๘. อุบาสิกาจรรยา บัวสุวรรณ บ.ศ.๖
๙. นางสาวนันทนา เพ็ชรไทย ศศ.บ.(ศิลปากร)

๒. ฝ่ายธุรการ-สารบรรณ

๑. นายสุนทร แก้วเพชร
๒. นางสุภา วรรณพงษ์

๓. ฝ่ายเอกสาร-การพิมพ์

๑. นางชลอ วรรณจันทร์
๒. นางพิกุล บำรุงผล
๓. นางจิตตรา อมะรักษ์
๔. นางสาวพวงเงิน อุชชิน

๔. ฝ่ายบัญชี-การเงิน

๑. นางถาวร ศรีปราสาท

๕. ฝ่ายพัสดุ

๑. นางวีณา เพิ่มสุข
๒. นางสาวธรินทร์ญา อภัยเสวตร์

๖. ฝ่ายโรงพิมพ์

๑. นายเฉลิมชัย ทองมี
๒. นางสาวจิตาภา กล้าผ่องศรี
๓. นางบุศรา ขวัญดี
๔. นางรักษนก ศรีสุขสด
๕. อุบาสิกาชฎสมร ทัดทอง
๖. อุบาสิกาพรหม เกิดเกษม
๗. อุบาสิกาบุญเกื้อ ไพโรจน์
๘. นางวรียา รักดนตรี

โครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณที่อ้างถึง
ชำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทย

ด้วยความสนับสนุนของคณะกรรมการมหาเถรสมาคม

และ

กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม

(๑๒)

พิมพ์ครั้งที่ ๑ : ๒๕๖๐

First published : 2017

ISBN : 974-8288-70-6

สงวนลิขสิทธิ์

ในการคัดลอก แปล และดัดแปลง

ไม่ว่าบางส่วนหรือทั้งหมด

All rights reserved

พิมพ์ที่โรงพิมพ์มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ ในบริเวณวัดสระเกศฯ กรุงเทพมหานคร

Printed in Thailand

At The Bhūmibalobhikkhu Foundation Press,

Wat Sraket, Bangkok.

นิทานกถา

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นในโลก ได้ทรงเทศนาโปรดเวไนยสัตว์ให้ได้บรรลุมรรคผลนิพพานตลอด ๔๕ พระวัสสา คำสอนของพระพุทธองค์ที่ทรงแสดงแล้ว ทรงบัญญัติแล้ว เรียกว่า พระธรรมวินัย ทรงตั้งไว้เป็นศาสดาแทนพระองค์ เมื่อเสด็จดับขันธปรินิพพาน จัดเป็นพระสังฆธรรมอย่างหนึ่งเรียกว่า พระปริยัติสังฆธรรม ในบรรดาพระสังฆธรรมทั้ง ๓ พระปริยัติสังฆธรรมมีความสำคัญมาก เมื่อพระปริยัติสังฆธรรมยังดำรงอยู่ตราบไค พระปฏิบัติสังฆธรรม และ พระปฏิบัติสังฆธรรม ก็ยังคงดำรงอยู่ตราบนั้น เมื่อพระปริยัติสังฆธรรมเสื่อมสูญแล้ว พระปฏิบัติสังฆธรรมและพระปฏิบัติสังฆธรรมก็ดำรงอยู่ไม่ได้ เพราะฉะนั้น พระปริยัติสังฆธรรม จึงเป็นมูลรากของพระศาสนา เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว พระอรหันตสาวกทั้งหลายมีพระมหากัสสปเถระเป็นต้น ได้ยกเอาคำสั่งสอนอันเป็นพระพุทธรวจนะขึ้นสู่การสังคายนาเป็นครั้งแรกด้วยภาษาบาลี อันเป็นภาษาที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมแก่ชาวโลก โดยจัดเป็นหมวดหมู่เรียกว่า พระไตรปิฎก ได้แก่ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก พระไตรปิฎกนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ปาฬี หรือ พระบาลี

พุทธบริษัทผู้หวังความตั้งมั่นยั่งยืนแห่งพระสังฆธรรม จำเป็นต้องศึกษาพระไตรปิฎก หรือพระบาลีนี้ ให้รู้ซึ่งทั้งบทพยัญชนะและอรรถ จึงจะปฏิบัติได้ถูกต้องตรงตามพระพุทธรวจนะ ได้มีการศึกษาเล่าเรียนในด้านพระปริยัติสังฆธรรมนี้สืบมาตั้งแต่ครั้งพระพุทธเจ้ายังทรงพระชนมชีพอยู่ จัดเป็นฐานะในพระศาสนาอย่างหนึ่งเรียกว่า คันถธุระ คู่กับ วิปัสสนาธุระ ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับการปฏิบัติ อันเป็นส่วนแห่งพระปฏิบัติสังฆธรรม การศึกษานั้นย่อมมีครูบาอาจารย์สั่งสอน และบันทึกคำสอนตลอดทั้งมติวินิจัย โดยท่านผู้รู้พระพุทธานิบายเรียกว่า พระอรรถกถาจารย์ ตามความหมายที่แท้จริงนั้น พระอรรถกถาจารย์ หมายถึงพระอรหันต์ผู้เป็นสังคีติกาจารย์ ในครั้งแรกมีพระมหากัสสปเถระ พระอุบาลีเถระ และพระอานนทเถระ เป็นต้น เมื่อได้มีการสั่งสอนและการบันทึกคำสอนไว้ พระสงฆ์สาวกก็ได้ศึกษาเล่าเรียนต่อ ๆ กันมา คัมภีร์ดังกล่าวนี้เรียกว่า อรรถกถา มีการบันทึกไว้ด้วยภาษาบาลี ภาษาเดียวกับที่ใช้บันทึกพระไตรปิฎก เมื่อพระพุทธศาสนาได้เคลื่อนจากชมพูทวีปมาตั้งมั่น

อยู่ในลังกาทวีปแล้ว ได้มีการสั่งสอนและบันทึกไว้ด้วยภาษาสิงห์อันเป็นภาษาของชาวเกาะ สำนักที่มีชื่อเสียงเกี่ยวกับพระคัมภีร์อรรถกถาเหล่านี้ ได้แก่สำนักมหาวิหารในลังกาทวีป การที่จะทำความเข้าใจเรื่องราวในอรรถกถา พุทธบริษัทจำต้องศึกษาภาษาสิงห์ก่อน ซึ่งเป็นการยากลำบากแก่พุทธบริษัทผู้ใคร่การศึกษาเป็นอย่างยิ่ง คำอรรถาธิบายพระพุทธรวจนะจึงไม่แพร่หลายกว้างขวางเท่าที่ควร อาศัยเหตุนี้ เมื่อพุทธศักราชล่วงได้เก้าร้อยปีเศษ พระเถระทั้งหลายมีพระพุทฺธโฆชะ พระพุทฺธทัตตะ และพระธัมมปาละ เป็นต้น จึงได้แปลอรรถกถาภาษาสิงห์เป็นภาษาบาลีอันเป็นต้นติภาษา จึงเป็นเหตุให้พระพุทฺธศาสนาได้แพร่หลาย เป็นประโยชน์เกื้อกูลไปทั่วโลก

ต่อมา ได้มีการแต่งคัมภีร์อธิบายความในอรรถกถา เพื่อให้เข้าใจพระพุทฺธวจนะชัดเจนยิ่งขึ้นเรียกว่า ฎีกา มีทั้งคัมภีร์ฎีกาเดิมเรียกว่า มุลฎีกา และคัมภีร์อธิบายฎีกาเดิม ซึ่งต่อมาเรียกว่า อนุฎีกา แล้วยังมีคัมภีร์แก้ไขข้อความที่เป็นเงื่อนงำข้อขอด ที่ชวนสงสัยให้หายสงสัยเรียกว่า คณฐูปท อีกชั้นหนึ่ง นอกจากนี้ยังมีคู่มือเป็นหนังสือประกอบในการแปลคัมภีร์ต่าง ๆ บอกสัมพันธ์ความ บอกความหมายของศัพท์ แสดงไวยากรณ์แยกแยะให้เข้าใจเชิงศัพท์อีกชั้นหนึ่งเรียกว่า อรรถโยชนา คัมภีร์เหล่านี้ล้วน เป็นประโยชน์แก่พุทธบริษัทผู้ศึกษาพระคัมภีร์พระพุทฺธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง และทั้งเป็นคู่มือในการแปลให้ถูกต้องอีกด้วย พระคัมภีร์ดังกล่าวเหล่านี้ แต่งรับกันเป็นสายตรงบ้าง เป็นปกรณวิเสส แต่งเป็นเรื่องเฉพาะ เช่น พระคัมภีร์วิสุทฺธิมรรค หรือพระคัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหะเป็นต้นบ้าง ซึ่งจัดอยู่ในชั้นอรรถกถาแล้วมีคัมภีร์อธิบายต่อมาเรียกว่า ฎีกา เช่น มหาฎีกาชื่อปรมัตถมัญจุสา อธิบายพระคัมภีร์วิสุทฺธิมรรคและ คัมภีร์ชื่ออภิธัมมัตถวิภาวินี อธิบายคัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหะ เป็นต้น

ภาษาบาลี เป็นต้นติภาษา คือภาษาที่มีแบบแผน เป็นมูลภาษา คือภาษาที่เป็นต้นเดิม เป็นภาษาที่รองรับพระพุทฺธวจนะซึ่งเรียกว่า พระบาลี และเป็นภาษาที่ใช้อธิบายพระพุทฺธวจนะอื่น ๆ อีกด้วย นักปราชญ์ได้แต่งไวยากรณ์ของภาษาบาลีไว้เป็นหลักฐาน เพื่อให้ศึกษาข้อความหมายของค่านั้น ๆ ได้ถูกต้องถ่องแท้ ถ้าขาดความเข้าใจหลักภาษาอันเป็นนิรุกติศาสตร์เสียแล้ว ย่อมจะเกิดความเข้าใจผิด ลุ่มหลง

ในอักษรและบทต่าง ๆ ได้ ดังนั้น พุทธบริษัทผู้ใคร่ศึกษาจำต้องศึกษาให้รู้ไวยากรณ์ของภาษาบาลีอย่างแจ่มชัด จึงจะเข้าใจพระพุทธรวจนะได้ถูกต้อง คัมภีร์ไวยากรณ์เหล่านี้เรียกว่า สัททวิเสส บ้าง สัททศาสตร์ บ้าง นิรุติศาสตร์ บ้าง

เมื่อพระพุทธศาสนาได้แพร่หลายมาสู่ประเทศไทย ก็ได้แพร่มาพร้อมกับพระคัมภีร์ต่าง ๆ มีพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อัญญา ปกรณ์วิเสส และสัททวิเสส เหล่านี้เป็นต้น และได้จารไว้ด้วยอักษรขอมในโบราณ ผู้ศึกษาภาษาบาลีจึงต้องเรียนอักษรขอมก่อน แล้วจึงศึกษาเล่าเรียนพระคัมภีร์ทำความเข้าใจพระพุทธรวจนะทรงจำไว้ และเทศนาสั่งสอนต่อ ๆ กันมา ทุกยุคทุกสมัยจนถึงยุครัตนโกสินทร์นี้

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ได้ทรงมีพระราชปรารภอาราธนาพระสงฆ์เถรวาท รับภารธุระปริวรรตอักษรขอมที่บันทึกพระไตรปิฎก ภาษาบาลีออกเป็นอักษรไทยแล้ว ตีพิมพ์พระไตรปิฎกอักษรไทยนี้เผยแพร่ไปในวัดวาอารามต่าง ๆ ตลอดทั้งในประเทศและต่างประเทศ เป็นการเฉลิมพระเกียรติยศพระราชกฤษฎีกาบริหาร ที่ทรงเป็นธรรมิกราชาธิราชในโลก ต่อมา พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ก็ได้ทรงอุปถัมภ์สร้างพระคัมภีร์อรรถกถาจากอักษรขอมภาษาบาลีมาเป็นอักษรไทยภาษาบาลีนี้ บรรดาพระบรมวงศานุวงศ์ต่างทรงมีพระศรัทธาประสาทะ โดยเสด็จพระราชกุศล จัดพิมพ์สร้างไว้ในพระพุทธศาสนา ให้เป็นที่ปรากฏในโลก เป็นคุณูปการแก่พระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง กาลต่อมาการทำพระคัมภีร์อักษรขอมเป็นอักษรไทยได้หยุดชะงักไปชั่วระยะหนึ่งประมาณ ๕๐ ปีเศษ ทำให้คัมภีร์พระพุทธศาสนาในประเทศไทย ซึ่งมีอยู่ในอักษรขอมต้องชะงักไปไม่แพร่หลายเท่าที่ควร

ด้วยเหตุนี้ มูลนิธิภูมิพลโลกขุ ซึ่งตั้งขึ้นตามพระราชฉายาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบัน โดยได้รับพระบรมราชานุญาตเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๕ จึงได้ทำโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น ชำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทยเสนอคณะสงฆ์ผ่านกรมการศาสนา ได้รับความเห็นชอบจากมหาเถรสมาคม ตามมติมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๑๑/๒๕๑๖ เมื่อวันที่

(๑๖)

๕ มิถุนายน ๒๕๑๖ และได้รับความสนับสนุนจากรัฐบาล โดยให้เงินอุดหนุน เป็นรายปีผ่านกรมการศาสนา ให้ดำเนินการตามโครงการนี้ เพื่อให้พระคัมภีร์ ทางพระพุทธศาสนาภาษาบาลีได้รับการชำระให้ถูกต้องเสียขั้นหนึ่งก่อน แล้วจึงแปล เป็นภาษาไทยตามขั้นตอนแห่งการปฏิบัติงาน

การปริวรรตอักษรขอมเป็นอักษรไทยก็ดี การชำระพระคัมภีร์ภาษาบาลี ให้ถูกต้องก็ดี จำเป็นต้องสอบทานกับคัมภีร์อื่นและฉบับต่างประเทศเท่าที่จะหาได้ ต้องอาศัยผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญในภาษาบาลีเท่าที่มีอยู่ในปัจจุบัน และจำต้องฝึกฝน บัณฑิตให้สืบต่องาน เพื่อถ่ายทอดความรู้การทำงานให้ต่อเนื่องกันไปโดยไม่ขาดสาย งานพระคัมภีร์จึงจะสมบูรณ์และถูกต้อง เมื่อต้นฉบับภาษาบาลีถูกต้อง การแปล สู่ภาษาไทยก็จะถูกต้องตามไปด้วย

มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ ได้รับปัจจัยบริจาคจากเจ้านายและผู้มีจิตศรัทธา สร้างพระคัมภีร์เป็นรายยก เพื่อถวายเป็นพุทธบูชาและอุทิศให้แก่ปัจเจกบุคคล ดังได้ประกาศพระนามและนามในท้ายเล่มพระคัมภีร์ เพื่อให้ท่านผู้พบเห็นได้ อนุโมทนากุศลนั้น ๆ ด้วย

สำหรับ พระคัมภีร์ปรมัตถทีปนี เถรคาถาอรรถกถา บาลี-ไทย ภาค ๓ นี้ คุณสุวัฒน์ - คุณนิรมล เรียบร้อยเจริญ ได้มีจิตศรัทธาบริจาคทรัพย์สร้าง เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา ซึ่งเป็นประโยชน์ในการศึกษาวิชาการทางพระพุทธศาสนา นับว่าเป็นมหากุศลยิ่ง

มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ ขออนุโมทนากุศลไว้ ณ ที่นี้ ขออำนาจแห่งมหากุศล อันบังเกิดจากการบริจาคทรัพย์สร้างพระคัมภีร์นี้ ได้โปรดบันดาลให้ คุณสุวัฒน์ - คุณนิรมล เรียบร้อยเจริญ ประสบความสุขความเจริญรุ่งเรืองตลอดไป.

มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ
เพื่อการค้นคว้าและเผยแพร่ทางพระพุทธศาสนา

คำปฏิญญา

ในการจัดสร้างพระคัมภีร์ ตามโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น ชำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทย นั้น มุลินธิภูมิพลภิกขุได้มีจุดประสงค์ที่จะสร้างพระคัมภีร์พระพุทธศาสนา ภาษาบาลี คือ อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา คัมภีร์ อรรถโยชนา ปกรณ์วิเสส และสัททวิเสส ที่ยังไม่เคยมีปรากฏในอักษรไทย ให้มีเป็นฉบับอักษรไทยขึ้น และชำระสอบทานพระคัมภีร์ภาษาบาลีที่มีในอักษรไทยแล้ว แต่ยังคงคลาดเคลื่อนให้ถูกต้องบริสุทธิ์ ทั้งนี้ เพื่อเผยแพร่คำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้กว้างขวาง เพื่อประโยชน์สุขของมหาชนในโลก ขั้นตอนในการทำงานนี้ เบื้องต้นต้องชำระอักขระและบทพยัญชนะในคัมภีร์นั้น ๆ ให้เป็นที่ถูกต้องตามพระคัมภีร์ดั้งเดิมก่อน แล้วจึงแปลสู่ภาษาไทย และภาษาอื่นในภายหลัง ในเบื้องต้นนี้การตีพิมพ์พระคัมภีร์ต่าง ๆ มุลินธิฯ จะจัดทำเป็นขั้นตอน ๔ ประการ คือ

๑. พิมพ์พระคัมภีร์ภาษาบาลีที่ได้ชำระถูกต้องแล้วเป็นอันดับแรก เพราะเป็นงานที่ทำสำเร็จก่อน และเพราะพระคัมภีร์ภาษาบาลีเป็นประโยชน์แก่นักศึกษาทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ซึ่งต่างได้ถือเป็นตำราในการศึกษาและอ้างอิง การศึกษาภาษาบาลี พระสงฆ์ฝ่ายเถรวาทถือเป็นหลักในการศึกษาพระศาสนา พระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทได้แพร่หลายไปในส่วนต่าง ๆ ของโลก พร้อมกับพระคัมภีร์ภาษาบาลี ภาษาบาลีเป็นสื่อให้เกิดความเข้าใจพระธรรมคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แต่ครั้งพุทธกาลเป็นต้นมา
๒. พิมพ์พระคัมภีร์ภาษาบาลีตามต้นฉบับเดิม พร้อมด้วยคำแปลลงในหน้าเดียวกันโดยแยกเป็นสองคอลัมน์เป็น ๒ พากย์ซ้ายขวาเป็น ๒ ภาษา คือบาลี-ไทย ซึ่งจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งแก่พระสงฆ์เมื่อนำไปแสดงพระธรรมเทศนา ที่จะอ้างอิงภาษาบาลีพร้อมกับคำแปล และ

จะเป็นประโยชน์แก่ผู้สนใจศึกษาทั่วไป โดยเฉพาะในกรณีเมื่อไม่เข้าใจ คำแปล ก็จะนำพากย์ภาษาบาลีไปสอบถามท่านผู้รู้ให้อธิบายได้ทันที

๓. พิมพ์พระคัมภีร์ฉบับแปลเป็นภาษาไทย

๔. พิมพ์พระคัมภีร์ที่ได้เรียบเรียงเป็นภาษาไทยอย่างง่าย สำหรับ ชาวบ้านทั่วไป เพื่อให้คนไทยได้เข้าใจพระธรรมถูกต้อง ทั้งนี้ เป็น พระราชประสงค์ ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน ที่จะให้คน “เข้าถึงธรรม”

มูลนิธิฯ จะทำพระคัมภีร์ใดในลักษณะใด ย่อมขึ้นอยู่กับกาลเทศะ และ ความเหมาะสมในการที่จะเผยแผ่พระคัมภีร์นั้น ๆ ทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ การพิมพ์ พระคัมภีร์ปรมัตถทีปนี เถรคาถาอรรถกถา บาลี-ไทย ภาค ๓ นี้ เป็นการพิมพ์ฉบับชำระทั้งภาษาบาลี และคำแปลเป็นภาษาไทยลงคู่ในหน้าเดียวกัน ตามคำปฎิญาข้อที่ ๒ ข้างต้น เพื่อเผยแผ่คำสอนทางพระพุทธศาสนา ให้กว้างขวาง และลึกซึ้งยิ่งขึ้น

ขออานิสงส์แห่งการสร้างพระคัมภีร์ที่ได้ตีพิมพ์ไปแล้วนี้ จงเป็นพลวปัจจัย ให้สรรพสัตว์ทุกหมู่เหล่าได้พบเห็นแต่ความเจริญ ไม่มีเวร ไม่มีภัย ไม่มีทุกข์ เป็นสุข ได้ดีมรสพระธรรมคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทั่วกันเทอญ.

มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ

เพื่อการค้นคว้าและเผยแผ่ทางพระพุทธศาสนา

แนะนำ

พระคัมภีร์ปรมัตถทีปนี เถรคาถาอรรถกถา

มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ ได้จัดพิมพ์พระคัมภีร์ “ปรมัตถทีปนี เถรคาถาอรรถกถา” เพื่อเป็นธรรมบรณการร่วมงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี สำเร็จในปี ๒๕๒๕ นับว่าเป็นมงคลอย่างยิ่ง ที่งานด้านการสร้างพระคัมภีร์พระพุทธศาสนา ได้สำเร็จลงอีกหนึ่งคัมภีร์

เบื้องต้น ควรทำความเข้าใจคำว่า **ปรมัตถทีปนี** ซึ่งเป็นชื่อของคัมภีร์อรรถกถาและฎีกาหลายคัมภีร์ด้วยกัน คือ

๑. เป็นชื่อของอรรถกถาในขุททกนิกาย ได้แก่

๑.๑ อรรถกถาอุทาน

๑.๒ อรรถกถาอิติวุตตกะ

๑.๓ อรรถกถาวิมานวัตถุ

๑.๔ อรรถกถาเปตวัตถุ

๑.๕ อรรถกถาเถรคาถา

๑.๖ อรรถกถาเถรีคาถา

๑.๗ อรรถกถาจริยาปิฎก

๑.๘ อรรถกถาบัญญัติปกรณ์ในพระอภิธรรมปิฎก

๒. ฎีกาอรรถกถาพุทธวงศ์

๓. ฎีกาอภิธรรมมัตถสังคหะ (งานของพระอาจารย์เลดีสยาตอ) สำหรับพระคัมภีร์นี้ นับว่าเป็นฎีกาภาษาบาลีรุ่นใหม่สุด

คำว่า **ปรมัตถทีปนี** แยกคำเป็น **ปรม-อรรถ-ทีปนี** แปลว่า แสดงเนื้อความอันยอดเยี่ยม ในที่นี้เป็นชื่อเฉพาะของอรรถกถาเถรคาถา คือเป็นคำอธิบายความในเถรคาถา

(๒๐)

คำว่า เถรคาถา นี้ เป็นชื่อของพระคัมภีร์หนึ่งในพระไตรปิฎก หมวดพระสุตตรหรือพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อยู่ในเล่มที่ ๒๖ ของพระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ ในเล่มนี้มีรวมกันอยู่ ๔ พระคัมภีร์ คือ วิมานวัตถุ เปตวัตถุ เถรคาถา และเถรีคาถา

คำว่า คาถา นี้ ได้แก่ คำฉันท์ภาษาบาลี เป็นคำร้อยกรองที่พระเถระในครั้งพุทธกาล มีพระสุภูติเถระเป็นต้น ได้กล่าวไว้ จึงเรียกว่า เถรคาถา เป็นคำประพันธ์ที่ท่านพระเถระได้พิจารณาถึงความสุขอันเกิดจากมรรคผล ตามที่ตนได้บรรลุแล้ว บางคาถาเปล่งเป็นอุทานวาจา บางคาถาเกี่ยวกับการพิจารณาถึงธรรมเป็นที่อยู่หรือผลสมบัติของตน บางคาถาเกี่ยวกับการแสดงความที่พระศาสนาเป็นธรรมเครื่องนำสัตว์ออกจากทุกข์ในวัฏฏะ พระสังคีติกาจารย์ ได้รวบรวมไว้เป็นหมวดเดียวกัน ในคราวทำปฐมสังคายนา เรียกว่า เถรคาถา ส่วนคาถาที่พระเถรีทั้งหลายได้ภาซิตไว้ เรียกว่า เถรีคาถา

เถรคาถาเหล่านี้ เมื่อว่าโดยนวังคสัตถุศาสน์ ได้แก่ สุตตะ เคยยะ ไวยาकरणะ คาถา อุทาน อิติวุตตกะ ชาดก อัปภูตธรรม เวทัลละ เถรคาถานี้จัดอยู่ในองค์ คือ คาถา

ว่าโดยพระธรรมชั้นแปดหมื่นสี่พันพระธรรมชั้น เถรคาถานี้ นับเข้าเป็นพระธรรมชั้นเล็กน้อย

ว่าโดยการจัดเป็นหมวดหมู่ที่เรียกว่า นิบาต เถรคาถามี ๒๑ นิบาต

บรรดานิบาตเหล่านั้น เอกกนิบาตมี ๑๒ พรรค ในแต่ละพรรคมีพระเถระ ๑๐ องค์ กล่าวองค์ละหนึ่งคาถา รวมเป็นพระเถระ ๑๒๐ องค์ มี ๑๒๐ คาถา

ทุกนิบาต	มีพระเถระ ๔๙ องค์	กล่าวองค์ละ ๒ คาถา	มี ๙๘ คาถา
ติกนิบาต	มีพระเถระ ๑๖ องค์	กล่าวองค์ละ ๓ คาถา	มี ๔๘ คาถา
จตุกกนิบาต	มีพระเถระ ๑๓ องค์	กล่าวองค์ละ ๔ คาถา	มี ๕๒ คาถา

ปัญจกนิบาท	มีพระเถระ ๑๒ องค์ กล่าวองค์ละ ๕ คาถา มี ๖๐ คาถา
ฉกนิบาท	มีพระเถระ ๑๔ องค์ กล่าวองค์ละ ๖ คาถา มี ๘๔ คาถา
สัตตกนิบาท	มีพระเถระ ๕ องค์ กล่าวองค์ละ ๗ คาถา มี ๓๕ คาถา
อัฐกนิบาท	มีพระเถระ ๓ องค์ กล่าวองค์ละ ๘ คาถา มี ๒๔ คาถา
นวกนิบาท	มีพระเถระองค์เดียว กล่าว ๙ คาถา
ทสกนิบาท	มีพระเถระ ๗ องค์ กล่าวองค์ละ ๑๐ คาถา มี ๗๐ คาถา
เอกาทสกนิบาท	มีพระเถระองค์เดียว กล่าว ๑๑ คาถา
ทวาทสกนิบาท	มีพระเถระ ๒ องค์ กล่าวองค์ละ ๑๒ คาถา มี ๒๔ คาถา
เตรสนิบาท	มีพระเถระองค์เดียว กล่าว ๑๓ คาถา
จุททสนิบาท	มีพระเถระ ๒ องค์ กล่าวองค์ละ ๑๔ คาถา มี ๒๘ คาถา
ปัทมรสนิบาท	ไม่มี
โสฬสนิบาท	มีพระเถระ ๒ องค์ กล่าวองค์ละ ๑๖ คาถา มี ๓๒ คาถา
วิสตินิบาท	มีพระเถระ ๑๐ องค์ กล่าวรวมกันมี ๒๔๕ คาถา
ติงสนิบาท	มีพระเถระ ๓ องค์ กล่าวรวมกันมี ๑๐๕ คาถา
จัตตาศิสนิบาท	มีพระเถระองค์เดียว กล่าว ๔๒ คาถา
ปัญญาสนิบาท	มีพระเถระองค์เดียว กล่าว ๕๕ คาถา
สังฆุสนิบาท	มีพระเถระองค์เดียว กล่าว ๖๘ คาถา
สัตตตินิบาท หรือ มหานิบาท	มีพระเถระองค์เดียว กล่าว ๗๑ คาถา

รวมพระเถระ ๒๖๕ องค์ มีคาถา ๑,๒๙๔ คาถา

ต่อจากนี้ ประมัตถทีปนี เถรคาถาอรรถกถา ก็อธิบายคำแต่ละคำ ประกอบข้อความ เล่าเรื่องไปตามลำดับ ทำให้นักศึกษาเข้าใจความของคาถาและประวัติของพระเถระอย่างพิสดาร โดยได้อธิบายเล่าประวัติของพระเถระแต่ละองค์ ทั้งในอดีตที่ได้บำเพ็ญบารมีและประวัติในครั้งพุทธกาล อธิบายความในคาถาให้เข้าใจ ได้ตลอด เป็นประโยชน์แก่การศึกษาพระคัมภีร์เถรคาถา

ประวัติผู้แต่งพระคัมภีร์

ท่านผู้แต่งพระคัมภีร์ “ปรมัตถทีปนี เถรคาถาอรรถกถา” นี้ มีชื่อว่า พระธรรมपालาจารย์ สำนักวัดพุทธดิตถวิหาร แคว้นทมิฬ อินเดียตอนใต้ ใกล้เกาะลังกา ท่านมีชีวิตรอยู่ในราวพุทธศักราช ๙๕๐-๑๐๐๐ รุ่นหลังพระพุทธโฆษาจารย์ ได้สร้างงานรจนาพระคัมภีร์อรรถกถาฎีกาสืบต่อจากพระพุทธโฆษาจารย์ไว้เป็นจำนวนมาก ในคัมภีร์จุฬคันถวงศ์และศาสนวงศ์ได้กล่าวผลงานของท่านไว้ว่า ได้แต่งพระคัมภีร์ไว้ประมาณ ๑๔ พระคัมภีร์ คือ

๑. อรรถกถาเนตติปกรณ์
๒. อรรถกถาอิติวุตตกะ ชื่อปรมัตถทีปนี
๓. อรรถกถาอุทาน ชื่อปรมัตถทีปนี
๔. อรรถกถาจริยาปิฎก ชื่อปรมัตถทีปนี
๕. อรรถกถาเถรคาถา ชื่อปรมัตถทีปนี
๖. อรรถกถาเถรีคาถา ชื่อปรมัตถทีปนี
๗. อรรถกถาวิมานวัตถุ ชื่อวิมลวิลาสินี
๘. อรรถกถาเปตวัตถุ ชื่อวิมลวิลาสินี
๙. มหาฎีกาวิสุทธิมรรค ชื่อปรมัตถมัญชุสา
๑๐. ฎีกาอรรถกถาทั้ง ๔ มีอรรถกถาที่สมนิกายเป็นต้น ชื่อสันตปกาสินี
๑๑. ฎีกาอรรถกถาชาดก ชื่อสันตปกาสินี
๑๒. ฎีกาเนตติอรรถกถา เป็นฎีกาอธิบายงานอรรถกถาของท่านเอง
๑๓. ฎีกาอรรถกถาพุทธวงศ์ ชื่อปรมัตถทีปนี
๑๔. อนุฎีกาแห่งอรรถกถาอภิธรรม ชื่อสันตถวัณณนา

พระธรรมपालาจารย์ ได้สร้างงานพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญ เป็นสมบัติทางวรรณกรรมของโลกมาเป็นเวลาถึง ๑๕๐๐ ปีเศษแล้ว จัดว่าท่านเป็นพระอรรถกถาจารย์ และเป็นพระฎีกาจารย์ผู้มีความสามารถ จากผลงานของท่าน

ที่ปรากฏในคัมภีร์มหาฎีกาวิสุทธิมรรค ชื่อว่า ปรมัตถมัณฑุสนัน ได้แสดงถึงความรู้อย่างเยี่ยมทั้งพุทธศาสตร์และโลกโฆหาร. สำหรับด้านการรจนารรณกถานั้น ท่านได้ยึดแบบแผนข้อวินิจฉัยของสำนักมหาวิหารเป็นหลัก โดยถือแนวเดียวกับพระพุทโธชาจารย์ ทำให้เข้าใจว่าได้ร่วมงานมากับพระพุทโธชาจารย์ และรับช่วงงานทำรรณกถาเป็นภาษาบาลีมาด้วย ผลงานที่ได้ทำรรณกถาขุททกนิกายถึง ๘ พระคัมภีร์ อันมีชื่อว่าปรมัตถทีปนีนี้ แสดงถึงการวางแผนงานทำพระคัมภีร์พระพุทโธศาสนาในระบบต่อเนื่อง สืบทอดงานของกันและกันแห่งพระเถระผู้บริหารงานพระพุทโธศาสนาไว้ให้เป็นสมบัติของโลก ถึงแม้ท่านจะอยู่สำนักวัดพทตติตถวิหารในตอนใต้ของชมพูทวีป ทางลังกาก็ถือว่าท่านเป็นชาวลังกาด้วย

การสร้างเป็นอักษรไทย

ปรมัตถทีปนี เถรคาถารรณกถานี้ เป็นพระคัมภีร์ที่แสดงถึงประวัติพระพุทโธสาวกที่มีความสำคัญควรแก่การศึกษาอย่างยิ่ง แต่เดิมยังไม่เคยมีเป็นอักษรไทย สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อุปเสณมหาเถระ) ได้เห็นความสำคัญของพระคัมภีร์นี้ จึงได้เสนอแนะมหาวิทาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทาลัย ให้ตรวจชำระตอนต้น พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานออกพระเมรุ พระราชทานเพลิงพระศพสมเด็จพระสังฆราช (อยู่ ญาโณทโยมหาเถระ) แห่งวัดสระเกศราชวรมหาวิหาร เมื่อ พ.ศ.๒๕๐๘ งานสร้างพระคัมภีร์นี้ยังค้างอยู่ มุลินธิภูมิพโลภิกขุเห็นเป็นการสมควรที่จะสืบต่องานสร้างพระคัมภีร์นี้ จึงได้ดำเนินการปริวรรตอักษรขอม พระคัมภีร์ปรมัตถทีปนี เถรคาถารรณกถาตั้งแต่ต้นจนจบพระคัมภีร์ ใช้ต้นฉบับอักษรขอมจากวัดบวรนิเวศวิหาร โดยความอนุเคราะห์ของสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ให้ยืมมาปริวรรต มีจำนวนทั้งสิ้น ๔๙ ผูก เป็นหนังสือ ๑,๑๖๘ ลาน ๒,๓๓๖ หน้าลาน ดังนี้

บ้านต้น มีจำนวน ๑๙ ผูก

ผูก ๑	๒๓ ^๑ / _๒	ลาน	๔๗	หน้าลาน
ผูก ๒	๒๔	ลาน	๔๘	หน้าลาน
ผูก ๓	๒๓	ลาน	๔๖	หน้าลาน
ผูก ๔	๒๔	ลาน	๔๘	หน้าลาน
ผูก ๕	๒๔	ลาน	๔๘	หน้าลาน
ผูก ๖	๒๔	ลาน	๔๘	หน้าลาน
ผูก ๗	๒๔	ลาน	๔๘	หน้าลาน
ผูก ๘	๒๔	ลาน	๔๘	หน้าลาน
ผูก ๙	๒๔	ลาน	๔๘	หน้าลาน
ผูก ๑๐	๒๔	ลาน	๔๘	หน้าลาน
ผูก ๑๑	๒๔	ลาน	๔๘	หน้าลาน
ผูก ๑๒	๒๔	ลาน	๔๘	หน้าลาน
ผูก ๑๓	๒๔	ลาน	๔๘	หน้าลาน
ผูก ๑๔	๒๔	ลาน	๔๘	หน้าลาน
ผูก ๑๕	๒๔	ลาน	๔๘	หน้าลาน
ผูก ๑๖	๒๔	ลาน	๔๘	หน้าลาน
ผูก ๑๗	๒๔	ลาน	๔๘	หน้าลาน
ผูก ๑๘	๒๔	ลาน	๔๘	หน้าลาน
ผูก ๑๙	๑๔	ลาน	๒๘	หน้าลาน

รวม ๑๙ ผูก ๔๔๔^๑/_๒ ลาน ๘๘๙ หน้าลาน

บ้านสอง มีจำนวน ๑๐ ผูก

ผูก ๑	๒๓ ^๑ / _๒	ลาน	๔๗	หน้าลาน
ผูก ๒	๒๔	ลาน	๔๘	หน้าลาน

ผูก ๓	๒๔	ลาน	๔๘	หน้าลาน
ผูก ๔	๒๔	ลาน	๔๘	หน้าลาน
ผูก ๕	๒๔	ลาน	๔๘	หน้าลาน
ผูก ๖	๒๔	ลาน	๔๘	หน้าลาน
ผูก ๗	๒๔	ลาน	๔๘	หน้าลาน
ผูก ๘	๒๔	ลาน	๔๘	หน้าลาน
ผูก ๙	๒๔	ลาน	๔๘	หน้าลาน
ผูก ๑๐	๒๔	ลาน	๔๘	หน้าลาน

รวม ๑๐ ผูก ๒๓๙^๑/_๒ ลาน ๔๗๙ หน้าลาน

ชั้นปลาย มีจำนวน ๒๐ ผูก

ผูก ๑	๒๓ ^๑ / _๒	ลาน	๔๗	หน้าลาน
ผูก ๒	๒๔	ลาน	๔๘	หน้าลาน
ผูก ๓	๒๔	ลาน	๔๘	หน้าลาน
ผูก ๔	๒๔	ลาน	๔๘	หน้าลาน
ผูก ๕	๒๔	ลาน	๔๘	หน้าลาน
ผูก ๖	๒๔	ลาน	๔๘	หน้าลาน
ผูก ๗	๒๔	ลาน	๔๘	หน้าลาน
ผูก ๘	๒๔	ลาน	๔๘	หน้าลาน
ผูก ๙	๒๔	ลาน	๔๘	หน้าลาน
ผูก ๑๐	๒๔	ลาน	๔๘	หน้าลาน
ผูก ๑๑	๒๔	ลาน	๔๘	หน้าลาน
ผูก ๑๒	๒๔	ลาน	๔๘	หน้าลาน
ผูก ๑๓	๒๔	ลาน	๔๘	หน้าลาน
ผูก ๑๔	๒๔	ลาน	๔๘	หน้าลาน

(๒๖)

ผูก ๑๕	๒๔	ลาน	๔๘	หน้าลาน		
ผูก ๑๖	๒๔	ลาน	๔๘	หน้าลาน		
ผูก ๑๗	๒๔	ลาน	๔๘	หน้าลาน		
ผูก ๑๘	๒๔	ลาน	๔๘	หน้าลาน		
ผูก ๑๙	๒๗ ^๑ _๒	ลาน	๕๕	หน้าลาน		
ผูก ๒๐	๒๔	ลาน	๔๘	หน้าลาน		
รวม	๒๐	ผูก	๔๘๔	ลาน	๙๖๘	หน้าลาน

ในการจัดพิมพ์ พระคัมภีร์ปรมัตถทีปนี เถรคาถาอรรถกถา ฉบับ
ภูมิพโลภิกขุ นี้ ได้แบ่งออกเป็น ๔ ภาค คือ

ปฐมภาค เริ่มเรื่องตั้งแต่ คันถารัมภกถา สุกฺฤติเถรคาถาวัณณนา
ถึง สามิทัตตเถรคาถาวัณณนา

ทุติยภาค เริ่มเรื่องตั้งแต่ ปริปุณณกเถรคาถาวัณณนา
ถึง วิมลเถรคาถาวัณณนา

ตติยภาค เริ่มเรื่องตั้งแต่ นาคสมาลเถรคาถาวัณณนา
ถึง โคทัตตเถรคาถาวัณณนา

จตุตถภาค เริ่มเรื่องตั้งแต่ อัญญาโกณฑัญญเถรคาถาวัณณนา
ถึง วังคีสเถรคาถาวัณณนา

ในการพิมพ์ทั้ง ๔ ภาค เป็นการพิมพ์เนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์
๒๐๐ ปี พุทธศักราช ๒๕๒๕ **ปฐมภาค** มุลนิธิภูมิพโลภิกขุ ได้จัดพิมพ์เพื่อถวาย
พระกุศลแด่ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (อยู่ ญาโณทโยมหาเถระ) สมเด็จพระ
พระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก วัดสระเกศราชวรมหาวิหาร ส่วนทุติยภาค
ตติยภาค และจตุตถภาค นั้น ได้มีผู้มีจิตศรัทธาเป็นเจ้าของบริจาคเงินพิมพ์ ดังนี้

- ทุติยภาค** - หม่อมราชวงศ์หญิงรสนิน คัคณางค์ สร้างอุทิศส่วนกุศลถวายหม่อมเจ้าปรีดียากร คัคณางค์ ท่านพ่อสุดที่รักและเคารพ
- ตติยภาค** - คณะอาสาสมัครร้านจิตรลดา มูลนิธิศิลปะอาชีพพิเศษ ในพระบรมราชานุอุปถัมภ์ อุทิศกุศลถวายพระบรมมหาราชวังตราธิราชเจ้าแห่งพระบรมราชจักรีวงศ์
- จตุตถภาค** - สหพันธ์สตรีนักธุรกิจและวิชาชีพแห่งประเทศไทย สร้างถวายเป็นพุทธรูปบูชา

พระคัมภีร์ปรมัตถที่ปนี เถรคาถาอรรถกถา

พากย์คู้ บาลี-ไทย

มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ ได้จัดให้มีการแปลอรรถกถาเถรคาถา เป็นพากย์คู้ บาลี-ไทย โดยมอบหมายให้ นายเขียน วงศ์ศรีสังข์ ป.ธ.๙ นายพิสิษฐ เจริญสุข ป.ธ.๙ นายปลั่ง บุญศิริ ป.ธ.๙ นายสุวรรณ จินต์ประชา ป.ธ.๙ และ นายบุญมา จิตจรัส ป.ธ.๘ เป็นผู้แปล แล้วมอบหมายให้คณะนักวิชาการประจำมูลนิธิ เป็นผู้ตรวจชำระ

พระคัมภีร์ปรมัตถที่ปนี เถรคาถาอรรถกถา ฉบับภูมิพโลภิกขุ บาลีล้วน ประกอบด้วย ปฐมภาค ทุติยภาค ตติยภาค และจตุตถภาค เมื่อจัดสร้างเป็น ฉบับภูมิพโลภิกขุ บาลี-ไทย จะมี ๘ ภาค ประกอบด้วย

ภาค ๑ เริ่มตั้งแต่ บทมาติกา คันถารัมภกถา เอกกนิบาต ปฐมวรรค ทุติยวรรค ไปจนจบ ตติยวรรค

(๒๘)

ภาค ๒ เริ่มตั้งแต่ จตุตถวรรค ปัญจวรรค ฉัฏฐวรรค สัตตมวรรค
อัฐมวรรค ไปจนจบ นวมวรรค

ภาค ๓ เริ่มตั้งแต่ บทมาติกา ทศมวรรค เอกาทศมวรรค ทวาทศมวรรค
ทุกนิบาต ปฐมวรรค ไปจนจบ ทุตติยวรรค

ภาค ๔ เริ่มตั้งแต่ ตติยวรรค จตุตถวรรค ปัญจวรรค ไปจนจบ
ติกนิบาต

ภาค ๕ เริ่มตั้งแต่ จตุกกนิบาต ปัญจกนิบาต ไปจนจบ ฉกกนิบาต

ภาค ๖ เริ่มตั้งแต่ สัตตกนิบาต อัฐกนิบาต นวกนิบาต
ทสกนิบาต เอกาทสกนิบาต ทวาทสกนิบาต เตรสกนิบาต ไปจนจบ
จุททสกนิบาต

ภาค ๗ เริ่มตั้งแต่ โสฬสนิบาต วิสตินิบาต ไปจนจบ ดิงสนิบาต

ภาค ๘ เริ่มตั้งแต่ จัตตافیสนิบาต ปัญญาสนิบาต สัฎฐินิบาต
ไปจนจบ มหานิบาต

สำหรับพระคัมภีร์ปรหมัตถทีปนี เถรคาถาอรรถกถา บาลี-ไทย
ภาค ๓ นี้ คุณสุวัฒน์ - คุณนิรมล เรียบร้อยเจริญ ได้มีจิตศรัทธาบริจาคทรัพย์สร้าง
เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ขออานิสงส์แห่งการสร้างพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นธรรมทาน
จงเป็นแสงสว่างคือปัญญาแก่มนุษยชาติและทวยเทพทั้งปวง ให้สรรพสัตว์มีความสุข
โดยทั่วกันเทอญ.

มูลนิธิภูมิพลโลกิกขุ

เพื่อการค้นคว้าและเผยแผ่ทางพระพุทธศาสนา

คณะนักวิชาการผู้จัดทำ
พระคัมภีร์ปรมัตถที่ปนี เถรคาถาอรรถกถา
ฉบับภูมิพโลภิกขุ

-----

๑. นายสิริ เพ็ชรไชย	ป.ช.๕	ประธานกรรมการ
๒. นายเขียน วงศ์ศรีสังข์	ป.ช.๕	กรรมการ
๓. นายบัว สนสร้อย	ป.ช.๕	กรรมการ
๔. นายปลั่ง บุญศิริ	ป.ช.๕	กรรมการ
๕. นายสุวรรณ จินต์ประชา	ป.ช.๕	กรรมการ
๖. นายบุญมา จิตจรัส	ป.ช.๘, M.A.	กรรมการ
๗. นายจิตต์ นิกรพล	ป.ช.๖	กรรมการ
๘. พระมหาสนอง วิโรจโน	ป.ช.๕	กรรมการและเลขานุการ
๙. นางสุภาพร พงศ์ไทย	ศศ.บ.(โบราณคดี)	ปริวรรตจากอักษรขอม
๑๐. นางสาวศิริกุล เอกศาสตร์	ศศ.บ.(โบราณคดี)	ปริวรรตจากอักษรขอม
๑๑. นางสาวกุสุมา รอดวรรณะ	ศศ.บ.(โบราณคดี)	ปริวรรตจากอักษรขอม
๑๒. นางปรางทิพย์ ขำทอง	ศศ.บ.(โบราณคดี)	ปริวรรตจากอักษรขอม
๑๓. นายอารมณ์ สุขใจ	ศศ.บ.(โบราณคดี)	ปริวรรตจากอักษรขอม
๑๔. นางสาวเกษสุดา สุประดิษฐ์	ปกศ.สูง	ปริวรรตจากอักษรขอม
๑๕. นางสุนันทา วุฒิมานานนท์	ศศ.บ.(โบราณคดี)	ปริวรรตจากอักษรขอม
๑๖. นางสาวกุสุมา รอดวรรณะ	ศศ.บ.(โบราณคดี)	อ่านทานกับอักษรขอม
๑๗. นายจิตต์ นิกรพล	ป.ช.๖	อ่านทานกับอักษรขอม
๑๘. นายสวัสดิ์ วิเศษวงษ์	ป.ช.๕	อ่านทานกับอักษรขอม
๑๙. นางสาวศิริกุล เอกศาสตร์	ศศ.บ.(โบราณคดี)	อ่านทานกับอักษรขอม

๒๐. นายอารมณ์ สุกใจ	ศศ.บ.(โบราณคดี)	อ่านทานกับอักษรขอม
๒๑. ร้อยตรีจันทร์ พุฒซ้อน		อ่านทานกับอักษรขอม
๒๒. สิบโทจําเนียร กิ่งยา		อ่านทานกับอักษรขอม
๒๓. ร้อยตำรวจเอกพิมพ์สอน ทองเปลว		อ่านทานกับอักษรขอม
๒๔. พระมหาบุญศักดิ์ รัตนวงศ์	ป.ธ.๗ (เขมร)	ตรวจทานตามต้นฉบับ
๒๕. นายอารมณ์ สุกใจ	ศศ.บ.(โบราณคดี)	ตรวจทานตามต้นฉบับ
๒๖. นายสิทธิชัย อินทพงษ์	ป.ธ.๖	ตรวจทานตามต้นฉบับ
๒๗. นางสาวราตรี โตเพ่งพัฒน์	ศศ.บ.(โบราณคดี)	ตรวจทานตามต้นฉบับ
๒๘. นายพวง หนองถักดี	ป.ธ.๔	ทำครรชนี
๒๙. นายสุวรรณ จินต์ประชา	ป.ธ.๕	ทำครรชนี
๓๐. นายสุวัฒน์ โกพลวัฒน์	ป.ธ.๕, M.A.	ทำครรชนี
๓๑. นายเกษียร มะปะโม	ป.ธ.๕	ทำครรชนี
๓๒. นางปรางทิพย์ ชำทอง	ศศ.บ.(โบราณคดี)	ควบคุมการแก้ไขตามต้นฉบับ
๓๓. นายวัฒนา สอนแย้ม	ป.ธ.๕	ตรวจความเรียบร้อย
๓๔. นางสาวฉิราภรณ์ วรรณดี	อบ., อม.	ตรวจความเรียบร้อย และดำเนินการจัดพิมพ์

คณะกรรมการผู้จัดทำ

พระกัมภีร์ปรมัตถทีปนี เถรคาถาอรรถกถา บาลี-ไทย ภาค ๓
ฉบับภูมิพโลภิกขุ

---

๑. นายสิริ เพ็ชรไชย	ป.ธ.๕	ประธานกรรมการแปล
๒. นายเขียน วงศ์ศรีสังข์	ป.ธ.๕	แปล
๓. นายพิสิฐ เจริญสุข	ป.ธ.๕	แปล
๔. นายปลั่ง บุญศิริ	ป.ธ.๕	แปล
๕. นายสุวรรณ จินต์ประชา	ป.ธ.๕	แปล
๖. นายบุญมา จิตจรัส	ป.ธ.๘	แปล
๗. นายทวี ศรีทองอินทร์	ป.ธ.๕	ตรวจชำระ
๘. อุบาสิกาสมศรี จารุเพ็ง	บ.ศ.๕	ตรวจชำระ
๙. นายทองดี พันโน	ป.ธ.๘	ตรวจชำระ
๑๐. นายภิญโญ ล่องสกุล	ป.ธ.๘	ตรวจชำระ
๑๑. นายทวีวัฒน์ นวลศรี	ป.ธ.๗	ตรวจชำระ
๑๒. อุบาสิกาจรรยา บัวสุวรรณ	บ.ศ.๖	ตรวจทานตามต้นฉบับ
๑๓. นางสาวนันทนา เพ็ชรไทย	ศศ.บ.(โบราณคดี)	ตรวจทานตามต้นฉบับ
๑๔. นายชำนาญ รักษา	ป.ธ.๘	ตรวจทานตามต้นฉบับ
๑๕. อุบาสิกาสมศรี จารุเพ็ง	บ.ศ.๕	ควบคุมการแก้ไขต้นแบบ
๑๖. นางชลอ วรรณจันทร์		จัดทำรูปเล่ม และดำเนินการจัดพิมพ์
๑๗. นายเฉลิมชัย ทองมี		ผู้ช่วยผู้ดำเนินการจัดพิมพ์

อักษรย่อพระคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับสยามรัฐ
ที่ใช้อ้างอิงในพระคัมภีร์ฉบับภูมิพลโลกิขุ

*****

คำย่อ	วินยปิฎก	คำเต็ม
วิ. มหาวิภังค.	วินยปิฎก	มหาวิภังค
วิ. ภิกขุณี.	วินยปิฎก	ภิกขุณีวิภังค
วิ. มหา.	วินยปิฎก	มหาวคฺค
วิ. จุ.	วินยปิฎก	จุลลวคฺค
วิ. ป.	วินยปิฎก	ปริวาร
ที. ส.	ทีฆนิกาย	สีลกฺขนธวคฺค
ที. มหา.	ทีฆนิกาย	มหาวคฺค
ที. ปา.	ทีฆนิกาย	ปาฎิกวคฺค
ม. มุ.	มชฺฌิมนิกาย	มูลปณฺณาสก
ม. ม.	มชฺฌิมนิกาย	มชฺฌิมปณฺณาสก
ม. อุ.	มชฺฌิมนิกาย	อุปริปณฺณาสก
ส. ส.	สังยุตฺตนิกาย	สคาถวคฺค
ส. นิ.	สังยุตฺตนิกาย	นิทานวคฺค
ส. ขนฺธ.	สังยุตฺตนิกาย	ขนฺธวารวคฺค
ส. สฬา.	สังยุตฺตนิกาย	สฬายตนวคฺค
ส. มหา.	สังยุตฺตนิกาย	มหาวารวคฺค
อญ. เอกก.	อญฺคตฺตฺรนิกาย	เอกกนิปาต
อญ. ทุก.	อญฺคตฺตฺรนิกาย	ทุกนิปาต

คำย่อ	คำเต็ม	
อง. ติก.	องคฺตุตฺตฺรนิกาย	ติกนิปาต
อง. จตฺกุก.	องคฺตุตฺตฺรนิกาย	จตฺกุกนิปาต
อง. ปญฺจก.	องคฺตุตฺตฺรนิกาย	ปญฺจกนิปาต
อง. ฉกุก.	องคฺตุตฺตฺรนิกาย	ฉกุกนิปาต
อง. สตฺตก.	องคฺตุตฺตฺรนิกาย	สตฺตกนิปาต
อง. อฏฺจก.	องคฺตุตฺตฺรนิกาย	อฏฺจกนิปาต
อง. นวก.	องคฺตุตฺตฺรนิกาย	นวกนิปาต
อง. ทสก.	องคฺตุตฺตฺรนิกาย	ทสกนิปาต
อง. เอกาทสก.	องคฺตุตฺตฺรนิกาย	เอกาทสกนิปาต
ขุ. ขุ.	ขุทฺทกนิกาย	ขุทฺทกปาจ
ขุ. ฐ.	ขุทฺทกนิกาย	ธมฺมปทคาถา
ขุ. อุ.	ขุทฺทกนิกาย	อุทาน
ขุ. อิติ.	ขุทฺทกนิกาย	อิติวุตฺตก
ขุ. สุ.	ขุทฺทกนิกาย	สุตฺตนิปาต
ขุ. วิ.	ขุทฺทกนิกาย	วิมานวตฺถุ
ขุ. เปต.	ขุทฺทกนิกาย	เปตวตฺถุ
ขุ. เถร.	ขุทฺทกนิกาย	เถรคาถา
ขุ. เถรี.	ขุทฺทกนิกาย	เถรีคาถา
ขุ. ชา.	ขุทฺทกนิกาย	ชาตก
ขุ. มหา.	ขุทฺทกนิกาย	มหานิทฺเทศ
ขุ. จุฬ.	ขุทฺทกนิกาย	จุฬนิตฺเทศ
ขุ. ป.	ขุทฺทกนิกาย	ปฏิสมฺภิทามคฺค

คำย่อ	คำเต็ม	
ช. อ.	ชุตฺตทกนิกาย	อปทาน
ช. พุทฺธ.	ชุตฺตทกนิกาย	พุทฺธวํส
ช. จริยา.	ชุตฺตทกนิกาย	จริยาปิฎก
อภ. ส.	อภิธมฺมปิฎก	ธมฺมสงฺคณี
อภ. วิ.	อภิธมฺมปิฎก	วิภงฺค
อภ. ธา.	อภิธมฺมปิฎก	ธาทุกถา
อภ. ปุ.	อภิธมฺมปิฎก	ปุคฺคคฺลปญฺจตฺติ
อภ. ก.	อภิธมฺมปิฎก	กถาวตฺถ
อภ. ย.	อภิธมฺมปิฎก	ยมก
อภ. ป.	อภิธมฺมปิฎก	ปฏฺจจาน

วิธีใช้ เช่น วิ. มหาวิภงฺค. ๑/๔๑๓. หมายถึง คัมภีร์พระวินัยปิฎก ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑ หน้า ๔๑๓.

อักษรย่อพระคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับต่าง ๆ

คำย่อ	คำเต็ม	
ส.	สีหฬไปตฤก	(ฉบับสิงฬ)
ส.	สุยามรฎจไปตฤก	(ฉบับสุยามรัฐ)
ม.	มรณมไปตฤก	(ฉบับพม่าเต็ม)
ฉ.	ฉฎจสงคคีติไปตฤก	(ฉบับสังคายนาคั้งที่ ๖)
ท.	นาลนุทาเทวนาครีปาติเตปิฎก	(ฉบับนาลันทา)
รา.	รามณญไปตฤก	(ฉบับมอญ)
ไป.	ไปราณไปตฤก	(ฉบับไบลานเก่า)
อิ.	อิงคสิสไปตฤก	(ฉบับอังกฤษ เดิมใช้ย่อว่า ยุ.)
สง.	สงคคีติเตปิฎก	(ฉบับสังคายนา ๒๕๓๐)
มจร.	มหาจุฬาทะปิฎก	(ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)
ก.	กตฤจไปตฤก	(คัมภีร์บางฉบับ)

*****

(၈၆)

TRANSLITERATION OF THE THAI ALPHABET

As used in this pāli text

of

THE BHŪMIBALOBHIKKHU FOUNDATION

VOWELS - 8

ะ a   ာ ā   ิ i   ี ī   , u   , ū   े e   ो o

CONSONANTS - 33

ก ka   ข kha   ก ga   ข ฆa   ง ṅa

จ ca   ฉ cha   จ ja   ฉ จา   ญ ña

(၉)

ฎ ṭa   ฐ ṭha   ฑ ḍa   ฒ ḍha   ณ ṇa

ด ta   ฒ tha   ท da   ฒ dha   น na

ป pa   ผ pha   พ ba   ภ bha   ม ma

(၁၀)

ย ya   ร ra   ล la   ว va

ส sa   ห ha   ฬ ḷa   ° ṃ

FIGURES

๑ 1   ๒ 2   ๓ 3   ๔ 4   ๕ 5   ๖ 6   ๗ 7   ๘ 8   ๙ 9   ๐ 0

COMBINATION

ก ka   กา kā   กิ ki   กิī kī

ก ku   กู kū   เก ke   โก ko

พระคัมภีร์
ปรมัตถทีปนี เถรคาถาอรรถกถา
บาลี-ไทย
ภาค ๓

PARAMATTHADĪPANĪ THERAGĀTHĀATTHAKATHĀ
Pāli - Thai
Part III

ฉบับภูมิพโลภิกขุ

พุทธศักราช ๒๕๖๐

สารบาญ
ปรมัตถทีปนี เถรคาถาอรรถกถา
บาลี-ไทย
ภาค ๓

เรื่อง	หน้า
๑๐. ทสมวรรค	
๑. พรรณนาคาถาของพระปริปฺพนกเถระ	๑
๒. พรรณนาคาถาของพระวิชยเถระ	๘
๓. พรรณนาคาถาของพระเอรกกเถระ	๑๓
๔. พรรณนาคาถาของพระเมตตชีเถระ	๑๙
๕. พรรณนาคาถาของพระจักขุपालเถระ	๒๓
๖. พรรณนาคาถาของพระขันตฺทสมนเถระ	๓๒
๗. พรรณนาคาถาของพระติสสเถระ	๓๘
๘. พรรณนาคาถาของพระอภัยเถระ	๔๔
๙. พรรณนาคาถาของพระอุตฺตยเถระ	๕๐
๑๐. พรรณนาคาถาของพระเทวสภเถระ (ที่ ๒)	๕๔
๑๑. เอกาทสมวรรค	
๑. พรรณนาคาถาของพระเพลล์ฐานิกเถระ	๕๘
๒. พรรณนาคาถาของพระเสตุจจเถระ	๖๔
๓. พรรณนาคาถาของพระพันธุรเถระ	๖๙
๔. พรรณนาคาถาของพระชิตกเถระ	๗๕

(๕๐)

เรื่อง

หน้า

๕. พรรณนาคาถาของพระมลิตวัมภเถระ	๘๒
๖. พรรณนาคาถาของพระสุเหมันตเถระ	๘๘
๗. พรรณนาคาถาของพระธรรมสวเถระ	๙๕
๘. พรรณนาคาถาของพระธรรมสวปิตุเถระ	๑๐๐
๙. พรรณนาคาถาของพระสังฆรักขิตเถระ	๑๐๓
๑๐. พรรณนาคาถาของพระอุสมเถระ	๑๐๙

๑๒. ทวาทสมวรรค

๑. พรรณนาคาถาของพระเชนตเถระ	๑๑๕
๒. พรรณนาคาถาของพระวัจจโคตตเถระ	๑๒๒
๓. พรรณนาคาถาของพระวนวัจจเถระ	๑๒๗
๔. พรรณนาคาถาของพระอธิมุตตเถระ	๑๓๓
๕. พรรณนาคาถาของพระมหานามเถระ	๑๔๓
๖. พรรณนาคาถาของพระปารายปริยเถระ	๑๕๑
๗. พรรณนาคาถาของพระยสเถระ	๑๖๒
๘. พรรณนาคาถาของพระกิมิลเถระ	๑๗๒
๙. พรรณนาคาถาของพระวัชชีปุตตเถระ	๑๗๗
๑๐. พรรณนาคาถาของพระอิสิทัตตเถระ	๑๘๒

ทุกนิบาต

๑. ปฐมวรรค

๑. พรรณนาคาถาของพระอุตตรเถระ	๑๘๗
๒. พรรณนาคาถาของพระปิณฑิลภการทวาชเถระ	๒๐๓

เรื่อง

หน้า

๓. พรรณนาคาถาของพระวัลลภเถระ	๒๑๒
๔. พรรณนาคาถาของพระคังคาติริยเถระ	๒๑๘
๕. พรรณนาคาถาของพระอชินเถระ	๒๒๓
๖. พรรณนาคาถาของพระเมฬชินเถระ	๒๓๐
๗. พรรณนาคาถาของพระราธเถระ	๒๓๕
๘. พรรณนาคาถาของพระสุราธเถระ	๒๔๐
๙. พรรณนาคาถาของพระโคตมเถระ	๒๔๔
๑๐. พรรณนาคาถาของพระวสภเถระ	๒๕๑

๒. ทุตติยวรรค

๑. พรรณนาคาถาของพระมหาจุนทเถระ	๒๖๖
๒. พรรณนาคาถาของพระโชติทาสเถระ	๒๗๕
๓. พรรณนาคาถาของพระหรัญญูกานีเถระ	๒๘๓
๔. พรรณนาคาถาของพระไสมมิตตเถระ	๒๘๙
๕. พรรณนาคาถาของพระสัพพมิตตเถระ	๒๙๔
๖. พรรณนาคาถาของพระมหากาฬเถระ	๓๐๑
๗. พรรณนาคาถาของพระตีสสเถระ	๓๐๗
๘. พรรณนาคาถาของพระกิมพิลเถระ	๓๑๗
๙. พรรณนาคาถาของพระนันทเถระ	๓๒๑
๑๐. พรรณนาคาถาของพระสิริมาเถระ	๓๓๒
ปทานุกุโม	๓๔๙

ปรหมัศคท่ปนี เภรคาคาอรธภกคา บาลี-ไทย ภาค ๓

๑๐. ทสมวกค

๑. ปรีปณณกคเธรคาคา- วณณนา

น ตถา มตัสตรสสนุติ อายสมโต
ปรีปณณกคเธรสส คาคา. กา อุปตติ?
อยมปิ ปริมพทฺเธสุ กตาริกาโร
ธมฺมทสฺสิสฺส ภควโต กาเล กุลเคเห
นินพตฺตติตฺวา วิญญุตฺตํ ปตฺโต สตฺถริ
ปรีนิพฺพุเต สตฺถุ เจตียะ ปุปฺผาทินิ อุฟาริ
ปฺชํ อกาสิ. โส เตน ปณฺณกมฺเมน
เทเวสุ นินพตฺตติตฺวา อปฺราปริ ปณฺณานิ
กตฺวา สุกฺคตีสฺสเยว สัสนฺนฺโต อิมฺสุมิ
พฺทฺธฺปุปาเท กปิลวตฺถุสฺสมิ สกฺยราชกุล
นินพตฺตติตฺวา วิญญุตฺตํ ปตฺโต ปรีปณฺณ-
วีกวตฺตาย ปรีปณฺณโกติ ปณฺณายิตฺถ.

๑๐. ทสมวรรค

๑. พรธนาคาคาของ พระปรีปณณกเถระ

คาคาของท่านพระปรีปณณกเถระ
มีค้ำว่า น ตถา มตัสตรสสิ เป็นต้น
มีอุบัติมาอย่างไร? พระเถระแม้รูปนี้ก็ได้
สร้างอธิการไว้ในพระพุทธรเจ้าในปางก่อน
ทั้งหลาย มาบังเกิดในเรือนแห่งตระกูล
คั้งพระศาสนาของพระผู้มีพระภาคพระนาม
ว่าธम्मทัสสิ รั้ความแล้วเมื่อพระศาสดา
ปรีนิพพานแล้ว กระทบการบูชาอย่างยิ่ง
ด้วยดอกไม้เป็นต้นที่เจดีย์ของพระศาสดา.
ด้วยบุญกรรมนั้น ท่านไปบังเกิดในเทวโลก
บำเพ็ญบุญต่อ ๆ มา เวียนว่ายอยู่ในสุคติ
อย่างเดี่ยว ครั้นพฺทฺธฺปุปาบทกาลนี้มา
บังเกิดในตระกูลศากยราชในกรุงกบิลพัสดุ์

โส วิภวสมฺปนฺนตาย สพฺพกาลํ สตรสํ
 นาม อาหารํ ปริภุญฺชนฺโต สตุถุ
 มิสฺสกาหารปริโภคํ สุตฺวา “ตาว
 สุขุมาลปิ ภควา นิพฺพานสุขํ อเปกฺขิตฺวา
 ยถา ตถา ยาเปติ, กสฺมา มยํ
 อาหารคิฑฺธา หุตฺวา อาหารสุทฺธิกา
 ภวิสฺสาม, นิพฺพานสุขเมว ปน อเมหฺหิ
 ปฺริเยสฺสิตพฺพน”ติ สํสารชาตสํเวโค
 ฆราวาสํ ปหาย สตุถุ สนฺติเก
 ปพฺพชิตฺวา ภควตา กายคตาสติ-
 กมฺมฏฺฐาเน นิโยชิตฺโต ตตฺถ ปตฺติฏฺฐาย
 ปฏฺฐิตทฺธมฺมานํ ปาทกํ กตฺวา วิปฺสฺสนาย
 กมฺมํ กโรนฺโต วิปฺสฺสนํ วทฺฺเตมตฺวา
 อรหตฺตํ ปาปฺณิ. เตน วุตฺตํ **อปทาน**^๑
 :

“นิพฺพุเต โลกนาถมฺหิ
 ธมฺมทสฺสีนราสภ
 อาโรเปสฺสิ ธชตฺถมฺภ
 พุทฺธเสฏฺฐจฺจสฺส เจติเย.

รู้ความแล้วปรากฏชื่อว่า**ปริบุญณกะ**
 เพราะท่านมีสมบัติบริบูรณ์.

เพราะท่านสมบูรณ์ด้วยสมบัติ ท่านจึง
 บริโภคอาหารที่เรียกว่า**สตรส** ตลอดกาล
 ทุกเมื่อ ได้ยินว่า พระศาสดาเสวยอาหาร
 เจือปนคิดว่า “พระผู้มีพระภาคแม่
 สุขุมาลยชาติถึงเพียงนั้นยังเพ่งถึงสุขใน
 พระนิพพาน ยังอัธภาพให้เป็นไปโดย
 ประการตามมีตามเกิด เหตุไรเราจึงติดใน
 อาหาร เป็นผู้มีอาหารอันสะอาด ก็เรา
 ไม่แสวงหานิพพานสุขบ้างเล่า” จึงเกิด
 ความสังเวชในสงสาร จึงละการอยู่
 ครองเรือน ออกบวชในสำนักพระศาสดา
 พระผู้มีพระภาคทรงชักชวนในกายคตา-
 สติกรรมฐาน ตั้งอยู่ในกรรมฐานนั้น
 กระทำฌานที่ตนได้แล้วให้เป็นบาทก์
 เจริญวิปัสสนา ทำวิปัสสนาให้เจริญแล้ว
 บรรลุอรหัตแล้ว ด้วยเหตุนั้น ท่านจึง
 กล่าวไว้ใน**อปทาน**ว่า :

“เมื่อพระผู้มีพระภาค พระนามว่า
 ธรรมทัสสี ผู้ประเสริฐกว่านระ
 นิพพานแล้ว เราได้ยกเสาดธงขึ้นไว้
 ที่เจดีย์แห่งพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ

^๑ พ. อ. ๓๒/๒๔๗.

นิสฺเสถนี มาปยิตฺวาน
 ฐปฺเสฏฺฐัง สมารุหิ^๑
 ชาตีปฺปฬิ คเหตุวาน
 ฐปฺมฺหิ อภิโรปยิ.

อโห พุทฺธา อโห ธมฺมา^๒
 อโห โน สตฺถุ สมฺปทา
 ทฺถุคฺคตี นามิชา นามิ
 ฐปฺปฺชายิทิ ผลั.
 จตฺตุนฺนวุติโต กปฺเป
 ฐปฺสิขสนามกา
 โสฬฺสาสีสุ ราชานอ
 จกฺกวัตฺตี มหพฺพลา.

กิเลสฺสา ฉมาปีตา มยฺหิ
 ๗เปฯ กตฺติ พุทฺธสฺส สาสนฺนุ"ติ.

อรหตฺตํ ปน ปตฺวา ธมฺเม^๓
 คารวพฺพฺมานน ปิตฺติเวคฺวิสุสฺสฏฺฐัง^๔ อุตานํ
 อุตานนฺนุโต "น ตถา มตฺติ สตรสนฺนุ"ติ^๕

สุด ให้นายช่างสร้างบันไดสำหรับ
 ประชาชนจะได้ขึ้นสู่สถูปอันประเสริฐ
 แล้วถือเอาดอกมะลิไปโปรยบูชาที่
 พระสถูป.

โอ พระพุทธเจ้า โอ พระธรรม
 โอ ความถึงพร้อมแห่งพระศาสดา
 นนอ เราไม่รู้จักทุกคติเลย นี่เป็นผล
 แห่งการบูชาพระสถูป ในกัปที่ ๙๔
 แต่ภัทร์กัปนี้ได้มีพระเจ้าจักรพรรดิ
 ๑๖ พระองค์ ทรงพระนามว่า
 ฐปฺสิขะ มีผลมาก ฯลฯ.

กิเลสทั้งหลายเราเผาแล้ว ฯลฯ
 คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้
 กระทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.

ก็ครั้งท่านบรรลุพระอรหัตแล้ว เมื่อ
 เปล่งอุทานอันเปล่งไปแล้วด้วยกำลังปิตติ
 ด้วยความเคารพนับถือเป็นอันมากในพระ

^๑ ฉ. สมารุหิ.

^๒ ฉ. อโห พุทฺธอ อโห ธมฺโม.

^๓ ส. ธมฺม...

^๔ อ. ปิตฺติเวเคน ปิตฺติเวคฺวิสุสฺสฏฺฐัง.

^๕ ข. เถร. ๒๖/๒๔๐.

คาถิ อภาสิ.

๙๑. น ตถา มตํ สตรสํ สุธนุํ
 ยํ มยชช ปริภุตุตํ
 อปริमितทสุสิณา โคตเมน
 พุทฺเธน เทสิโต ธมฺโมติ.

๙๑. ตตฺถ น ตถา มตํ สตรสํ,
 สุธนุํ ยํ มยชช ปริภุตุตฺตํ ตถาติ
 เตน ปกาเรน. มตฺตํ^๑ อภิมตํ.
 สตรสนฺติ สตรสโกชนํ,^๒ "สตรสโกชนํ
 นาม สตปากสปปิอาทีหิ อภิสงฺขตํ
 โภชนนุ"ติ วทฺตติ. อถ วา อเนกตฺถ
 สตสทฺโท "สฺตสฺส สหสฺสสฺส"ติอาทีสุ
 วีย. ตสฺมา ยํ โภชนํ อเนกสฺสปี
 อเนกพฺยญฺชนํ, ตํ อเนกรสฺตาย
 "สตรสนฺ"ติ วุจฺจติ, นานารสโกชนนฺติ
 อตฺถ. สุธา เอว อนฺนํ สุธาโกชนํ
 เทวานํ อาหาโร.

ธรรม ได้ภาษิตคาถาว่า น ตถา มตํ
 สตรสํ เป็นต้น:

๙๑. สุธาโกชนํมีรสตั้งร้อย ที่เราบริโภค
 ในวันนี้ ก็ไม่เหมือนนมตะที่เราได้
 บริโภคพระธรรมที่พระพุทธเจ้า ผู้
 โคตมะทรงเห็นซึ่งธรรมหาประมาณ
 มิได้ ทรงแสดงไว้แล้ว ดังนี้.

๙๑. คำว่า น ตถา ฯลฯ
 ปริภุตุตํ ในคาถานั้นมีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.
 ศัพท์ว่า ตถา แปลว่า โดยประการนั้น.
 บทว่า มตํ ความว่า รุ้ยั้งแล้ว. บทว่า
 สตรสํ ได้แก่โภชนะร้อยรส. อาจารย์
 ทั้งหลายกล่าววว่า "โภชนะที่ปรุงด้วยวัตถุ
 มีเนยใสที่ทำให้สุกถึงร้อยครั้งเป็นต้น
 ชื่อว่าโภชนะร้อยรส". อีกอย่างหนึ่ง
 สตศัพท์ มีอรรถเป็นอเนก ดุจในคำว่า
 "สฺตสฺส สหสฺสสฺส" (ร้อยครั้งพันครั้ง)
 เป็นต้น. เพราะฉะนั้น โภชนะใดมีสุปะ
 มิไชน้อย มีพยัญชนะมิไชน้อย โภชนะ
 นั้นท่านเรียกว่า "สตรสํ" เพราะมีรสมิไช
 น้อย หมายความว่า โภชนะมีรสต่าง ๆ.

^๑ ส. อมตฺตํ.

^๒ ส. นตฺถิ.

ยํ มยชฺช ปริภุตฺตํ ยํ มยา
 อชฺช อภุตฺตํ. “ยํ มยา ปริภุตฺตํ”ติ จ
 อิทํ “สตรสํ สุทฺตํ”ติ เอตฺถาปิ
 โยเชตพฺพํ. อิทํ วุตฺตํ โหติ : ยํ
 มยา อชฺช เอตฺรหิ นิโรธสฺมาปฺตติ-
 สฺมาปชฺชนวเสน ผลสฺมาปฺตติสฺมาปชฺชน-
 วเสน จ อจฺจนฺตเมว สนฺตํ ปณฺตี
 นิพฺพานสุขํ ปริภุชฺชียมานํ, ตํ ยถา
 มตํ อภิมตํ สมฺภาวิตํ, ตถา ราชกาเล
 มยา ปริภุตฺตํ สตรสโกชนํ เทวตฺตภาเว
 ปริภุตฺตํ สุทฺตํ จ^๑ น มตํ นาภิมตํ.

กสฺมา? อิทํ หิ อริยนิเสวิต^๒ นิรามิสํ
 กิเลสานํ อวตฺตภูตํ, ตํ ปน^๓
 ปุณฺณชฺชนเสวิตํ สามิสํ กิเลสานํ วตฺตภูตํ,
 ตํ อิมสฺส สงฺขมฺปิ กลมฺปิ กลภาคฺมฺปิ
 น อฺเปตฺตี. อิทานิ “ยํ มยชฺช
 ปริภุตฺตํ”ติ วุตฺตธมฺมํ เทเสนฺโต
 “อปริमितทสฺสุณา โคตเมน, พุทฺเธน

ข้าวอันเป็นทิพฺยนั้นเองชื่อว่าสุธาโกชนํ
 เป็นอาหารของเทวดาทังหลาย.

บาทคาถาว่า ยํ มยชฺช ปริภุตฺตํ
 ความว่า สิ่งที่เราบริโภคในวันนี้ อนึ่ง
 คำว่า ยํ มยา ปริภุตฺตํ นี้ ฟังประกอบ
 ในคำว่า “สตรสํ สุทฺตํ” นี้. ท่านกล่าว
 อธิบายว่า : นิพพานสุขอันสงบอัน
 ประณีตสองส่วนนั้นเทียว อันใดที่เรา
 บริโภคอยู่ในวันนี้คือในบัดนี้ ความสุขนั้น
 เราไม่รู้แล้ว ไม่เข้าใจแล้ว เหมือน
 สุธาโกชนํที่บริโภคแล้วในอัฐภาพแห่งเทวดา
 โภชนะร้อยรสที่เราบริโภคในเวลาเป็นพระ
 ราชา ก็เหมือนความสุขที่เรารู้แล้ว เข้าใจ
 แล้ว ทำให้เกิดขึ้นแล้ว. ฉะนั้น.

ถามว่า เพราะเหตุไร? คือความใน
 พระนิพพานนี้ อันพระอริยะเสพอแล้ว
 เป็นนิรามิสสุข ไม่เป็นที่ตั้งแห่งกิเลส
 ทังหลาย แต่ความสุขในการบริโภค
 สุธาโกชนํนั้น อันปุณฺณเสพอแล้ว เป็นไป
 กับด้วยอามิส เป็นที่ตั้งของกิเลสทังหลาย
 ความสุขนั้น ไม่เข้าถึงแม้การนับเข้า

^๑ ม. สุทฺตํ.
^๒ ส. อริเยหิ เสวิตํ.
^๓ ยํ ปน (?).

เถรคาถา.ป-ท.๓-๑

สุเทสิโต ธมฺโม"ติ อาห. ตสฺสสตฺถุ :

แม้ส่วน แม้เสี้ยวแห่งความสุขในพระ
นิพพานนี้แล. พระเถระเมื่อจะแสดงธรรม
ที่ท่านกล่าวไว้ว่า "ยํ มยชฺช ปริภุตฺตํ"
ในบัดนี้จึงกล่าวว่า "อปริमितทสฺสินา
โคตเมน พุทฺเธน สุเทสิโต ธมฺโม"
ดังนี้. เนื้อความของคํานี้ดังต่อไปนี้ :

อปริमितํ อปริจฺฉินฺนํ อุปฺปาทวยาภาวโต
สนฺตํ อสงฺขตธาตํ สยมมฺภวณฺณ ปสฺสสิ,
อปริमितสฺส อนนฺตาปริเมยฺยสฺส เภยฺยสฺส
ทสฺสาวีติ เตน **อปริमितทสฺสินา**
โคตมโคตฺเตน สมฺมาสมฺพุทฺเธน "ขยํ
วिरาคํ อมตํ ปณฺีตนฺ"ติ^๑ จ "มทนิมฺมทโน
ปิปาสวินโย"^๒ "สพฺพสงฺขารสมฺโ"ติ^๓ จ
อาทินา สฺมฺมจฺจุ เทสิโต ธมฺโม นิพฺพานํ
มยา อชฺช ปริภุตฺตนฺติ โยชฺนา.

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเห็นอสังขตธาตุ
อันใครๆ กำหนดมิได้ อันใครๆ กำหนด
ตัดมิได้ ซึ่งว่าเป็นธรรมอันสงบเพราะไม่มี
การเกิดและการดับ คือมีปรกติเห็น
ไฉนธรรม อันใครๆ กำหนดมิได้ อันเป็น
อนันตะและหาประมาณมิได้ พระธรรม
ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้โคตมโคตร
ผู้ซึ่งว่ามีปรกติเห็นธรรมอันใคร ๆ
กำหนดมิได้นั้น ด้วยประการดังกล่าว
มานี้ ทรงแสดงไว้ดีแล้ว โดยนัยมีอาทิ
ว่า "ขยํ วิราคํ อมตํ ปณฺีตํ" (เป็นที่
สิ้นไป เป็นที่สํารอก เป็นอมตะ เป็น
ธรรมประณีต) ก็ดี ว่า "มทนิมฺมทโน
ปิปาสวินโย" ย่ำยีเสียซึ่งความเมา บำบัด
ความกระหายก็ดี และว่า "สพฺพสงฺขาร-

^๑ พุ. พ. ๒๕/๕, พุ. ส. ๒๕/๓๖๗.

^๒ อ. จตฺก. ๒๑/๔๔, พุ. อิติ. ๒๕/๒๙๘.

^๓ อ. ปญฺจก. ๒๒/๑๘๓, อ. ทสฺก. ๒๔/๙.

สมโต" (เป็นธรรมะจับสังขารทั้งปวง)
ดังนี้ก็ดี ได้แก่ พระนิพพานอันเราบริโศค
แล้วในวันนี้ ประกอบความด้วยประการ
ดังนี้.

ปริปัญณกตฺเถรคาถาวนฺณนา
นิกฺขิตา.

พรรณนาคาถาของพระปริปัญณกเถระ
จบ.

๒. วิชยตฺเถรคาถาอนุมนา

ยสฺสาสวา ปริกฺขีณาติ อายสฺมโต
วิชยตฺเถรสฺส คาถา. กา อูปฺปตฺติ ?
อยมฺปิ . ปุริมพฺพุทฺเตสุ กตาทิกาโร
ปิยทสฺสีสฺส ภควโต กाले วิภวสมฺปนฺเน
กุเล นิพฺพตฺติตฺวา วิญญุตฺติ ปตฺโต
สตุถฺริ ปรีนิพฺพุเต ตสฺส ญฺูปสฺส รตนขจิตฺ
เวทิกิ กาทเรตฺวา ตตฺถ อูฬาริ เวทิกามหิ
กาเรสิ. โส เตน ปุณฺณกมฺเมน
อเนกสฺเต อตฺตภาเว มณีโสภาเสน วิจฺริ.
เอว เทวมนุสฺเสสุ สัสมฺโต อิมสฺมี
พฺพุทฺธูปฺปาเท สวตฺถิยิ พฺราหฺมณกุเล
นิพฺพตฺติ, วิชโยติสฺส นามิ อโหสิ.

โส วยฺปตฺโต พฺราหฺมณวิชฺชาสุ นิปฺพตฺติ
คโต ตาปสฺสปุพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา
อธฺมญายตฺเน ฌานลาภี หุตฺวา
วิหรนฺโต พฺพุทฺธูปฺปาทํ สุตฺวา
อูปฺปนฺนปฺปสาโท สตุถฺ สนฺติกิ
อูปฺสงฺกมิตฺวา สตุถฺวาริ วนฺทิตฺวา เอกมฺนฺตํ

๒. พรรณนาคาถาของ

พระวิชยเถระ

คาถาของท่านพระวิชยเถระมีคำว่ายสฺสาสวา ปริกฺขีณา เป็นต้น. มีอุบัติมาอย่างไร? พระเถระแม้รูปนี้ก็ได้สร้างอิทธิการไว้ในพระพุทธเจ้าในปางก่อนทั้งหลายบังเกิดในตระกูลที่บริบูรณ์ด้วยสมบัติครั้งศาสนาพระผู้มีพระภาคพระนามว่าปิยทสฺสีรู้ความแล้ว เมื่อพระศาสดาปรินิพพานแล้ว ได้สร้างไพโรที่อันขจิตด้วยรัตนะของสถูปแห่งพระศาสดาจารย์เจ้านั้น แล้วกระทำการฉลองไพโรที่อย่างยิ่งใหญ่ที่พระสถูปนั้น. ด้วยบุญกรรมนั้นท่านเที่ยวไปด้วยโสภาแห่งแก้วมณีหลายร้อยอัฐภาพ. ท่านเวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์อย่างนี้ ครั้งพฺพุทฺธูปฺปาทกาลนี้จึงมาบังเกิดในตระกูลพฺราหฺมณ ฌ กรุงสวตฺถินามของท่านว่าวิชย.

ท่านเป็นหนุ่มแล้วถึงความสำเร็จในวิชาของพฺราหฺมณ ออกบวชเป็นดาบส ได้ฌานอยู่ในราวป่า, ได้ยินว่า พระพุทธเจ้าทรงอุบัติขึ้น เกิดความเลื่อมใสจึงเข้าเฝ้าพระศาสดา ถวายบังคมพระศาสดาแล้วนั่งอยู่ ฌ ส่วนสุดข้างหนึ่ง. พระศาสดา

นีสีทิ. ตสฺส สตฺธา ธมฺมํ เทเสสิ. โส
 ธมฺมํ สุตฺวา ปพฺพชิตฺวา วิปฺสฺสนํ
 ปญฺจเปตฺวา น จิรฺสฺเสว อรหตฺตํ
 ปาปฺปนิ. เตน วุตฺตํ **อปทาน**^๑ :

ทรงแสดงธรรมโปรดท่าน. ท่านฟังธรรม
 แล้ว บวชแล้ว เริ่มตั้งวิปัสสนาไม่นานนัก
 ก็บรรลุพระอรหัต. ด้วยเหตุนั้น ท่านจึง
 กล่าวไว้ในอปทานว่า :

“นิพฺพุเต โลกนาถมฺหิ
 ปิยทสฺสึนฺรุตฺตเม
 ปสนฺนจิตฺโต สุมโน
 พุทฺธเวทิมกาสหนฺ.^๒
 มณฺีหิ ปริวาเรตฺวา
 อกาสิมฺหฺมุตฺตมฺ^๓
 เวทิกาย มหฺ กตฺวา
 ตตฺถ กาลงฺกโต อหฺ.

“เมื่อพระโลกนาถพระนามว่าปิยทัสสี
 ผู้สูงสุดกว่านระนิพพานแล้ว. เรามี
 จิตเลื่อมใส มีใจโสมนัส ได้กระทำ
 ที่บูชาพระพุทธเจ้า แวดล้อมด้วย
 แก้วมณีแล้ว ได้กระทำการฉลอง
 อย่างมโหฬาร ครั้นทำการฉลองที่
 บูชาแล้ว เราได้ทำกาลกิริยา ณ
 ที่นั้น.

ยํ ยํ โยนุปฺปชฺชามิ
 เทวตฺตํ อถ มานุสฺสํ
 มณฺี ธาเรนฺติ อากาเส
 ปุณฺณกมฺมสฺสึทํ ผลํ.
 โสฬสิโต กปฺปสฺเต
 มณฺีปฺปภาสนามกา
 พตฺตีสาสึสฺ^๔ ราชาโน
 จกฺกวตฺตํ มหฺพฺพลา.

เราเข้าถึงกำเนิดใด ๆ คือความเป็น
 เทวดา หรือมนุษย์ในกำเนิดนั้น ๆ
 เทวดาทั้งหลายย่อมทรงแก้วมณีไว้
 ในอากาศ นี่เป็นผลแห่งบุญกรรม.
 ใน ๑,๖๐๐ กัป แต่ภัทรกัปนี้ ได้มี
 พระเจ้าจักรพรรดิราชา ๓๒ พระองค์
 ทรงพระนามว่ามณีปภา มีผลมาก
 ฯลฯ.

^๑ พ. อ. ๓๒/๒๔๘.

^๒ ฉ. มุตฺตาเวทิมกาสหนฺ, อี. รตนเวทิมกาสหนฺ.

^๓ ฉ. อกาสิ เวทิมุตฺตมฺ.

^๔ ฉ. ฉตฺตีสาสึสฺ.

กิเลสา ฉาปีตา มยหํ
 ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนุ"^๑ติ.

อรหตฺตํ ปน ปตฺวา อญฺญํ
 พุยากรโณโต "ยสฺสาสวา ปริกฺขีณา"^๒ติ^๑
 คาถํ อภาสิ.

๙๒. ยสฺสาสวา ปริกฺขีณา
 อาหาเร จ อนิสฺสิตโต
 สุกฺกมโต อนิมิตฺโต จ
 วิโมกฺโข จสฺส^๒ โคจรโ
 อากาเสว สกฺกนฺตานํ
 ปทนฺตสฺส ทฺรนฺวयी.

๙๒. ตตฺถ ยสฺสาสวา ปริกฺขีณาติ
 ยสฺส อุตฺตมปฺกฺคฺลสฺส กามาสวาทโย
 จตฺตารโ อาสวา สพฺพโส ชีณา
 อริยมคฺเคน เขปีตา. อาหาเร จ
 อนิสฺสิตติ โย จ อาหาเร ตณฺหา-
 ทิฏฺฐินิสฺสเยหิ อนิสฺสิตโต อคฺธิโต^๓
 อนชฺชมาปนฺโน, นิตฺสฺสนมตฺตํ, อาหาร-
 สีสเนตฺถ จตฺตารโปี ปจฺจยา คหิตาติ
 ทฏฺฐพฺพํ. ปจฺจยปริยาโย วา อธิ

กิเลสทั้งหลายเราเผาแล้ว ฯลฯ
 คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำ
 เสร็จแล้ว" ดังนี้.

ก็ครั้งท่านบรรลุพระอรหัตแล้ว เมื่อ
 จะพยากรณ์พระอรหัตคุณได้ภาสิตคาถา
 ว่า ยสฺสาสวา ปริกฺขีณา เป็นต้น.

๙๒. ผู้ใดมีอาสวะสิ้นแล้ว ไม่ติดอยู่ใน
 อาหาร มีสัญญาตวิโมกข์และ
 อนิมิตตวิโมกข์เป็นโคจร รอยเท้าของ
 ผู้นั้นรู้ได้ยาก เหมือนรอยเท้าของ
 ผู่นกในอากาศ ฉะนั้น.

๙๒. บาทคาถาว่า ยสฺสาสวา
 ปริกฺขีณา ในคาถานั้น ความว่า
 อาสวะ ๔ มีกามาสวะเป็นต้น ของบุคคล
 ผู้อุดมใดสิ้นแล้วโดยประการทั้งปวง คือ
 อันอริยมรรคให้สิ้นแล้ว. บาทคาถาว่า
 อาหาเร จ อนิสฺสิตโต ความว่า ก็ผู้ใด
 ไม่อาศัยแล้ว คือไม่ใคร่แล้วไม่ถึงทับแล้ว
 ด้วยธรรมเป็นที่อาศัย คือตณฺหาทิจฺฐิใน
 อาหาร, บทนี้เป็นเพียงตัวอย่าง, พึงเห็น

^๑ พุ. เถร. ๒๖/๒๘๑.

^๒ ฉ. ยสฺส.

^๓ ส. อคฺธิโต, ก. อนนฺธิโต.

อาหารสทุโท เวทิตพุโพ.

“สุญฺญโต อนิมิตฺโต จ”ติ เอตฺถ
อฺปฺปนฺนิตฺตวิโมกฺโขปิ คฺหิตฺเตยฺว, ตีณฺปิ
เจตานิ นิพฺพานสฺเสว นามานิ.
นิพฺพานญฺหิ ราคาทิํ อภาเวน สุญฺญํ,
เตหิ วิมุตฺตญฺจาทิ^๑ สุญฺญตฺตวิโมกฺโข,
ตถา ราคาทินิมิตฺตภาเวน สงฺขาร-
นิมิตฺตภาเวน จ อนิมิตฺตํ, เตหิ
วิมุตฺตญฺจาทิ อนิมิตฺตวิโมกฺโข, ราคาทิ-
ปฺปนฺนิตฺตํ อภาเวน อฺปฺปนฺนิตฺตํ, เตหิ
วิมุตฺตญฺจาทิ อฺปฺปนฺนิตฺต วิโมกฺโขติ^๒
วฺจฺจติ.

ผลสมาปตฺติวเสน ตํ อารมฺมณํ กตฺวา
วิหฺรตฺตสฺส อยมฺปิ ติวโร วิโมกฺโข จสฺส
โคจโร. อากาเสว สกฺขนฺตานิ, ปทฺนตฺสส
ทฺรณฺวณฺนติ ยถา อากาเส คจฺจนฺตานิ

ว่า ในบทนี้ปัจจัยทั้ง ๔ ท่านถือเอาโดยมี
อาหารเป็นประธาน. อีกนัยหนึ่ง พึง
ทราบว่ อาหารคัพทฺในทีนี้เป็นคัพทฺ
กล่าวถึงปัจจัย.

ในคำว่า “สุญฺญโต อนิมิตฺโต จ” นี้
ท่านถือเอาแม้อฺปฺปนฺนิตฺตวิโมกฺข์ด้วย
เหมือนกัน, อนึ่ง บททั้ง ๓ นี้ เป็นชื่อ
แห่งพระนิพพานนั่นเอง. เพราะพระ
นิพพานชื่อว่าล่ง เพราะไม่มีราคะ
เป็นต้น, ชื่อว่าสุญฺญตฺตวิโมกฺข์ เพราะ
อรรถว่ พ้นจากราคะเป็นต้นเหล่านั้น
อนึ่ง ท่านเรียกว่า อนิมิตฺตวิโมกฺข์ เพราะ
อรรถว่หา นิมิตฺตมิได้ เพราะไม่มีราคนิมิต
เป็นต้น และไม่มีสังขารนิมิต และพ้นแล้ว
จากนิมิตเหล่านั้น ท่านเรียกว่าอฺปฺปนฺนิตฺต-
วิโมกฺข์ เพราะอรรถว่หาที่ตั้งมิได้ เพราะ
ไม่มีกิลเลสเป็นที่ตั้งคือราคะเป็นต้น และ
พ้นแล้วจากราคาทิปฺปนฺนิตฺตเหล่านั้น.

วิโมกฺข์ทั้ง ๓ แม่นี้ เป็นโคจรของผูใด
ผู้กระทำวิโมกฺข์นั้น ให้เป็นอารมฺมณํ ด้วย
อำนาจผลสมาปตฺตಿಯอยู่ รอยเท้าของท่าน
ผู้นั้น อันบุคคลรู้ได้โดยยาก ดุจ

^๑ ส. เตหิ สุญฺญา วิมุตฺติ จาทิ.

^๒ ส. วิโมกฺโขติ จ.

สกุณานัน "อิมสุมี จาเน ปาเทหิ
 อุกุมิตฺวา คตา, อิทํ จานัน อูเรน
 ปหริตฺวา คตา, อิทํ สีเสน อิทํ
 ปกุเขหี"ติ^๑ น สกุกา ณาตุ^๒ เอวเมว
 เอวรูปสุส ภิกฺขุโน "นिरยปทาทีสุ อิมินา
 นาม ปเทน คโต"ติ ณาเปตุ จ น
 สกุกาติ.

วิษยตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

รอยเท้าของนกในอากาศ ฉะนั้น
 เหตุนั้น รอยเท้าของนกที่ไปในอากาศ
 อันใครๆ ไม่อาจจะรู้ได้ว่า "เหยียบด้วย
 เท้าทั้งสี่แล้วไป, ประหารที่นี้ด้วยอกแล้ว
 ไป, ประหารด้วยศีรษะที่นี้แล้วไป ประหาร
 ที่นี้ด้วยปีกแล้วไป" ดังนี้ฉันใด รอยเท้า
 ของภิกษุเห็นปานนี้ ก็ฉันนั้น อันใครๆ
 ก็ไม่อาจเพื่อจะทราบ ว่า "รอยเท้านี้ไป
 ในทางทั้งหลายมีทางนรกเป็นต้น" แล.

พรรณนาคาถาของพระวิษยเถระ จบ.

^๑ ส. อิทํ จานัน สีเสน อิทํ อูเรน ปหริตฺวา อิทํ
 ปกุเขหีติ.

^๒ ส. อ. ปณฺณาเปตุ

๓. เอรกตุเถรคาถาอวณณา

ทุกฺขา กามา เอรกาติ อายสมฺโต
 เอรกตุเถรสฺส คาถา. กา อฺปฺปตฺติ ?
 อยมฺปิ ปุริมพฺพุเรสุ กตาทิกาโร ตตฺถ
 ตตฺถ ภเว ปุณฺณานิ อฺปจฺฉินฺนฺโต
 สิหฺนฺตฺถสฺส ภควโต กाले กุลเคเห
 นิพฺพตฺติตฺวา วิญฺญตฺติ ปตฺโต เอกทิวสํ
 สตฺถารํ ทิสฺวา ปสนฺนมานโส สตฺถ
 กิณฺจิ ทาทพฺพยฺตฺตํ อลภนฺโต “หนฺทาหํ
 กายสาร์ ปุณฺณํ กริสฺสามิ”ติ สตฺถ
 คมฺนคฺคํ โสเชตฺวา สมํ อกาสิ. สตฺถา
 เตน ตถาคตํ มคฺคํ ปฏฺิพชฺชิ.

โส ตตฺถ ภควนฺตํ ทิสฺวา ปสนฺนมานโส
 วนฺทิตฺวา อญฺชลิ ปคฺคยฺห ปสนฺนจิตฺโต
 ยาว ทสฺสนฺนฺปจารสมตฺติกฺกมา พุทฺธารมฺมณํ
 ปีตี อวิชฺชนฺโต อญฺจาสิ. โส เตน
 ปณฺณกมฺเมน เทวโลกे นิพฺพตฺโต
 อปราปรํ ปุณฺณานิ กตฺวา สฺคตฺติสฺสเยว
 สฺสรนฺโต อิมสฺมี พุทฺธฺปฺปาเท สวตฺถิยํ

๓. พรรณนาคาถาของ

พระเอรกเถระ

คาถาของท่านพระเอรกเถระมีคำว่
 ทุกฺขา กามา เอรก เป็นต้น. มีอฺบัติ
 มาอย่างไร? พระเถระแม้รูปนี้ก็ได้สร้าง
 อธิการไว้ในพระพุทฺธเจ้าในปางก่อนทั้งหลาย
 สั่งสมบุญไว้ในภพนั้น ๆ ครั้นศาสนาพระ
 ผู้มีพระภาคพระนามว่าสิหฺนฺตฺถะ บังเกิด
 ในเรือนแห่งตระกูล รู้ความแล้ว วันหนึ่ง
 เห็นพระศาสดามีใจเลื่อมใส เมื่อไม่ได้
 สิ่งทีพอจะถวายพระศาสดาจึงดำริว่
 เอาเถอะ “เราจักกระทำบุญให้เป็น
 แก่นสารสำหรับติดตัวไป” จึงชำระหนทาง
 ทีดำเนินของพระศาสดา กระทำให้เสมอ
 กัน. พระศาสดาทรงดำเนินไปยังทางที
 ท่านกระทำไว้เช่นนั้น.

ท่านเห็นพระผู้มีพระภาค ณ มรรคานั้น
 จึงมีใจเลื่อมใส ถวายบังคมประคอง
 อัญชลี มีใจเลื่อมใส ยืนอยู่ไม่ละปิตีอัน
 มีพระพุทฺธเจ้าเป็นอารมณ์จนกว่าจะเลย
 อู่จาระแห่งทศนวิสัย. ด้วยบุญกรรมนั้น
 ท่านบังเกิดในเทวโลกยังบำเพ็ญบุญต่อ ๆ
 ไป เวียนว่อยู่แต่ในสุคติเท่านั้น ครั้น

สมภวานียสฺส ญฺญมฺพียสฺส ปฺตฺโต หุตฺวา
นิพฺพตฺติ.

เอรโกติสฺส นามํ อโหสิ อภิวโป
ทสฺสนีโย ปาสาทิโก อติกตฺตพฺพตาสฺ^๑
ปรเมน เวยฺยตฺติเยน สมฺนุนาคโต. ตสฺส
มาตาปิตโร กุเลน รุเปน^๒ อจาเรน
วเยน โกสลฺเลน จ อนุจฺจวิกิ ทาริกิ
อาเนตฺวา วิวาทกมฺมํ อภิสุ. โส ตาย
สทฺธิ สํวาเสน เคเห วสนฺโต
ปัจฉิมภวีกตฺตา เกนจิเทว สํเวควตฺถุนา
สํสาเร สํวิคฺคมานโส สตฺถุ สนฺติกิ
คนฺตฺวา ฐมฺมํ สุตฺวา ปฏฺิลทฺธสทฺโธ
ปพฺพชฺชิตฺสฺส สตฺถา กมฺมญฺจานํ อทาสฺ.
โส กมฺมญฺจานํ คเหตฺวา กติปยทิว-
สาติกุกเมน อุกฺกณฺจามิฏฺโธ วิทาสฺ.

อถ สตฺถา ตสฺส จิตฺตปฺปวตฺตี ฅตฺวา
โอวาทวเสน “ทุคฺชา กามา เอรกา”ติ
คาถํ อภาสฺ. โส ตํ สุตฺวา “อฺยตฺตํ
มยา กตํ,^๓ โยหิ เอวรูปสฺส สตฺถุ

พฺพทฺธปาทกาลนึ มาบังเกิดเป็นบุตรของ
ญฺญมฺพียผู้อันบุคคลนับถือ ณ กรุงสาวัตถี.

ท่านมีนามว่าเอรกะ เป็นผู้มีรูปร่าง
ชวนดูน่าเลื่อมใส ประกอบด้วยความ
เปรี๊ยะปราศรัยอย่างยิ่งในสิ่งที่จะพึงกระทำ
และไม่พึงกระทำดังนี้. มารดาบิดาของ
ท่านนำนางทาริกาที่มีตระกูล รูป
อาจารย์ วย ความเฉลียวฉลาดที่สมควร
กันมากกระทำกรวิวาทมงคลให้ท่านอยู่
ครองเรือนด้วยการอยู่ร่วมกับนางทาริกานั้น
เพราะท่านเป็นปัจฉิมภวีกัสตรี จึงมีใจ
สลัดในสงสารด้วยสังเวควัตถุ เข้าเฝ้า
พระศาสดาสดับธรรมได้ศรัทธา จึงออก
บวชแล้ว พระศาสดาทรงประทาน
กรรมฐานแก่ท่าน. ท่านรับกรรมฐานแล้ว
โดยกาลล่วงเลยไป ๒-๓ วัน ก็ถูกความ
กระสันครอบงำอยู่แล้ว.

ที่นั่นพระศาสดาทรงทราบจิตประวัติของ
ท่าน จึงตรัสพระคาถาว่า “ทุคฺชา กามา
เอรกา” เป็นต้น โดยเนื่องด้วยโอวาท.
ท่านสดับพระคาถานั้นแล้วเกิดสลดจิต

^๑ ส. กตฺตพฺพาทตฺตพฺพเพสุ.

^๒ ม. ญฺญานญฺจเปน.

^๓ ม. กตํ โมฆา.

สนฺติเก กมฺมฏฺจํ คเหตุวา ตํ
 วิสฺสชฺเชนฺโต^๑ มิจฺฉาวิตกฺกพฺหุโล
 วิหาสิญฺ"ติ สํเวคชาโต วิปฺสฺสนาย
 ยุตฺตปฺปยุตฺโต น จิรฺสฺเสว อรหตฺตํ
 ปาปฺณิ. เตน วุตฺตํ อปทานे^๒ :

เพราะคิดว่า "เราทำกรรมที่ไม่สมควรแล้ว
 เหตุที่เราได้รับพระกรรมฐานในสำนักของ
 พระศาสดาเห็นปานนี้ ยังสละกรรมฐาน
 นั้นเสีย เป็นผู้มากด้วยมิจฉาวิตกอยู่" จึง
 ประกอบแล้วประกอบทั่วแล้วในวิปัสสนา
 ไม่นานนักก็บรรลุพระอรหัต. ด้วยเหตุนั้น
 ท่านจึงกล่าวไว้ในอปทานว่า :

“อุตฺตริตฺวาน นทิกํ
 วนํ คจฺฉติ จกฺขฺมา
 ตมทฺทสาลี สมฺพุทฺธํ
 สิทฺธตฺถํ วรฺลกฺขณํ.
 กุทาลปิฏกมาทาย
 สมํ กตฺวาน ตํ ปถํ
 สตฺถารํ อภิวาเทตฺวา
 สกํ จิตฺตํ ปสฺสาทยิ.
 จตฺนุนฺวติโต กปฺเป
 ยํ กมฺมมกริ ตทา
 ทฺคฺคตี นาภิชานามิ
 มคฺคทานสฺสสิทํ ผลํ.
 สตฺตปญฺญาสกปฺปมฺหิ
 เอโก อาสี ชนาธิโป

“พระสัมพุทธเจ้า ผู้มีพระจักขุเสด็จ
 ขึ้นสู่ทำนน้ำแล้วเสด็จดำเนินไปสู่ป่า
 เราได้เห็นพระสัมพุทธเจ้าพระนาม
 ว่าสิทธัตถะ มีพระลักษณะอัน
 ประเสริฐพระองค์นั้น จึงได้ถือจอบ
 และปั้งก็มาปราบหนทางให้ราบเรียบ
 เราได้ถวายบังคมพระศาสดา แล้ว
 ยังจิตให้เลื่อมใส.

ในกัปที่ ๙๔ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้
 ทำกรรมใดในกาลนั้น ด้วยกรรมนั้น
 เราไม่รู้จักทุกคติเลย ในกัปที่ ๕๗
 แต่ภัทรกัปนี้ เราได้เป็นพระเจ้า
 จักรพรรดิจอมประชาชนพระองค์หนึ่ง
 มีพระนามว่าสุปปพุทธะ เป็นผู้นำ

^๑ ส. วิสฺสชฺชิตฺวา.
^๒ พ. อ. ๓๒/๒๕๒.

เถรคาถา.ป-ท.๓-๑

นาเมน สุปฺปพฺพุโธติ
นายโก โส นริสฺสโร.

เป็นใหญ่กว่านระ ฯลฯ

กิเลสา ฉมาปีตา มยฺหํ
ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนฺนุ"ติ.

กิเลสทั้งหลายเราเผาแล้ว ฯลฯ
คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำ
เสร็จแล้ว" ดังนี้.

อรหา ปน หุตฺวา อญฺญํ พุยากรโณโต

ก็ครั้นท่านบรรลุพระอรหัตแล้ว เมื่อจะ
พยากรณ์พระอรหัตคุณ จึงได้กล่าวซ้ำ
พระคาถาที่พระผู้มีพระภาคตรัสแล้วนั้น
นั้นแหละอีกว่า

๙๓. "ทุกฺขา กามา เอรก
น สุขา กามา เอรก
โย กามะ กามยติ
ทุกฺขํ โส กามยติ เอรก
โย กามะ น กามยติ"^๑

๙๓. "ดูกรเอรกะ กามทั้งหลายเป็นทุกข์
กามทั้งหลายไม่เป็นสุขเลย ผู้ใด
ใคร่กาม ผู้นั้นชื่อว่าใคร่ทุกข์ ผู้ใด
ไม่ใคร่กาม ผู้นั้นชื่อว่าไม่ใคร่ทุกข์"
ดังนี้.

ทุกฺขํ โส น กามยติ เอรกา"ติ.^๒

ตเมว ภควตา วุตฺตคาถํ ปจฺจุทาหาสิ.

ตตถ ทุกฺขา กามาติ อิเม
วตฺตูกามกิเลสกามา ทุกฺขวตฺตูกาย
วิปริณามทุกฺขสํสาร์ทุกฺขสภาวโต จ
ทุกฺขา ทุกฺขมาทุกฺขนิพฺพตฺติกา. วุตฺตํ

ในพระคาถานั้น สองบทว่า ทุกฺขา
กามา ได้แก่ วัตตูกามและกิเลสกาม
ชื่อว่าเป็นทุกข์ คือให้เกิดทุกข์แล้วทุกข์เล่า
เพราะเป็นวัตตुแห่งทุกข์ และเพราะมี

^๑ ส. กามยติ เอรก.

^๒ ช. เถร ๒๖/๒๘๑.

^๓ ส. ทุกฺขา ทุกฺขา กามา.

เหตุ "อุปปลุสาทา กามา พหุทุกขา พหุปายาสา, อาทีนโว เอตถ ภิกขุโย"ติ-
อาทิ.^๑ เอรกาติ ปจมี ตาว ภควา ตั
อาลปติ, ปจฉา ปน เถโร อุตตานิ
นามเน กเถสิ. น สุขา กามาติ กามา
นามเต ชานนุตสสุ สุขา น โหนติ,
อชานนุตสสุ ปน สุขโต อุปภูจหนติ.
ยถาห "โย สุขิ ทุกขโต อทท,^๒
ทุกขมททกขิ สลุตโต"ติอาทิ.^๓

โย กามเม กามยติ, ทุกขิ โส กามยตีติ
โย สตุโต กิเลสกาเมน^๔ วตตุกาม
กามยติ, ตสสุ ตั กามนั. สมุปติ
สปริฟ้าหตาย, อายตี อปายทุกขเหตุตาย
จ วฏฏทุกขเหตุตาย จ ทุกขิ. วตตุกามา
ปน ทุกขสสุ วตตุกตา. อิติ โส

สภาวะเป็นวิปริณามทุกข์และเป็นสังสารทุกข์
สมจริงดังที่ตรัสไว้ว่า "กามทั้งหลายมี
ความเข้มข้นน้อย มีทุกข์มาก มีความ
คับแค้นมาก ในกามนี้มีโทษเป็นอันมาก"
เป็นต้น. ครั้งแรกพระผู้มีพระภาคตรัส
เรียกท่านว่า เอรกะ ก่อน, แต่ภายหลัง
พระเถระเรียกตัวท่านเอง โดยชื่อว่า
เอรกะ. สองบทว่า น สุขา กามา
ความว่า ชื่อว่ากามเหล่านี้ หาเป็นสุข
แก่บุคคลผู้รู้หรือไม่. แต่ว่าเข้าไปปรากฏว่า
เป็นสุขแก่บุคคลผู้ไม่รู้. เหมือนอย่าง
ที่ตรัสไว้ว่า "ผู้เห็นความสุขว่าเป็น
ความทุกข์ ก็คือเห็นทุกข์ว่าเป็นศรัอัน
เสียดแทงเป็นต้น".

คำว่า ผู้ใดใคร่กาม ผู้นั้นชื่อว่า
ใคร่ทุกข์ ความว่า สัตว์โดยอ้อมใคร่
วัตตุกามเพราะกิเลสกาม ความใคร่นั้น
ของบุคคลนั้น ชื่อว่าเป็นทุกข์ เพราะ
เป็นไปกับด้วยความเร่าร้อนในปัจจุบัน
ชื่อว่าเป็นทุกข์ เพราะเป็นเหตุแห่ง

^๑ วิ. มหาวินยค. ๒/๔๓๒, ม. มุ. ๑๒/๒๖๒.

^๒ ส. ทกขิ.

^๓ ส. สฬา. ๑๘/๒๕๗, ชุ. อิติ. ๒๕/๒๖๖,

ชุ. เถร. ๒๖/๔๐๑.

^๔ ส. กิเลสกาเม.

ทุกขสภาวะิ ทุกขนิมิตต์ิ ทุกขวตฺตฤญจ
 กามยตีติ วุตฺโต. อิตฺริ ปฏิกฺขวเสน
 ตเมวตฺถิ^๑ ณาเปตฺติ วุตฺติ, ตสฺมา
 ตสฺสจฺจ ภูตฺตวิปริยาเยน เวทิตพฺโพ.

อบายทุกข์ และเป็นเหตุแห่งวิภูทุกข์
 ต่อไป. สอนวิตถกาม ชื่อว่าเป็นที่ตั้ง
 แห่งทุกข์ด้วยประการดังนี้ บุคคลผู้นั้น
 ท่านกล่าวว่า ใคร่สภาวะที่เป็นทุกข์
 ใคร่เหตุของทุกข์ และใคร่ที่ตั้งของทุกข์
 ทุกข์นอกนี้ท่านกล่าวไว้ก็เพื่อจะให้ทราบ
 ความซื่อแน่นั้นเอง โดยตรงกันข้ามกัน
 เพราะเหตุนั้น บัณฑิตพึงทราบเนื้อความ
 ของคํานั้นโดยปริยาย ตรงกันข้ามกับ
 ที่กล่าวแล้ว.

เอรกตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาคาถาของพระเอรกเถระ จบ.

^๑ ส. อิตรปฏิปกฺขวเสน เจว วุตฺติ, ก. วจนตฺถิ.

๔. เมตตบิฏเฐรคาถาฉนวนนา

นโม หิ ตสฺส ภควโตติ อายสุมโต
เมตตชิตฺเตรสฺส คาถา. กา อูปฺตติ ?
โส กิร อโนมทสฺสีสฺส ภควโต กาเล
กุลเคเห นิพฺพตฺติตฺวา วิญญุตฺติ ปตฺโต
สาสเน อภิปฺปสนฺโน หุตฺวา โพธิรุกฺขสฺส
อิกฺกุจกาหิ เวทิกิ จินิตฺวา สุธาปริกมฺม
กาเรสิ. สตฺถา ตสฺส อโนมทนนฺ อกาสิ.

โส เตน ปุณฺณกมฺเมน เทวโลก
นิพฺพตฺติตฺวา อปราปริ ปุณฺณานิ กตฺวา
เทวมนุสฺเสสฺส สัสนฺโต อิมสฺมิ
พฺพุทฺธูปาทะ มคฺชรฺภูเจ อญฺเจตฺรสฺส
พฺุราหฺมณฺสฺส ปตฺโต หุตฺวา นิพฺพตฺติ,
เมตตชิตฺติสฺส นามิ อโหสิ.

โส วยฺยูปฺตติ กาเมสฺส อาทินฺนํ ทิสฺวา
ตาปสฺสปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา อรญฺเ
วิหรนฺโต พฺพุทฺธูปาทํ สุตฺวา ปพฺพเหตุนา
จิตฺทิมานอ สตฺถุ สนฺติกิ คนฺตฺวา
ปวตฺตนิวตฺติโย^๑ อารพฺภ ปณฺหิ ปุจฺจิตฺวา

๕. พรรณนาคาถาของ

พระเมตตบิฏเฐ

คาถาของท่านพระเมตตชิตฺเตระมี
คำว่ นโม หิ ตสฺส ภควโต เป็นต้น
มีอุปฺตติมาอย่างไร ? ได้ยินว่ พระเถระ
นั้นครั้งศาสนาพระผู้มีพระภาคพระนามว่
อโนมทสฺสี มาบังเกิดในเรือนแห่งตระกูล
รู้ความแล้วมีความเลื่อมใสในพระศาสนา
อย่างยิ่ง เอาอิฐมาก่อเป็นไพโรที (ที่รอง,
แท่น) ล้อมโพธิพฤกษ แล้วโบกปูนขาวไว้.
พระศาสดาทรงอนุโมทนาแก่ท่านแล้ว.

ด้วยบุญกรรมนั้น ท่านไปบังเกิดในเทวโลก
แล้วบำเพ็ญบุญอื่น ๆ อีก เวียนว่ายอยู่ใน
เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายอยู่ ครั้น
พฺพุทฺธูปาทกาลนี้ จึงมาเกิดเป็นบุตรของ
พฺุราหฺมณฺคนหนึ่งในวันมคฺธ ท่านมี
นามว่ เมตตชิตฺติ.

ท่านเจริญวัยแล้วเห็นโทษในกามทั้งหลาย
จึงออกบวชเป็นดาบสอยู่ในป่า ได้ยินว่
พระพุทฺธเจ้าทรงอุปฺตติเป็นผู้อันบุพเหตุ
ตักเตือนแล้วจึงเข้าเฝ้าพระศาสดาปรารภ
การไปการกลับจึงทูลถามปัญหา เมื่อ

^๑ ส. ปวตฺติโย.

สตถารา ปณฺเฑห วิสุสฺสชฺชิตฺเต ปฏฺฐิตทฺธสทฺโธ
 ปพฺพชิตฺตวา วิปฺสฺสนํ ปฏฺฐเปตฺตวา อรหตฺตํ
 ปาปฺปณฺนิ. เตน วุตฺตํ อปทานํ^๑ :

“อโนมทสฺสิสฺส มุณีโน^๒
 โโพธิเวทํ อกาสนํ
 สุธาย ปิณฺฑํ ทตฺตวาน
 ปาณิกมฺมํ อกาสนํ.
 ทิสฺวา ตํ สุกตํ กมฺมํ
 อโนมทสฺสํ นรุตฺตโม
 ภิกฺขุสํเฆ จิตฺเต สตฺถา
 อิมํ คาถํ^๓ อภาสถ.

อิมินา สุธกมฺเมน
 เจตนาปณฺธิธฺธิ จ
 สมฺปตฺตํ อณฺโฆตฺตวาน
 ทฺถุขสฺสฺสนตฺตํ กริสฺสฺสติ.
 ปสนฺนมนุชฺวณฺณโณมฺหิ
 เอกคฺโค สฺสฺสมาหิโต
 ธาเรมิ อณฺุติมํ เทหํ
 สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสเน.

พระศาสดาทรงวิสัชนาปัญหาแล้ว ก็ได้
 ศรัทธา จึงออกบวชเริ่มบำเพ็ญวิปัสสนา
 ได้บรรลุพระอรหัตแล้ว. ด้วยเหตุนั้น
 ท่านจึงกล่าวไว้ในอปทานว่า :

“เราทำได้ทำโพธิที่โพธิพฤกษ์ แห่ง
 พระมุณี พระนามว่าอโนมทสสี เรา
 ใส่ก้อนปูนขาวแล้ว ได้ทำกรรม
 ด้วยมือตนเอง พระศาสดา
 พระนามว่าอโนมทสสี ผู้อุดมกว่า
 นรชน ทอดพระเนตรเห็นกุศลกรรม
 ที่เราทำแล้วนั้น ประทับอยู่ใน
 ท่ามกลางภิกษุสงฆ์ ได้ตรัสพระ
 คาถานี้ว่า

ด้วยกรรมคือการใส่ปูนขาวนี้ และ
 ด้วยการตั้งเจตนาไว้ ผู้นี้จะได้เสวย
 สมบัติแล้ว จักทำที่สุดแห่งทุกข์ได้
 เราเป็นผู้มีสีหน้าผ่องใส มีอารมณ์
 เดียว มีจิตมั่นคง ทรงกายที่สุดไว้
 ในพระศาสนาแห่งพระสัมมาสัมพุทธ-
 เจ้า.

^๑ พ. อ. ๓๒/๒๕๑.

^๒ อ. อโนมทสสีมุณีโน.

^๓ อ. อิมมา คาถา.

อิโต กปฺปสฺเต อาสี
 ปริปฺปนฺนเณ อุนฺนโก^๑
 ราชา สมฺปสฺสโน^๒ นาม
 จกฺกวตฺตี มหพฺพโล.

กิเลสฺสา ฉมาปีตา มยฺหํ
 ๗เปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนฺนุ"ติ.

อรหตฺตํ ปน ปตฺวา สตฺถารํ โธเมนฺโต
 :

๙๔. "นโม หิ ตสฺส ภควโต
 สกฺยปฺตฺตสฺส สิริมโต
 เตนายํ อคฺคปฺตฺเตน"^๓
 อคฺคธฺมโม^๔ สุเทสฺสิต"^๕
 คาถํ อภาสิ.

ตตฺถ นโมติ นมกฺกาโร. นีติ
 นิปาทมตฺตํ. ตสฺสาติ โย โส ภควา
 สมตฺตีสปารมิโย ปุเรตฺวา สพฺพกิเลส
 ภยฺชิตฺวา อนฺตฺตรํ สมฺมาสมฺโพธิ
 อภิสมฺพุทฺโธ, สกฺยราชสฺส ปฺตฺโตติ

ใน ๑๐๐ กัปแต่ภัทรกัปนี้ เราได้เป็น
 พระเจ้าจักรพรรดิราช พระนามว่า
 สัมปัสสนะ บริบูรณ์ไม่บกพร่อง
 มีผลมาก ฯลฯ.

กิเลสทั้งหลายเราเผาแล้ว ฯลฯ
 คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำ
 เสร็จแล้ว" ดังนี้.

ก็ครั้งท่านบรรลุพระอรหัตแล้ว เมื่อจะ
 ชมเชยพระศาสดาได้ภาษิตคาถาว่า :

๙๔. "ขอนอบน้อม แต่พระผู้มีพระภาคผู้
 ศากยบุตร ผู้มีสิริพระองค์นั้น
 พระธรรมอันเลิศนี้ พระอัครบุตร
 พระองค์นั้นได้แสดงไว้ดีแล้ว".

บทว่า นโม ในคาถานั้น แปลว่า
 การกระทำความนอบน้อม. ศัพท์ว่า หิ
 เป็นเพียงนิบาต. บทว่า ตสฺส ความว่า
 พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นใด ทรง
 บำเพ็ญพระบารมีมา ๓๐ ทัศ ทรงหักราน

^๑ ฉ. ปริปฺปนฺนเณ อุนฺนเก.
^๒ ฉ. สพฺพมโน.
^๓ ฉ. อคฺคปฺตฺเตน.
^๔ ส. อคฺโค ธฺมโม.
^๕ ข. เถร. ๒๖/๒๘๑.

สกฺยปฺตฺโต. อนนฺยสํสาธณาย
 ปุณฺณสมฺปตฺติยา จ สมฺภาวิตฺ อุตฺตมาย
 รูปกายสิริยา ฌมฺมกายสิริยา จ
 สมฺนุนาคตตฺตา สิริมา, ตสฺส ภควโต
 สกฺยปฺตฺตสฺส สิริมโต นโม อตฺถ, ตํ
 นมามิติ อตฺถ.

เตนาติ เตน ภควตา. อยนฺติ ตสฺส
 ฌมฺมสฺส อตฺตโน ปจฺจกฺขตาย วทติ.
 อคฺคปฺตฺเตนาติ อคฺคํ สพฺพญฺญตํ,
 สพฺเพหิ วา คฺุณฺเหหิ อคฺคภาวํ เสฏฺฐภาวํ
 ปตฺเตน. อคฺคธฺมฺไมติ อคฺโค อุตฺตโม
 นววิธโลกุตฺตโร ฌมฺโม สฺฏฺฐุ อวิปริตํ
 เทสิโต ปเวทิตฺติ.

เมตฺตชิตฺเตรคาถาภาวณฺณนา

นิฏฺฐิตา.

สรรพกิเลสทั้งหลายแล้วตรัสรู้พระอนุตร-
 สัมมาสัมโพธิญาณ ผู้ชื่อว่าศากยบุตร
 เพราะเป็นโอรสของเจ้าศากยะ. ชื่อว่า
ผู้มีสิริ เพราะทรงมีบุญสมบัติอันไม่
 สาธารณะแก่สัตว์เหล่าอื่น และเพราะ
 ทรงประกอบด้วยรูปกายสิริ และธรรม-
 กายสิริอันอุดม ขอความนอบน้อมจึงมีแด่
 พระผู้มีพระภาคผู้ศากยบุตรผู้มีพระสิริ
 พระองค์นั้น หมายความว่า ข้าพเจ้าขอ
 นอบน้อมนมัสการพระผู้มีพระภาคพระองค์
 นั้น.

บทว่า เตน แปลว่า อันพระผู้มีพระภาค
 พระองค์นั้น. บทว่า อยิ ความว่า
 พระเถระกล่าว (เช่นนั้น) เพราะพระธรรม
 นั้นประจักษ์แก่ตน. บทว่า อคฺคปฺตฺเตน
 ความว่า ผู้ทรงบรรลุพระสัมพัญญุต-
 ญาณอันเลิศ หรือทรงบรรลุความเป็น
 ผู้เลิศคือความเป็นผู้ประเสริฐด้วยคุณทุก
 ประการ. บทว่า อคฺคธฺมฺไม ความว่า
 โลกุตฺตรธรรม ๙ ประการอันเลิศอันอุดม
 อันพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นทรงแสดง
 คือทรงประกาศไว้ดีแล้วอันไม่วิปริต ดังนี้.

พรรณนาคาถาของพระเมตตชิตฺเตระ

จบ.

๕. จกขุपालตฺเถรคาถา- วณฺณนา

อนุโรหิ หตเนตฺโตสฺมิมิตฺติ อายสฺมโต
จกขุपालตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ?
โสปี ปุริมพฺพุตฺเตสฺส กตาทิกาโร ตตฺถ ตตฺถ
ภเว ปุณฺณานิ กโรนฺโต สิทธตฺถสฺส
ภควโต กาเล กุลเคเห นิพฺพตฺติตฺวา
วิณฺญตฺติ ปฺตฺโต ภควติ ปรีนิพฺพุเต
ถุปฺมเห กยิรมาเน อุมานุปฺปมฺ^๑ คเหตุวา
ถุปี ปุเชสิ.

โส เตน ปุณฺณกมฺเมน เทวโลก
นิพฺพตฺติตฺวา อปราริ ปุณฺณานิ
กตฺวา เทวมนุสฺเสสฺส สัสนฺโต อิมสฺมิ
พฺพุตฺตูปาทเ สาวตฺถิเย มหาสฺวณฺณสฺส
นาม กุณฺุมพิกสฺส ปฺตฺโต หุตฺวา นิพฺพตฺติ.
ตสฺส ปาลีติ นามมกัสนฺ. มาตา ตสฺส
อาธาวิตฺวา ปรีธาวิตฺวา วิจรณกาเล
อณฺณํ ปฺตฺตํ ลภี. ตสฺส มาตาปีตโร
จุพฺปาโลติ นามํ กตฺวา อิตโร

๕. พรรณนาคาถาของ พระจกขุपालเถระ

คาถาของท่านพระจกขุपालเถระมี
คำว่า **อนุโรหิ หตเนตฺโตสฺมิ** เป็นต้น.
มีอุบัติมาอย่างไร? แม้พระเถระนี้ก็ได้อ
สร้างอภิการไว้ในพระพุทธเจ้าในปางก่อน
ทั้งหลาย บำเพ็ญบุญในภพนั้น ๆ ครั้ง
ศาสนาของพระผู้มีพระภาคพระนามว่า
สิทธตฺถะ บังเกิดในเรือนแห่งตระกูล
รู้ความแล้ว เมื่อพระผู้มีพระภาค
ปรีนิพพานแล้ว ชาวบ้านเขาทำการฉลอง
พระสถูปอยู่ เอาดอกผักตบไปบูชา
พระสถูป.

ด้วยบุญกรรมนั้น ท่านบังเกิดในเทวโลก
กระทำบุญต่อ ๆ มา เวียนว่ายอยู่ใน
เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ครั้นพฺพุตฺ-
บาทกาลนี้มาบังเกิดเป็นบุตรของกุณฺุมพี
ชื่อว่ามหาสฺวณฺณ ณ กรุงสาวัตถี. พวก
ญาติตั้งนามท่านว่าปาละ. ในเวลาที่ท่าน
วิ่งเล่นไปมาได้ มารดาก็ได้บุตรอีกคนหนึ่ง.
มารดาบิดาตั้งชื่อบุตรคนเล็กว่าจุพฺปาละ
เรียกคนโตว่ามหาปาละ. ครั้งนั้นมารดา

^๑ ส. ปุปฺม.

มหาปาโลติ โวหริสุ. อถ เต วยปฺปตฺเต
มรพนฺธเนน พนฺธิสุ.

ตสฺมี สมเย สตุถา สวตฺถิยํ วิหริตี
เชตวเน. ตตฺถ มหาปาโล เชตวนํ
คจฺจนฺเตหิ อุปาสเกหิ สทฺธิ วิหารํ
คนฺตุวา สตุถุ สนฺติเก ฌมฺมํ สุตฺวา
ปฏฺฐิตฺตสทฺโท กุญฺญมฺพการํ กนิญฺจภาติ-
กสฺเสว ภารํ กตฺวา สยํ ปพฺพชิตฺวา
ลทฺฐปสมฺปโต อจาริยฺปชฺฌายานํ สนฺติเก
ปญฺจวสุสานิ วสิตฺวา วุญฺจวสุโส
ปาวาเรตฺวา สตุถุ สนฺติเก กมฺมญฺจานํ
คเหตฺวา สญฺจิมตฺเต สหายภิกฺขุ ลภิตฺวา
เตหิ สทฺธิ ภาวนานุกูลํ วสนฺญฺจานํ
ปริเยสนฺโต อญฺเอยตรํ ปจฺจนฺตคามํ
นิสฺสาย คามวาสิเกหิ อุปาสเกหิ
วาเรตฺวา ทินฺนนาย อรญฺเอยตเน
ปญฺณสาลาเย วสนฺโต สมณธมฺมํ กโรตี.

ตสฺส อกฺขิโรโค อุปฺปนฺโน. เวชฺไซ ฌาสชฺชํ
สมฺปาเทตฺวา อทาสิ. โส เวชฺเชน
วุตฺตวิธานํ น ปฏิปชฺชติ. เตนสฺส โรโค
วชฺชติ. โส “อกฺขิโรคฺวุปสมนโต
กิเลสโรคฺวุปสมนเมว มยฺหํ วรรณ”ติ
อกฺขิโรคํ อชฺฌมฺเปกฺขิตฺวา วิปฺสฺสนายเยว
ยุตฺตปฺปยุตฺโต อโหสิ. ตสฺส ภาวนํ

บิดาผูกท่านผู้เจริญวัยแล้วได้ด้วยเครื่องผูก
คือเรือน.

สมัยนั้น พระศาสดาประทับอยู่ในพระ
วิหารเชตวัน ณ กรุงสาวัตถี. มหาปาโล
ไปวิหารกับพวกอุบาสกที่ไปสู่วิหารเชตวัน
ฟังธรรมในสำนักพระศาสดา ได้ศรัทธา
มอบหน้าที่ดูแลทรัพย์สมบัติให้เป็นภาระ
แก่น้องชาย แล้วตัวเองก็ออกบวช
ได้อุปสมบทแล้ว อยู่ในสำนักอาจารย์
และอุปัชฌาย์ ๕ พรรษา ออกพรรษาแล้ว
พิจารณาแล้ว รับกรรมฐานในสำนักของ
พระศาสดาได้ภิกษุเป็นเพื่อนไปประมาณ
๖๐ รูป ไปแสวงหาที่อยู่ที่อนุกุลแก่การ
ภาวนากับภิกษุเหล่านั้น อาศัย
ปัจฉิมคามแห่งหนึ่งอยู่ ณ บรรณศาลา
ในราวป่าที่พวกอุบาสก ชาวบ้านสร้าง
ถวายบำเพ็ญสมณธรรม.

ท่านเกิดโรคจักขุขึ้น. หมอก็ประกอบยา
ถวาย. (แต่) ท่านไม่ปฏิบัติตามวิธีที่หมอ
สั่งไว้. เพราะฉะนั้น โรคของท่านจึงหนัก
ขึ้น. ท่านคิดว่า “เราทำโรคคือกิเลส
ให้สงบนั้นแหละประเสริฐกว่า การทำ
โรคจักขุให้หาย” ดังนี้ จึงไม่สนใจ
โรคจักขุประกอบแล้ว ประกอบทั่วแล้ว

อุสุสุกกาเปนตสุส อปุพพิ อจริมิ อกฺขิณี
 เจว กิเลสา จ ภิชฺชิสฺสุ. โส สุกฺขวิปฺสฺสโก
 อรหา อโหสิ. เตน วุตฺตํ อปทานे^๑ :

แต่ในวิปัสสนาเท่านั้น. เมื่อท่านเพียร
 พยายามภาวนาอยู่ นัยน์ตาก็แตก กิเลส
 ก็ทำลายไปไม่ก่อนไม่หลังกันทีเดียว. ท่าน
 เป็นพระอรหันต์ผู้สุขขวิปัสสก. ด้วย
 เหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้ในอปทานว่า :

“นิพฺพุเต โลกมฺหิตे^๒
 อาหุตีเน ปฏิกฺคเห
 สิทธตฺตมฺหิ ภควติ
 มหาณฺุปมโห อหุ.
 มเห ปวตฺตมานมฺหิ
 สิธฺตตฺตสุส มเหสิโน
 อุมานุปฺปมฺหิ คเหตุวาน
 ฐปมฺหิ อภิโรปยิ.
 จตฺตุนฺนวุติโต กปฺเป
 ยิ ปุปฺปมฺมภิโรปยิ
 ทุคฺคตี นามิขานามิ
 ปุปฺปมฺมุชายิทิ^๓ ผลิ.
 อิตโต จ นวเม กปฺเป
 โสเมทเวสนามกา

“เมื่อพระผู้มีพระภาค พระนามว่า
 สิทธตตะ ผู้ทรงแก้กฏลแกโลก
 สมควรรับเครื่องบูชา นิพพานแล้ว
 ได้มีการฉลองพระสถูปอย่างมโหฬาร.
 เมื่อการฉลองพระสถูปแห่งพระผู้มี
 พระภาคพระนามว่า สิทธตตะ
 ผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่เป็นไปอยู่
 เราเอาดอกผักตบไปบูชาที่พระสถูป.
 ในกัปที่ ๙๔ แต่ภัทรกัปนี้ เราบูชา
 พระสถูปด้วยดอกไม้ใด ด้วยการ
 บูชานั้น เราไม่รู้จักทุกคติเลย นี่เป็น
 ผลแห่งการบูชาพระสถูปด้วยดอกไม้.
 ในกัปที่ ๙ แต่ภัทรกัปนี้ ได้มี
 พระเจ้าจักรพรรดิราช ๘๕ พระองค์

^๑ พุ. อ. ๓๒/๒๕๐.

^๒ ส. โลกนาถมฺหิ.

^๓ ฉ. ฐปฺมุชายิทิ.

ปญจาสีตีสู ราชาน^๑
จกุกวตตี มหพพลา.

กิเลสา ฌาปิตา มยห^๑
ฯเปฯ กตัม พุทฺธสุส สาสนนุ^๑ติ.

อถ เถเร อกฺขิโรเคน วิหาเร
โอหิเน คามัม ปิณฺฑาย คเต ภิกฺขุ ทิสฺวา
อุปาสกา "กสฺมา เถโร นาคโต"ติ
ปุจฺจิตฺวา ตมตถัม สุตฺวา โสกาภิกฺขุตา
ปิณฺฑปาตัม อุปนฺเตวา "ภนฺเต กิณฺจ
มา จินฺตยิตฺถ, อิทานิ มยเมว
ปิณฺฑปาตัม อานฺเตวา อุปฏฺฐหิสฺสามา"ติ
ตถา^๒ กโรนฺติ: ภิกฺขุ เถรสฺส โอวาเท
จตฺวา น จิรสฺเสว อรหตฺตัม ปตฺวา
วฏฺฐวสุสา ปวาเรตฺวา "สตุถารัม วนฺทิตฺตัม
สาวตฺถี คมิสฺสาม ภนฺเต"ติ อาหิสฺสุ.

เถโร "อหัม ทพฺพโล อจกฺขโก, มคฺโค จ
สอุปฺททโว, มยา สทฺธิ คจฺจนฺตานัม

ทรงพระนามเหมือนกันว่า โสเมทเว
มีผลมาก ฯลฯ.

กิเลสทั้งหลายเราเผาแล้ว ฯลฯ
คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำ
เสร็จแล้ว" ดังนี้.

ครั้งนั้น พวกอุบาสกเห็นภิกษุทั้ง
หลายละพระเถระให้อยู่ในวิหาร เพราะ
โรคตา แล้วพากันไปบิณฑบาต จึงถาม
ว่า "เพราะเหตุไร พระเถระจึงไม่มาแล้ว"
ก็ได้ฟังความนั้นแล้ว มีความเศร้าโศก
เสียใจ พากันนำเอาบิณฑบาตเข้าไป
ถวายกล่าวว่า "ท่านผู้เจริญ อย่าคิดอะไร
ไปเลย บัดนี้ พวกกระผมจะนำบิณฑบาต
มาบำรุงท่าน" ต่างกระทำอย่างนั้น.
พวกภิกษุทั้งหลาย ตั้งอยู่ในโอวาทของ
พระเถระ ไม่นานนักก็บรรลุพระอรหัต
ออกพรรษาแล้ว ปวารณาแล้ว กล่าวว่า
"ท่านผู้เจริญ พวกกระผมจักไปกรุง
สาวัตถี เพื่อถวายบังคมพระศาสดา".

พระเถระจึงกล่าวว่า "ข้าพเจ้าเป็นคน
ทุรพลตาเสียและหนทางก็มีอุปัทวันตราย

^๑ ส. ปญจาสีตีสู ราชาน.

^๒ ส. เต ตถา.

ตุมุหากัม ปริสสุโย ภวิสฺสติ, ตุมฺเห ปจฺมํ
คจฺจณฺ, คนฺตฺวา สตฺถารํ มหาเถเร จ
มม วนฺทนาย วนฺทณฺ, จุฬฺปาละสฺส มม
ปวตฺตํ กเถตฺวา^๑ กณฺจํ ปุริสํ
เปเสยฺยาถา”ติ อาท.

เต ปุณฺปิ ยาจิตฺวา คมนํ อลภนฺตา
“สาธฺ”ติ ปฏิสฺสณฺติวฺวา เสนาสนํ
สํสาเมตฺวา อุปาสเก อาปุจฺจิตฺวา
อนุกฺกเมน เขตฺวณํ คนฺตฺวา สตฺถารํ
มหาเถเร จ ตสฺส วนฺทนาย วนฺทิตฺวา
ทุตฺยทิวเส สวตฺถึยํ ปิณฺฑทาย จริตฺวา^๒
จุฬฺปาละสฺส ตํ ปวตฺตํ วตฺวา เตน “อัย
ภนฺเต มยฺหํ ภาคิเนยฺโย ปาลิตฺโต นาม,
อิมํ เปสิสฺสามิ”ติ^๓ วุตฺเต “มคฺโค
สปริสฺสุโย, น สกฺกา เอเกน คณฺฐเจเน
คนฺตุํ, ตสฺมา ปพฺพาเขตฺพุโพ”ติ ตํ
ปพฺพาเขตฺวา เปเสสฺสุ.

เมื่อพวกท่านไปกับข้าพเจ้าก็จักมีอันตราย
พวกท่านจงไปก่อนเถอะ ครั้นไปแล้วก็จง
ถวายบังคมพระศาสดาและพระมหาเถระ
พร้อมกับการไหว้ของข้าพเจ้า พวกท่าน
จงบอกความเป็นไปของข้าพเจ้าแก่นาย
จุฬปาละแล้วให้ส่งใคร ๆ มาด้วย”

ภิกษุเหล่านั้นอ่อนวอนแล้วอ่อนวอนอีก
ท่านก็ไม่ไปจึงรับคำว่า “สาธ” แล้วเก็บงำ
เสนาสนะ ลาพวกอุบาสกไปยังวิหาร
เชตวันโดยลำดับ ถวายบังคมพระศาสดา
และพระมหาเถระ พร้อมด้วย การไหว้ของ
พระมหาปาละนั้น ในวันที่ ๒ เทียว
บิณฑบาตในกรุงสาวัตถีบอกเรื่องราวของ
พระเถระแก่นายจุฬปาละ เมื่อนาย
จุฬปาละนั้นกล่าวว่า “ท่านผู้เจริญ ผู้นี้
คือหลานของกระผมชื่อปาลิต กระผม
จักส่งผู้นี้ไป” แล้วกล่าวว่า “หนทาง
มีอันตราย คฤหัสถ์ผู้เดียวไม่อาจไปได้
ฉะนั้นควรให้เขาบรรพชาแล้ว” จึงให้เขา
บรรพชาแล้วส่งไป.

^๑ ส. ปวตฺตํ วตฺวา อภฺขมํ กเถตฺวา.

^๒ ส. อ. จรฺนฺตา.

^๓ ม. เปสิสฺสามิ นนฺติ.

โส อนุกกุเมน เถรสสุ สนฺติกั คนฺตุวา
 อตฺตานิ ตสฺส อาโรเจตฺวา ตั คฺเหตฺวา
 อาคจฺฉนฺโต อนุตฺรามคฺเค อญฺยตฺรสุ
 ความสุส สามนฺตา อรญฺญจฺานเ
 เอกิสุสา กญฺจหาริยา คายนฺติยา สทฺทํ
 สุตฺวา ปฏฺิพทฺจิตฺโต หุตฺวา ยญฺจิกอฏฺิ
 วิสุสซฺเชตฺวา “ติฏฺจถ ฆนฺเต มฺหุตฺตํ
 ยาวาหิ อาคจฺฉามิ”ติ วตฺวา ตสฺสา
 สนฺติกั คนฺตุวา ตตฺถ สิลฺวิปตฺติ ปาปฺณิ.

เถโร “อิทานิเมว อิตฺติยา คีตสทฺโท สุโต,
 สามเณโร จ จิรายติ, นฺน^๑ สิลฺวิปตฺติ
 ปตฺโต ฆวิสฺสตี”ติ จินฺเตสิ. โสปี
 อาคนฺตุวา “คจฺฉาม ฆนฺเต”ติ อาห.
 เถโร “กั ปาโป ชาโตสิ”ติ ปุจฺฉิ.

สามเณโร ตฺณฺหิ หุตฺวา ปุณ ปจฺฉิตฺตปิ
 น กเถสิ, เถโร “ตาทิเสน ปาเปณ
 มยฺหิ ยญฺจิคฺคณฺนิกิจฺจํ นตฺถิ, คจฺฉ
 ตฺวณฺ”ติ วตฺวา ปุณ เตน “พฺนฺุปริสุสโย
 มคฺโค, ตฺเมห จ อนุธา, กถํ คมิสุสธา”ติ
 วุตฺเต “พาล อิธเว เม นิปชฺชิตฺวา
 มรณฺตสฺสาปี อปร่าปริ ปริวตฺเตนฺตสฺสาปี”^๒

สามเณรนั้นไปถึงสำนักของพระเถระโดย
 ลำดับ บอกตนเองแก่พระเถระแล้วพา
 พระเถระมาอยู่ ในระหว่างทางได้ยินเสียง
 หญิงหาฟืนคนหนึ่งขับเพลงอยู่ในป่าใกล้
 บ้านหลังหนึ่ง เกิดปฏิพัทธจิตขึ้น จึง
 ปล่อยปลายไม้เท้าเสียกล่าวว่า ท่าน
 ผู้เจริญ จงคอยอยู่สักครู่ ประเดี๋ยวผม
 จะกลับมา แล้วก็ไปยังสำนักของหญิงนั้น
 ถึงศีลวิบัติในที่นั้นแล้ว.

พระเถระคิดว่า “เมื่อที่เราได้ยินเสียงเพลง
 ขับของหญิง และสามเณรก็ชักเข้าอยู่
 สามเณรจักถึงศีลวิบัติเสียเป็นแน่” ดังนี้.
 ฝ่ายสามเณรนั้นกลับมาแล้วพูดว่า “เรา
 ไปกันเถอะท่าน”. พระเถระจึงถามว่า
 “เจ้าเป็นคนชั่วไปแล้วหรือ”.

สามเณรก็นิ่งเสีย แม้พระเถระถามอีกก็
 ไม่บอก. พระเถระจึงกล่าวว่า “คนชั่ว
 อย่างเจ้าไม่ต้องมาถือไม้เท้าของเรา เจ้า
 จงไปเถอะ” เมื่อเขาพูดอีกว่า “หนทางน่ะ
 มีอันตรายมาก และท่านก็ตาบอด ท่าน
 จะไปได้อย่างไร” ดังนี้ พระเถระเมื่อจะ
 แสดงความข้อนี้นว่า “เจ้าคนพาล แม้เรา

^๑ ม. นนุ.

^๒ ส. ปวฏฺญนฺตสฺสาปี.

ตาทีเสน คมนํ นาม นตฺถิ^๑ติ อิมมตฺถํ
ทสฺเสนโต :

จะนอนตายอยู่ ณ ที่นี้ก็ตาม กลิ้งเกลือก
ไปมาก็ตาม ก็จะไม่ไปกับด้วยคนเช่นเจ้า"
ดังนี้จึงได้ภาษิตคาถาว่า :

๙๕. "อนุโรหํ หตเนตฺโตสฺมิ
กนฺตารทฺธาน ปกฺขนุโท^๑
สยมาโนปี คมิสฺส^๒
น สหาเยน ปาเปนา"^๓ติ^๔
คาถํ อภาสิตถ.

๙๕. "เราเป็นคนบอด มีนัยน์ตาอันโรค
กำจัดแล้ว เดินทางไกลอยู่ เรายอม
นอนตายอยู่ ณ ที่นี้ จักไม่ไปกับ
เพื่อนร่วมทางอันลามก".

ตตถ อนุโรหิติ จกฺขุวิกฺโข.^๕
หตเนตฺโตติ วิญฺญจจกฺขุโก, เตน
"ปโยคฺวิปตฺติวเสนานํ อูปหตเนตฺตตาย
อนุโร, น ชฺจจฺนุธฺภาเวนา"^๖ติ ยถาวุตฺตํ
อนฺธภาวํ วิเสเสติ. อถ วา "อนุโร"^๗ติ
อิทํ "อนุโร ชิณฺเณ มาตาปิตโร
โปเสตี"^๘ติอาทิสฺส^๕ วีย มํสจกฺขุเวกฺลฺลทีปนํ,
"สพฺเพปิเม ปริพฺพาชกา อนฺธา
อจกฺขุกา"^๖ติ "อนุโร เอกจกฺขุ ทฺวิจกฺขุ"^๗ติ-
อาทิสฺส^๗ วีย น ปญฺญาจกฺขุเวกฺลฺลทีปนนฺติ

บทว่า อนุโร ในคาถานั้น ได้แก่
ผู้มีจักขุวิกัล. บทว่า หตเนตฺโต ได้แก่
ผู้มีจักขุเสียแล้ว พระเถระยอมยั้งความ
เป็นผู้บอดตามที่กล่าวแล้ว ให้พิเศษออกไป
ไปด้วยบทนั้นว่า "เราเป็นผู้บอด เพราะ
มีนัยน์ตาอันโรคกำจัดแล้ว ด้วยอำนาจ
แห่งประโยควิบัติ, มิใช่ด้วยความเป็นผู้
บอดแต่กำเนิด". อีกนัยหนึ่ง เพื่อแสดง
ว่า คำว่า "ผู้บอด" นี้เป็นคำแสดงถึง
ความวิการแห่งมังสจักขุเหมือนในคำว่า

^๑ ส. กนฺตารทฺธานปกฺกนฺโต, อ. ปกฺขนุโน.

^๒ อ. คจฺฉิสฺส.

^๓ ชฺ. เถร. ๒๖/๒๘๑.

^๔ โป. จกฺขุเวกฺลฺโล.

^๕ ม. ม. ๑๓/๓๘๓.

^๖ ชฺ. อ. ๒๕/๑๘๕.

^๗ อจ. ติก. ๒๐/๑๖๒.

ทสฺสเสตุ "หตเนตฺโตสฺมิมิ"๑ วัตฺตํ, เตน
มฺขุยมเมว อณฺธภาวํ ทสฺสเสติ.

กนฺตารทฺธาน ปกฺขนฺโทติ กนฺตาร
วิวเน๒ ที่สมมคฺคํ อณฺปิวิญฺเญ, น ชาติ-
กนฺตาราทิคหนํ สํสาร์ทฺธานํ ปฏิปนฺโนติ
อธิปฺปาโย. ตาทิสํ หนี กนฺตารทฺธานํ อัย
เถโร สมตฺติกฺกมิตฺวา จิตฺ, สยมาโนปีติ
สยนฺโตปี, ปาเทสฺ อวหนฺเตสฺ อูเรน
ชณฺณุกาหิ จ ภูมียํ สํสรนฺโต๓
ปรีวตฺเตนฺโตปี คจฺเจยฺย.๔ น สหาเยน
ปาเปนาติ ตาทิเสน ปาปปฺคฺคเลน
สหาเยน สทฺธิ น คจฺฉิสฺสนฺติ โยชนา.

"บุคคลย่อมเลี้ยงมารดาบิดาผู้บอดผู้แก่
แล้ว" ดังนี้เป็นต้น มิใช่เป็นคำแสดงถึง
ความพิกลแห่งปัญญาจักขุ ด้วยใน
ประโยคที่ว่า "ปริพาชกเหล่านี้ทั้งหมด
เป็นผู้บอดไม่มีจักขุ (และว่า) คนบอด
ข้างเดียวหรือสองข้าง" ดังนี้เป็นต้น.
จึงกล่าวว่่า "หตเนตฺโตสฺมิมิ". ด้วยคำนั้น
ท่านแสดงว่า นัยน์ตาบอดเป็นสำคัญ
อย่างเดียว.

บทว่า กนฺตารทฺธาน ปกฺขนฺโท
ความว่า เข้าไปแล้วสู่ทางไกลในป่าใหญ่
อันกัณดาร. อธิบายว่า มิใช่ดำเนินไปสู่
ทางไกลคือสงสาร อันเป็นขัฏุมิชาติกัณดาร
เป็นต้น. ก็พระเถระนี้ก้าวล่วงทางไกล
อันกัณดารเช่นนั้นแล้วดำรงอยู่. บทว่า
สยมาโนปี คือแม้จะนอนอยู่ เมื่อเท้า
ยังนำไปได้อยู่ ก็จะกระเสือกกระสนไป
บนแผ่นดินด้วยอก และด้วยเข่าทั้งหลาย
แม้ลี้ก่ลือกอยู่ก็จะพึงไป. บาทคาถา
ว่า น สหาเยน ปาเปน ประกอบ

๑ ม. อนฺโธหํ หตเนตฺโตสฺมิมิตฺติ.

๒ ส. กนฺตารวิวเน.

๓ ส. สยนฺโต.

๔ ส. น คจฺเจยฺย.

ตี สุตฺวา อิตโร สัมเวคชาโต "ภาริย์ วต
มยา สาหสิกกมฺม กตฺนุ"ติ พานา
ปคฺคยฺห กนฺทฺนุโต วนฺสนฺทํ ปกฺขนฺโท
จ^๑ อโหสิ. อถ เถรสฺส สีลเตเชน
ปณฺฑกฺมฺพลสิลาสนํ อุณฺหาการํ ทสฺเสสิ.
เตน สกฺโก ตํ การณํ ฅตฺวา เถรสฺส
สนฺติกํ คนฺตฺวา สาวตฺถิคามิปฺริสํ วย
อตุตฺตานํ ฅาเปตฺวา ยญฺจิกฺโกฏฺฐิ คนฺทฺนุโต
มคฺคํ สงฺฆิปิตฺวา ตทฺเหว สายณฺเห
สาวตฺถิยํ เถริ เนตฺวา ตตฺถ เชตฺวเน
จฺุฬฺปาติเตน การิตาย ปณฺณสาลาย
ผลเก นิสีทาเปตฺวา ตสฺส สหายวณฺณเนน
เถรสฺส อาคตฺภาวํ ชานาเปตฺวา ปกฺกามิ,
จฺุฬฺปาติโตปิ ตํ ยาวชิวํ สกฺกจฺุจ
อุปฺภูจาสีติ.

จกฺษุปาลตฺเถรคาถาวณฺณนา
นิฏฺฐิตา.

ความว่า เราจักไม่ไปพร้อมกับคนชั่ว
เป็นเพื่อนเช่นนั้น.

บุรุษนอกนี้ฟังคำนั้นแล้วเกิดความสังเวช
คิดว่า กรรมหนักหนอ เราทำกรรมอย่าง
สาหัสแล้ว ประคองแขนคร่ำครวญอยู่
แล่นไปยังไพโรสนท์แล้ว ครั้งนั้นด้วยเดช
แห่งศีลของพระเถระ บันฑุกัมพลศิลา-
อาสน์แสดงอาการร้อนแล้ว. ด้วยเหตุนั้น
ทำวสัฏกะทราบเหตุนั้นแล้ว จึงไปยังที่
ใกล้พระเถระให้ทราบตนเหมือนคนเดินทาง
ไปยังกรุงสาวัตถี จับปลายไม้เท้าแล้ว
ย่นหนทาง เย็นวันนั้นเองก็นำพระเถระ
ไปถึงกรุงสาวัตถี ให้พระเถระนั่งบนแผ่น
กระดานที่บรรณศาลาที่นายจฺุฬฺปาติตสร้าง
ไว้ ณ พระวิหารเชตวันนั้น แล้วบอกให้
นายจฺุฬฺปาติตทราบว่า พระเถระมาแล้ว
ด้วยเพศแห่งสหายของนายจฺุฬฺปาติตนั้น
แล้วกลับไป, แม้นายจฺุฬฺปาติตก็บำรุง
พระเถระโดยเคารพตลอดชีพแล.

พรรณนาคาถาของพระเจ้ากษุปาลเถระ
จบ.

^๑ ส. วนสนฺทํ ปกฺกนฺโต ตทาปกฺกนฺโตว.

๖. ขณทสุมนตฺเถรคาถา-

วณฺณนา

เอกปุปฺผิ จชิตฺวานาติ อายสฺมโต
ขณทสุมนตฺเถรสฺส คาถา. กา
อุปฺปตฺติ? โส กิร ปทุมตฺตรสฺส ภควโต
กาเล กุลเคเห นิพฺพตฺติตฺวา วิญญุตฺ
ปตฺโต สตฺถริ ปรินิพฺพเต ตสฺส ฐปฺสฺส
สมนฺตโต จนฺทนเวทิกาย ปริกฺขิปิตฺวา
มหนฺตํ ปุชฺชํ อกาสิ.

โส เตน ปุณฺณกมฺเมน เทวมนุสฺเสสฺส
อุพฺพาริ สมฺปตฺติ อณฺทวนฺโต กสฺสปฺสฺส
ภควโต กาเล กุณฺมพิภฺกฺกุลเ นิพฺพตฺโต
สตฺถริ ปรินิพฺพเต กนฺกถุปี อุทฺทิสฺส
รณฺธา ปุปฺผปฺุชฺชาย กยิรมานาย ปุปฺผานิ
อลภนฺโต เอกํ ขณทสุมนปุปฺผิ ทิสฺวา
มหฺตา มฺุเลน ตํ กิณฺติตฺวา คณฺหนฺโต
เจติเย ปุชฺชํ กโรนฺโต อุพฺพาริ ปิตฺติโสมนสฺส
อุปฺปาเทสิ.

๖. พรรณนาคาถาของ

พระขณทสุมนเถระ

คาถาของท่านพระขณทสุมนเถระ
มีคำว่า เอกปุปฺผิ จชิตฺวาน เป็นต้น.
มีอุบัติมาอย่างไร? ได้ฟังมาว่าพระเถระ
นั้น เมื่อครั้งศาสนาพระผู้มีพระภาค
พระนามว่าปทุมตฺตระ บังเกิดในเรือน
แห่งตระกูล รู้ความแล้ว เมื่อพระศาสดา
ปรินิพพานแล้ว เอาไม้จันทน์ทำไฟที่
แหวดล้อม พระสถูปของพระศาสดานั้น
โดยรอบแล้วกระทำการบูชาใหญ่.

ด้วยบุญกรรมนั้น ท่านเสวยสมบัติอัน
โอฬารในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย มา
บังเกิดในตระกูลกุกฺกมพี ครั้งศาสนาพระ
ผู้มีพระภาคพระนามว่ากัสสปะ. พอ
พระศาสดาปรินิพพานแล้ว พระราชาทรง
กระทำการบูชาด้วยดอกไม้อุทิสฺสพระสถูป
ที่สำเร็จด้วยแก้วกนก(ตนเอง)ไม่ได้ดอกไม้
เห็นดอกมะลิครึ่งดอก ดอกหนึ่ง จึงขอ
ซื้อดอกไม้ นั้นด้วยราคาสูง เอาไปบูชา
พระเจดีย์ เกิดปีติและโสมนัสอย่างยิ่ง.

โส เตน ปุณฺณกมุเมเน เทวโลก
 นิพฺพตฺติตฺวา อสฺสึติ วสฺสโกภฺยิ สคฺคสุขิ^๑
 อณฺภวิตฺวา อิมสุมิ พุทฺธบุปฺปาเท ปาวายํ
 มลฺลราชกุเล นิพฺพตฺติ. ตสฺส ชาตกาเล
 เคเห ขณฺทสฺสกุขรา สุมณบุปฺพานิ จ
 อุปฺปนฺนานิ อเหสุ. เตนสฺส ขณฺทสฺสมโนติ
 นามมกํสุ. โส วิญฺญุตํ ปตฺโต ภาควติ
 ปาวายํ จุนฺทสฺส อมฺพวเน วิหรนฺเต
 อุปสงฺกमितฺวา ธมฺมํ สุตฺวา ปฏฺิลทฺธสทฺโท
 ปพฺพชิตฺวา วิปสฺสนาย กมฺมํ กโรนฺโต
 น จิรฺสฺเสว อพฺภิณฺโณ^๒ อโหสิ. เตน
 วุตฺตํ อปทาน^๓ :

“ปทุมุตฺตโร นาม ชิน
 โลกเชฏฺโง นราสโก
 ชลิตฺวา อคฺคิกุขนฺโรว
 สมฺพุทฺโธ ปรีนิพฺพุโต.

นิพฺพุเต จ มหาวีเร
 ภูโป วิตฺถาริโก อหุ

ด้วยบุญกรรมนั้นท่านไปบังเกิดในเทวโลก
 เสวยความสุขในสวรรค์อยู่ถึง ๘๐ โภกียปี
 ครั้นพุทธบาทกาลนี้มาบังเกิดในราชตระกูล
 มัลลละ ณ กรุงปาวายะ. ในเวลาที่ท่านเกิด
 ก่อนกรวดครึ่งท่อนและดอกมะลิ ก็เกิดใน
 เรือนด้วย. ด้วยเหตุนั้นพวกญาติจึงขนาน
 นามท่านว่า **ขันตสุมณะ**. ท่านรู้ความ
 แล้ว ครั้งพระผู้มีพระภาคประทับอยู่ที่
 วิหารอัมพวันของนายจุนท์ ณ กรุงปาวาย
 จึงเข้าเฝ้าฟังธรรม ได้ศรัทธาจึงออกบวช
 แล้วบำเพ็ญวิปัสสนา ไม่นานนักก็ได้
 อภิญญา ๖. ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้
ในอปทานว่า :

“พระชินสัมพุทฺธเจ้า พระนามว่า
 ปทุมุตฺตรเชษฐบุรุษของโลก ผู้
 ประเสริฐกว่านระ รุ่งเรืองดั่งกอง
 อัคคี ปรีนิพพานแล้ว.

เมื่อพระมหาวีรเจ้า นิพพานแล้ว
 ได้มีสถูปอันกว้างใหญ่ ชนทั้งหลาย

^๑ ม. ไป. อคฺคสุขิ.

^๒ ไป. อรหตฺตํ ปาปฺณิ.

^๓ พุ. อ. ๓๒/๒๔๙.

อุปทตต์^๑ อุปฏฺเจนุตติ
ธาดุเคเห วรุตฺตเม.^๒

เอาสิ่งของอันจะพึงถวายเข้าไปตั้งไว้
ที่สถูป ในห้องพระธาตุนั้นประเสริฐ
สุด.

ปสนฺนจิตฺโต สุขฺมโน
อกั^๓ จนฺทนเวทิกั^๔
ทียติ ฐูปคฺนุโ ๑^๕
ฐูปานุจฺฉวิกั^๖ ตทา.

ในกาลนั้น เรามีจิตเลื่อมใส มีใจ
ใสมนัส ได้ทำไฟที่ไม้จันทน์
อันหนึ่ง อันสมควรแก่สถูป และ
ถวายรูปและของหอม.

ภเว นิพฺพตฺตมานมฺหิ
เทวตฺเต อถ มานุเส
โอมตฺตํ เม น ปสฺสามิ
ปฺพุพกมฺมสุสิทฺ^๗ ผลั.

ในกาลที่เราเกิด คือในความเป็น
เทวดาหรือมนุษย์ เราไม่เห็นความ
ที่เราเป็นผู้ต่ำทรามเลย นี่เป็นผล
แห่งบุญกรรม.

ปญฺจทสฺสทปฺปสฺเต
อิโต อฏฺฐ ชนา อหุ^๘
สพฺเพ สมตฺตนามา^๙ เต
ลฺกุกวตฺตี มหพฺพลา.

ใน ๑,๕๐๐ กัปแต่ภทฺรกับนี้ ได้มี
พระเจ้าจักรพรรดิ ๘ พระองค์ ทรง
พระนามว่า สมัตตะทุกพระองค์
มีผลมาก ฯลฯ.

^๑ ฉ. ทูรโตว, โป. อุปรตน์.

^๒ ฉ. ธาดุเคหวรุตฺตเม.

^๓ ม. อกริ.

^๔ โป. รตฺตจฺนฺทนเวทิกั.

^๕ ฉ. ทิสฺสติ ฐูปคฺนุโ ๑.

^๖ ฉ. ฐูปานุจฺฉวิกั.

^๗ ม. ปฺพุพกมฺมสุสิทฺ.

^๘ ส. ปญฺจสฺเต ทสฺส ทปฺเป, สเตโต อฏฺฐ ชนา พญ.

^๙ ส. สคฺเคนามา.

กิเลส ฌาปิตา มยุห์
ฯเปฯ กตัม พุทธสฺส สาสนนุ"ติ.

กิเลสทั้งหลายเราเผาแล้ว. ๗๗
คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำ
เสร็จแล้ว" ดังนี้.

อรหตฺตํ ปน ปตฺวา อตฺตโน
ปุริมชาติ อฺนุสฺสรนฺโต ตตฺถ อตฺตโน
สุมนปฺปมฺปฺริจฺจาตฺสฺส สคฺคสมฺปตฺติ-
นิมิตฺตํ นิพฺพานุปนิสฺสยตํ จ ทิสฺวา
อุทฺทวนวเสน ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต :

ก็ฉันท์ท่านบรรลุพระอรหัตแล้ว
เมื่อระลึกถึงปุริมชาติของตน เห็นความที่
การบริจาคดอกมะลิของตนในปุริมชาตินั้น
เป็นนิमितแห่งสวรรค์สมบัติ และเป็น
อุปนิสัยแห่งพระนิพพาน จึงประกาศ
ความซ้อ้นโดยเป็นอุทาน จึงได้ภาษิต
คาถาว่า :

๙๖. "เอกํ ปุปฺผํ จชิตฺวาน
อสีตฺวสฺสโกภฺย
สคฺคเคสุ ปฺริจฺจาเรตฺวา
เสสเกนฺมฺหิ นิพฺพุโต"ติ^๑
คาถํ อภาสิ.

๙๖. "เพราะสละดอกไม้เพียงดอกเดียว
เราได้รับการบำเรออยู่ในสวรรค์ถึง
๘๐ โภกียปี ที่สุดได้บรรลุพระนิพพาน
เพราะผลกรรมที่เหลือ".

ตตฺถ เอกํ ปุปฺผนฺตฺติ เอกํ กุสุมํ,
ตํ ปน อธิ สุมนปฺปมฺปฺริจฺจาตฺสฺส อธิปฺเปตํ.
จชิตฺวานาติ สตฺถ ฐปฺปฺชากฺรณวเสน
ปฺริจฺจชิตฺวา ปฺริจฺจาตฺสฺส. อสีตฺวสฺส-
โกภฺยติ มนฺุสฺสคณฺนาย วสฺसानํ อสีติ
โกภฺยติ, อจฺจนฺตสฺยโค เจตํ อุปฺโยควจฺนํ,
อิทฺถญจ จฺสุ กามสคฺคเคสุ ทฺตฺติเย

สองบทว่า เอกํ ปุปฺผํ ในคาถา
นั้น ได้แก่ ดอกไม้ดอกหนึ่ง แต่คำนั้น
ท่านประสงค์เอาดอกมะลิในที่นี้. บทว่า
จชิตฺวาน ความว่า บริจาคแล้วคือ
เพราะเหตุแห่งการบริจาค ด้วยอำนาจ
การกระทำการบูชาพระสฤษฏ์ของพระศาสดา.
บาทคาถาว่า อสีตฺวสฺสโกภฺยติ ความว่า

เถรคาถา.ป-ท.๓-๓

^๑ พ. เถร. ๒๖/๒๘๑.

อปราปรุปรตติวเสน วุตตุนติ เวทิตพัพพิ.
ตสุมมา **สคฺเคสุติ** ตาวตีสสงฺขาเต
สคฺคโลก, ปุณฺปนฺนํ อุปฺปชฺชนวเสน
เหตุถ พหฺวจัน.

ปริจาเรตฺวาติ รูปาทีสุ อารมฺมณฺเณสุ
อินฺทฺริยานิ ปริจาเรตฺวา สุขํ อนฺุมวิตฺวา,
เทวจุจฺจราหิ วา อตฺตทานํ ปริจาเรตฺวา
อุปฺภูจฺจาเปตฺวา **เสสเกณฺมฺหิ** นิพฺพุโตติ
ปุปฺผปุชฺชาย วเสน ปวตฺตกุสฺลเจตฺนาสุ
ภวสมฺปตฺติทํายกกมฺมโต เสเสน ยํ
ตตฺถ วิวฺญฺญูปนฺิสฺสยภูตํ, ตํ สนฺุชฺชาย
วทติ. พหฺว หิ ตตฺถ ปุพฺพปฺรวเสน
ปวตฺตา เจตฺนา. **เสสเกนาติ**
วา ตสฺเสว กมฺมสุส วิปាកาวเสเสน^๒
อปฺริกฺขีณฺเณว ตสฺมึ กมฺมวิปាក นิพฺพุโต
อมฺหิ, กิเลสฺปรินิพฺพาเนน ปรินิพฺพุโตสฺมิ.
เอเตน ยสฺมึ อตฺตภาเว จตฺวา อตฺตนา

ถึง ๘๐ โภกัแห่งปี ด้วยการนับของมนุษย์
และคำนี้เป็นเหตุยวิภคิในัจจันตสังโยค,
และคำนี้ ฟิงทราบว่าท่านกล่าวด้วย
อำนาจเกิดขึ้นแล้วเกิดขึ้นเล่า ในชั้นที่ ๒
ในบรรดาสวรรค์ชั้นกามาจรทั้ง ๖ ชั้น.
เพราะฉะนั้น บทว่า **สคฺเคสุ** ได้แก่
ในโลกสวรรค์ กล่าวคือชั้นดาวดึงส์
ก็ในที่นี้คำว่า **สคฺเคสุ** เป็นพหฺวจนะ
เพราะอำนาจการเกิดขึ้นบ่อย ๆ.

บทว่า **ปริจาเรตฺวา** ได้แก่บำเรออินทฺริย
ทั้งหลาย คือเสวยความสุขในอารมณ
ทั้งหลายมีรูปารมณเป็นต้น. อีกนัยหนึ่ง
อันนางเทพอัปสรทั้งหลาย บำเรอคือ
อุปัฏฐากตน. บาทคาถาว่า **เสสเกณฺมฺหิ**
นิพฺพุโต ความว่า กรรมอันใดที่เป็น
อุปนีสัยแห่งวิวิญญูะในภพนั้น เพราะ
กรรมอันเหลือจากกรรมที่ให้ภพสมบัติ ใน
บรรดากุศลเจตนาที่เป็นไปด้วยอำนาจแห่ง
การบูชาด้วยดอกไม้, พระเถระกล่าว
หมายเอากรรมนั้น. คือเจตนาที่เป็นไป
ด้วยอำนาจก่อนและหลังในกรรมนั้น เป็น
อันมาก. อีกอย่างหนึ่ง บทว่า **เสสเกน**

^๑ ม. เทวสมปตติ...

^๒ ส. วิปាកาวเสเสน สห.

อรหตุตฺ สจฺฉิกตฺ, โสปี จริมตฺตภาโว
ตสฺส กมฺมวิปาโกติ ทสฺเสติ. ยาทิสฺ
สนฺธาย อญฺญตฺตภาปี “ตสฺเสว กมฺมสฺส
วิปากาวเสเสนา”ติ^๑ วุตฺตํ.

ความว่า เราได้บรรลุนิพพานแล้ว ด้วย
วิปากที่เหลือลงแห่งกรรมนั้นนั้นเดียว ใน
เมื่อกรรมวิปากนั้นยังไม่สิ้นไปแท้จริง คือ
เราปรินิพพานแล้วด้วยกิเลสปรินิพพาน.
ด้วยบทนี้ท่านแสดงว่า ท่านตั้งอยู่ใน
อรรถาพิไค กระทำให้แจ้งแล้วซึ่งพระ
อรหัต ด้วยตนเอง อรรถาพิอันมีในที่สุด
แม้ นั้น เป็นกรรมวิปากของพระเถระนั้น.
อย่างที่ท่านหมายเอากล่าวไว้แม้ในที่อื่น
ว่า “ด้วยวิปากอันเหลือลงแห่งกรรมนั้น
นั้นเดียว” ดังนี้.

ขณฺุสฺสุมนตฺเถรคาถาวณฺณนา
นิฏฺฐิตา.

พรรณนาคาถาของพระขันตสุมณเถระ
จบ.

^๑ วิ. มหาวิภังค. ๑/๒๑๒, ส. ส. ๑๕/๑๓๔.

๗. ตีสัสตฺเถรคาถาอนุณา

หิตฺวา สตปฺลํ กัสนฺติ อายสฺมโต
ตีสฺสฺตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ ?
อยมฺปิ บุริมฺพุทฺธเสฺส กตาทิกาโร วิปฺสฺสิสฺส
ภควโต กาเล ยานการุเล นิพฺพตฺติตฺวา
วิญญุตฺติ ปตฺโต เอกทิวสํ ภควนฺตํ
ทิสฺวา ปสนฺนมานโส จนฺทนฺชนฺเทน
ผลกั กตฺวา ภควโต อุปฺนาเมสิ, ตณฺจ
ภควา ปริภุชฺชิ. โส เตน ปุณฺณกมฺเมน
เทวโลเก นิพฺพตฺติตฺวา อปฺราปรํ
ปุณฺณานิ กตฺวา เทวมนุสฺเสสฺส สัสนฺโต
อิมสฺมิ พุทฺธอุปฺปาเท โรจฺวนคเร ราชกุเล
นิพฺพตฺติ.

โส วยฺปฺปตฺโต ปิตริ กาลงฺกเต รชฺเช
ปติภฺจิตฺติ พิมฺพิสาร์ธฺวเณ อทิภฺจสหาโย
หุตฺวา ตสฺส มณฺิมุตฺตาวตฺถาทินิ
ปณฺณาการานิ เปเสสิ. ตสฺส ราชา
พิมฺพิสาร์ธฺวเณ ปุณฺณวณฺตํ สุตฺวา ปฏฺิปาภตํ
เปเสนฺโต จิตฺตปญฺเญ พุทฺธจริตํ

๗. พรรณนาคาถาของ

พระตีสัสเถระ

คาถาของท่านพระตีสัสเถระมีคำว่
หิตฺวา สตปฺลํ กัสนฺติ เป็นต้น. มีอุบฺติ
มาอย่างไร ? พระเถระแม้รูปนี้ก็ได้สร้าง
อธิการไว้ในพระพุทธเจ้าในปางก่อนทั้ง
หลาย ครั้งศาสนาพระผู้มีพระภาค
พระนามว่าวิปัสสี มาบังเกิดในตระกูล
ผู้กระต่ายาน รู้ความแล้ว วันหนึ่งเห็น
พระผู้มีพระภาคมีใจเลื่อมใส เอาไม้จันทน์
ครึ่งท่อนทำเป็นแผ่นกระดานนำเข้าไป
ถวายแด่พระผู้มีพระภาค และพระผู้มี
พระภาค ก็ใช้สอยแผ่นกระดานนั้น.
ด้วยบุญกรรมนั้นท่านไปบังเกิดในเทวโลก
ยังบำเพ็ญบุญต่อ ๆ ไป เวียนว่ายอยู่ใน
เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ครั้นพุทฺธอุ-
ปาทกาลนี้ มาบังเกิดในราชตระกูล
ในโรจฺวนคร.

ท่านเจริญวัยแล้ว เมื่อพระชนกสวรรคต
แล้วจึงดำรงอยู่ในราชสมบัติ เป็นอทิภฺจ-
สหายของพระเจ้าพิมพิสาร์ ทรงส่งเครื่อง
บรรณาการมีแก้วมณี แก้วมุกดาและผ้า
เป็นต้นไปถวายพระเจ้าพิมพิสาร์. พระเจ้า
พิมพิสาร์ทราบว่พระสหายเป็นผู้มีบุญจึง

สุวรรณภูมิ จ ปฏิจจสมุปบาท
 ลีลาเปตวา เปเสสิ.

โส ตํ ทิสฺวา ปุริมพฺพุตฺส กตาทิการตาย
 ปจฺฉิมภิกฺขุตาย จ จิตฺตปฏฺฐ ทสฺเสนตํ
 พุทฺธจริตํ สุวณฺณปฏฺฐเก ลีลิตํ
 ปฏิจฺจสมุปฺปาตทุกมณฺจ โอลิเกตฺวา
 ปวตฺตนิวตฺตโย สลฺลภฺเขตฺวา สาสนฺกมํ
 หทยเย จเปตฺวา สณฺชาตสํเวโค "ทิกฺกุจฺ
 มยา ภควโต เวโส, สาสนฺกโม"^๑ จ
 เอกปเทเสน ฌาโต, พหุทฺกฺขา กามา
 พหุปายาสา, กิทานิ มยฺหิ สมฺราวาเสนา"^๒ติ
 รชฺชํ ปหาย เกสมสฺสุ โอิหาเวตฺวา"^๓
 กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทนฺโต ภควนฺตํ
 อุทฺทิสฺส ปพฺพชิตฺวา มตฺติกาปตฺตํ
 คเหตฺวา ราชฯ ปุกฺกุสาตี"^๓ วย
 มหาชนสฺส ปรีเทวณฺตสฺเสว นครโต
 นิภฺษมิตฺวา อนุกฺกเมน ราชคหิ คนฺตฺวา
 ตตฺถ สปฺปโสณฺชิกปพฺพภาเร วิหรนฺตํ
 ภควนฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา
 เอกมณฺตํ นิสิตฺติ.

ส่งสารโต้ตอบไป รับสั่งให้เขียนพุทธจริต
 ลงในแผ่นผ้าอันวิจิตร และพระปฏิจจ-
 สมุปบาทลงในแผ่นทองคำแล้วส่งไป.

ท่านเห็นของนั้นแล้ว เพราะเหตุท่านได้
 สร้างอธิการไว้ในพระพุทธเจ้าในปางก่อน
 ทั้งหลาย และเพราะท่านเป็นปัจฉิมภิก-
 กษัตว์ จึงตรวจดูพุทธจริตที่แสดงอยู่บน
 แผ่นผ้าอันวิจิตร และลำดับแห่งพระ
 ปฏิจจสมุปบาทที่เขียนไว้บนแผ่นทองแล้ว
 กำหนดความเป็นไปและความถอยกลับ
 ตั้งลำดับแห่งคำสอนไว้ในหทัย ทรงเกิด
 ความสังเวชดำริว่า "เราเห็นเพศของ
 พระผู้มีพระภาคแล้ว และลำดับแห่ง
 คำสอนเราก็ทราบแล้วโดยส่วนหนึ่ง
 กามทั้งหลายมีทุกข์มาก มีความคับแค้น
 มาก บัดนี้ เราจะประโยชน์อะไรด้วย
 การครองเรือน" จึงละราชสมบัติ ปลงผม
 และหนวด นุ่งห่มผ้ากาสายะ บวชอุทิศ
 เฉพาะพระผู้มีพระภาค ถีอบาตรดิน
 ออกจากพระนคร เมื่อมหาชนกำลัง
 ปรีเทวนาการอยู่นั้นเอง ดุจพระเจ้า

^๑ ม. สาสนฺกโม.

^๒ ม. โอิหาริตฺวา.

^๓ ม. ปุกฺกุสาตี.

ปุกกุสาติถึงกรุงราชคฤห์ โดยลำดับ
เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคซึ่งกำลังประทับ
อยู่ ณ เจ็อมเขาสัปปโสณฑิ ใกล้กรุง
ราชคฤห์นั้น ถวายบังคมแล้วนั่งอยู่ ณ
ส่วนสุดข้างหนึ่ง.

สตถา ธมมํ เทเสสิ. โส ธมมเทสนํ
สุตฺวา วิปสุสนาย กมฺมฏฺจันํ คเหตุวา
ยฺตุตฺตปฺยฺตุโต วิหรนฺตุโต วิปสุสนํ
อุสุสุกฺกาเปตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณฺนิ. เตน
วฺตุตฺตํ อปทานे^๑ :

พระศาสดาทรงแสดงธรรมโปรดแล้ว
ท่านฟังธรรมเทศนาแล้ว รับวิปัสสนา
กรรมฐาน ประกอบแล้ว ประกอบทั่วแล้ว
อยู่ เพียรพยายามวิปัสสนา บรรลุพระ
อรหัตแล้ว. ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้
ในอปทานว่า :

“ยานกาโร ปุเร อาสี
ทากรกฺมเม สุสิกฺขิตโต
จนฺทเนน^๒ ผลกํ กตฺวา
อทาสี โลกพนฺธุโน.

“เราเป็นนายช่างทำยานอยู่ในเมือง
เป็นผู้ศึกษาดีในกรรม ของช่างไม้
เราได้ทำแผ่นกระดานด้วยไม้จันทน์
ถวายแด่พระสัมพุทธเจ้า ผู้เป็น
เฝ้าพันธู์ของโลก.

ปภาสติ อิทํ พุยมหํ
สุวณฺณสุสฺส สุนิมฺมิตํ
หตฺถียานํ อสุสฺยานํ
ทิพฺพยานํ อุปฺภูจิตฺ.

วิมานอันบุญกรรมนิรมิตดีแล้วด้วย
ทองคำนี้ย่อมสว่างไสว ยานช่าง
ยานม้าอันเป็นยานทิพย์ ปราบกฎ
แก่เรา.

^๑ พุ. ติ. ๓๒/๒๕๒.

^๒ ฉ. จนฺทนํ, โป. จนฺทเน, อี. จนฺทนผลกํ.

ปราสาทา สิวิกา เจว
นิพุตตุนติ ยทิจุณกั
อกุขุมภั รตนั^๑ มยหั
ผลกสฺส อิทั ผลั.

เอกนวุติโต กปุเป
ผลกั ยั อหั ททึ
ทุคฺคตี นากิขานามิ
ผลกสฺส อิทั ผลั.

สตุตปญฺญาสกปุปฺมุหิ
จตุโร ภวนิมฺมิตา^๒
สตุตฺรตนสมฺปนฺนา
จกุกวตฺตี มหพฺพลา.

กิลเสา ฉาปีตา มยหั
ฯเปฯ กตฺ พุทฺธสฺส สาสนฺนุ"ติ.

อรหตุตฺ ปน ปตฺวา อุทานวเสน
อตุตโน ปฏิปตฺตี กเถนุโต :

ปราสาทและวอ และแก้วอัน
ประมาณมิได้ ย่อมบังเกิดแก่เรา
ตามปรารภานา นี้เป็นผลแห่งการ
ถวายแผ่นกระดาน.

ในกัปีที่ ๙๑ แต่ภัทรกัปนี เราได้
ถวายแผ่นกระดานใด ด้วยการ
ถวายแผ่นกระดานนั้น เราไม่รู้จัก
ทุกติเลย นี้เป็นผลแห่งการถวาย
แผ่นกระดาน.

ในกัปีที่ ๕๗ แต่ภัทรกัปนี ได้มี
พระเจ้าจักรพรรดิ ๔ พระองค์ ทรง
พระนามว่าภวนิมมิตะ สมบูรณ์
ด้วยแก้ว ๗ ประการ มีผลมาก
ฯลฯ.

กิลเสทั้งหลายเราเผาแล้ว ฯลฯ
คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำ
เสร็จแล้ว" ดังนี้.

ก็ครั้นท่านบรรลุพระอรหัตแล้ว เมื่อ
จะบอกถึงข้อปฏิบัติของตนโดยเป็นอุทาน
จึงได้ภาษิตคาถาว่า :

^๑ ส. อากาสรตนั, อ. อุกุโขภั รตนั, ปาฬิ.
อกุขุมภั.

^๒ ฉ. นิมฺมิตาวุทยา, ส. จตุตาโร สนฺตนามกา.

๙๗. "หิตฺวา สตปลํ กํลํ
 โสวณฺณํ สตราชิกํ
 อคฺคหิ มตฺติกาปตฺตํ
 อิทํ ทุตฺติยาภิเสจฺนนํ"^๑
 คาถํ อภาสิ.

ตตฺถ หิตฺวาติ ปรึจฺจชิตฺวา.
 สตปลนฺติ สตํ ปลานิ ยสฺส, ตํ
 สตปลปริมาณํ. กํลนฺติ ตาลํ.^๒
 โสวณฺณนฺติ สุวณฺณมยํ. สตราชิกนฺติ
 ภิตฺติวิจิตฺตตฺตาย^๓ ๑ อเนกรูปราชิจิตฺตตฺตํ
 ๑ อเนกเลขาเยตฺตํ.

อคฺคหิ มตฺติกาปตฺตนฺติ เอวรูป
 มหารเห ภาชเน ปุพฺเพ ภินฺชิตฺวา
 พุทฺธานํ โอวาทํ กโรนฺโต "อิทานาหิ
 ตํ จชฺเขตฺตฺวา มตฺติกาเมยปตฺตํ อคฺคเหสิ,
 อโห สาธุ มยา กตํ, อริยวตํ อนุจิตนฺ"^๔
 ภาชนภิตฺตนาปเทเสน ราชฺชปรึจฺจาคํ
 ปพฺพชฺชูปคฺมนนฺจ อนุเมทนฺโต วทติ.

๙๗. "เราได้สละภาชนะทองคำ มีน้ำหนัก
 ประมาณ ๑๐๐ ปลาย วิจิตรด้วย
 ลวดลายตั้งร้อยชนิด มาถือเอา
 บาตรดิน นี่เป็นการอภิเชกเป็น
 ครั้งที่สองของเรา" ดังนี้.

บทว่า หิตฺวา ในคาถานั้น
 ความว่า สละแล้ว. บทว่า สตปลํ
 ๑๐๐ ปลายเป็นประมาณของภาชนะใด
 ภาชนะนั้น ชื่อว่ามีประมาณ ๑๐๐ ปลาย.
 บทว่า กํลํ ได้แก่ตาล. บทว่า โสวณฺณํ
 ความว่า ทำด้วยทองคำ. บทว่า สตราชิกํ
 ความว่า ประกอบด้วยลวดลายมีใช้น้อย
 เพราะมีฝ้ายอันวิจิตรและมีร้อยรูปอันวิจิตร.

บาทคาถาว่า อคฺคหิ มตฺติกาปตฺตํ
 ความว่า พระเถระเมื่อก่อนบริโภคนใน
 ภาชนะที่สมควรใหญ่เห็นปานนั้น กระทำ
 ตามโอวาทของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย
 กล่าวอนุเมทนากการสละราชสมบัติ และ
 การเข้าถึงการบรรพชา โดยการระบุนและ
 อ้างถึงภาชนะว่า "บัดนี้เราทิ้งภาชนะทอง

^๑ ขุ. เถร. ๒๖/๒๘๑.

^๒ ส. กัสตาลํ, ม. ตาลํ.

^๓ ส. วิภตฺตวิจิตฺตตฺตาย.

^๔ ส. ราชินิ.

เตนาห “อิทํ ทุตฺติยาภิเสจฺจนฺนุ”ติ.
 ปจฺมํ รชฺชชาติเสจฺจนํ อุปาทาย อิทํ
 ปพฺพชฺชูปคฺคณํ มม ทุตฺติยํ อภิเสจฺจนํ.
 ตณฺหิ ราคาทิหิ สงฺกิลฺลิจฺจํ สาสงฺกํ
 สปริสงฺกํ กมฺมํ^๑ อนตฺตถสฺสญฺหิตํ
 ทฺกฺขปฺปฏิพทฺธํ นิหีนํ, อิทํ ปน
 ตํวิปริยายโต อุตฺตมํ ปณฺีตนฺตฺติ
 อธิปฺปาโย.

ติสฺสตุเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

นั่นแล้วมาถือเอาภาชนะที่ทำด้วยดิน โอ
 เราทำกรรมดีแล้ว เราประพฤติตามพระ
 อริยเจ้าแล้ว”.

เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่ “อิทํ
 ทุตฺติยาภิเสจฺจนํ”. การเข้าถึงการบรรพชา
 นี้เป็นการอภิเษกครั้งที่ ๒ ของเรา เทียบ
 ถึงการอภิเษกในราชสมบัติ เป็นการ
 อภิเษกครั้งที่ ๑. อธิบายว่า ก็การอภิเษก
 ครั้งแรกนั้นเศร้าหมองด้วยกิเลสมีราคะ
 เป็นต้น น่ารังเกียจ เป็นกรรมน่ารังเกียจ
 ไม่ประกอบด้วยประโยชน์เนื่องด้วยทุกข์
 เป็นสิ่งต่ำทราม, แต่การอภิเษกครั้งที่ ๒ นี้
 เป็นสิ่งที่ดีเยี่ยม ประณีต โดยตรงกันข้าม
 กับการอภิเษกครั้งแรกนั้นดังนี้.

พรรณนาคาถาของพระติสสเถระ จบ.

^๑ ม. กิลฺลิจฺจํ สาสฺกิลฺลิตํ ตํ กมฺมํ.

๘. อภยตฺถะรคาคาวณฺณนา

รูปํ ทิสฺวา สติ มุจฺจาทิ อายสฺมโต
อภยตฺถะรคาสฺส คาคา. กา อูปฺตติ ?
โสปี ปริมพฺพุตฺเตสฺส กตาทิกาวโร ตตฺถ ตตฺถ
ภเว วิวญฺญูปนิสฺสยํ ปุณฺณํ อูปจฺฉินฺนโต
สุเมธสฺส ภควโต กाले กุลเคเห
นิพฺพตฺติตฺตวา วิญฺญุตํ ปตฺโต เอกทิวสํ
สุเมธํ ภควนฺตํ ทิสฺวา ปสนฺนจิตฺโต
สพฺลปฺปฺเมหิ ปุชฺฌกาสิ.

โส เตน ปุณฺณกมฺเมน เทเวสุ
นิพฺพตฺติตฺตวา อปราปริ ปุณฺณานิ กตฺวา
สุคตีสฺสเยว สํสรนฺโต อิมสฺมี พุทฺธูปฺปาเท
สาวตฺถิยํ พุราหฺมณฺกุลे นิพฺพตฺติตฺตวา
อภโยติ ลทฺธนาโม วิญฺญุตํ ปตฺโต
เหตุสมฺปตฺติยา จิตฺตยาโน เอกทิวสํ
วิหารํ ตโต สตฺถุ ธมฺมเทสนํ สุตฺวา
ปฏฺิถุสฺสทฺโธ ปพฺพชิตฺตวา กตฺปฺพุกิจฺจ
วิปฺสฺสนาย กมฺมํ กโรนฺโต วิหริ.

๘. พรรณนาคาคาของ

พระอภัยเถระ

คาคาของท่านพระอภัยเถระมีคำว่า
รูปํ ทิสฺวา สติ มุจฺจาทิ เป็นต้น. มีอุปฺตติ
มาอย่างไร ? พระเถระแม้รูปนี้ก็ได้สร้าง
อธิการไว้ในพระพุทธเจ้าในปางก่อนทั้ง
หลาย สั่งสมบุญอันเป็นอุปนิสัยแห่ง
วิวิญฺญะไว้ในภพนั้น ๆ ครั้งศาสนาของ
พระผู้มีพระภาคพระนามว่าสุเมธะ มา
บังเกิดในเรือนแห่งตระกูล รู้ความแล้ว
วันหนึ่งเห็นพระผู้มีพระภาคพระนามว่า
สุเมธะ มีจิตเลื่อมใส ได้เอาดอกข้าน้ำ
มาบูชา.

ด้วยบุญกรรมนั้นท่านไปบังเกิดในเทวโลก
แล้วบำเพ็ญบุญต่อ ๆ มาอีก เวียนว่ายอยู่
แต่ในสวรรค์เท่านั้น ครั้นพุทธูปบาทกาลนี้
มาบังเกิดในตระกูลพราหมณ์ ณ กรุง
สาวัตถี ได้นามว่าอภัย รู้ความแล้ว
อันเหตุสมบัตินี้ตั้งเดือนอยู่ วันหนึ่งไปวิหาร
ฟังธรรมเทศนาของพระศาสดา ได้ศรัทธา
แล้ว จึงออกบวช กระทำบุพกิจแล้ว
บำเพ็ญวิปัสสนากรรมอยู่.

อถุสส เอกทิวส์ คามัม ปิณทุทาย
 ปวิฏจสส อลงกตปฏยัตตัม มาตุคามัม
 ทิสฺวา อโยนิสฺส มนสิการวเสน ตสฺส
 รูปิ อารพฺภ ชนุทธาโค อุပ္ปชฺชติ, สฺส
 วิหาริ ปวิสิตฺวา "สตี วิสฺสชฺชิตฺวา
 โอลิเกนุตสฺส รูปารมฺมเณ มยุหิ กิเลส
 อุပ္ปนฺโน, อยฺยตุตฺตัม มยา กตฺนุ"ติ อตุตฺตโน
 จิตฺตัม นิคฺคณฺนุหฺนโต ตาวเทว วิปฺสฺสนิมิ
 วทฺฺตฺเตตฺตวา อรฺหตฺตัม ปาปฺญิ. เตน วุตฺตัม
 อปทานเ" :

"สุเมโธ นาม นามน
 สยมภู อปราชิโต
 วิเวกมนุพฺพุทฺถุหฺนโต
 อชฺโฌคฺคฺคิ มหาวณิ.
 สพลํ ปุပ္ผิตํ ทิสฺวา
 คนฺถิตฺวาน^๒ วฏฺิสกํ
 พุทฺธสฺส อภิโรเปสึ
 สมนฺฆา โลกนายกํ."

ตีสกปุปฺสทฺสสมฺภี
 ยมฺ ปุပ္ผมฺภีโรเปยิ

ภายหลังวันหนึ่งท่านเข้าไปบิณฑบาตยัง
 หมู่บ้าน เห็นมาตุคามผู้ตกแต่งประดับ
 ประดาแล้ว เกิดฉันทราคะขึ้น เพราะ
 ปรรูปของหญิงนั้นโดยเนื่องด้วยไม่
 มนสิการโดยอุบายอันแยบคาย ท่านกลับไป
 ไปสู่วิหารแล้วคิดว่า "เมื่อเราปล่อยสติ
 แลดูอยู่ กิเลสของเราจึงเกิดขึ้นใน
 รูปารมณ เรากระทำการที่ไม่สมควร
 แล้ว" ดังนี้ จึงข่มจิตของตนเจริญ
 วิปัสสนา ในทันใดนั้นเองได้บรรลุพระ
 อรหัตแล้ว. ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้
 ในอปทานว่า :

"พระสยมภูผู้ไม่พ่ายแพ้ มีพระนาม
 ชื่อว่าสุเมธ เมื่อทรงพอกพูนวิเวก
 จึงเสด็จเข้าป่าใหญ่ เราเห็นดอกไม้
 ช่างน่าวกำลังบาน จึงเอามาร้อย
 เป็นพวงมาลัย บูชาแด่พระพุทธเจ้า
 ผู้เป็นนายกของโลก เฉพาะ
 พระพักตร์."

ใน ๓ همینกับแต่ภทฺทกัปนี เราได้
 บูชาพระพุทธเจ้า ด้วยดอกไม้ใด

^๑ พ. ข. ๓๒/๒๕๓.

^๒ ไป. พนฺธิตฺวาน.

ทศุคตี นาภิชานามิ
พทุธปุชายิทิ ผลิ.

ด้วยการบูชา นั้น เราไม่รู้จักทศุคตี
เลย นี่เป็นผลแห่งการบูชาพระผู้มี
พระภาค.

อุณวีเส กปุปสเต
โสฬสาลิสสุ นิมมิตา
สตุตตรตนสมปนนา
จกุกวตตี มหพพลา.

ใน ๑,๙๐๐ กัปแต่ภัทรกัปนี้ ได้มี
พระเจ้าจักรพรรดิ ๑๖ พระองค์
ทรงพระนามว่านิมมิตะ ทรง
สมบูรณด้วยแก้ว ๗ ประการ มี
ผลมาก ฯลฯ.

กิลเสา ฉาปีตา มยหิ
ฯเปฯ กตัม พทุธสุส สาสนนุ"ติ.

กิลเสทั้งหลายเราเผาแล้ว ฯลฯ
คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำ
เสร็จแล้ว" ดังนี้.

อรหตุตี ปน ปตฺวา อตุตโน
กิลเสปุตฺตตินิทสุสเนน "กิลเส
อนุวตฺเตนตฺสุส วฏฺฏทฺกฺขโต นตฺถเว
สิสุกฺขิปนํ. อหิ ปน เต นานุวตฺตินุ"ติ
ทสุเสนุโต :

ก็รั้นท่านบรรลุประอรหัตแล้ว เมื่อ
จะแสดงว่า "เมื่อบุคคลประพฤติตาม
กิลเสอยู่ จะยกศีรษะขึ้นจากวัฏทุกข์
ไม่ได้เลย แต่เราไม่เป็นไปตามกิลเส
เหล่านั้น" ดังนี้ โดยเอาการเกิดขึ้นแห่ง
กิลเสของตนเป็นตัวอย่าง จึงได้ภาษิต
คาถาว่า :

๙๘. "รูปิ ทิสฺวา สติ มุฏฺจา
ปิยํ นิमितฺตํ มนสิกโรโต
สารถตฺตจิตฺโต เวเทติ
ตณฺจ อชฺโณส ติฏฺจติ

๙๘. "เมื่อบุคคลได้เห็นรูปแล้ว มัวใส่ใจ
ถึงอารมณ์เป็นที่รัก ก็หลงลืมสติ
ผู้ใดมีจิตกำหนัด ยินดีเสวย
รูปารมณฺ์ รูปารมณฺ์ก็ครอบงำผู้นั้น

ตสฺส วฑฺฒนติ อาสวา
 ภาวมุโลปคามิโน^๑
 คาถิ อภาสิ.

อาสวะทั้งหลาย ย่อมเจริญแก่ผู้นั้น
 ผู้เข้าถึงซึ่งมูลแห่งภพ”.

ตตฺถ รูปนฺติ รชฺชนียํ รูปายตฺนํ,
 ตํ ปเนตฺถ อิตฺถิรูปิ อธิปฺเปตํ. ทิสฺวาติ
 จกฺขุณา ทิสฺวา, จกฺขุทวารานุสาเรน
 นิमितฺตานุพฺพณฺชนสฺสฺลกฺขณวเสน^๒ ตํ
 คเหตุวาทสฺส^๓ ตถาคคฺชนเหตุติ อตฺถเ.
สติ มุจฺจาติ อสุภสฺสกาเว กายเ
 “อสุภนฺ”เตวว ปวตฺตณฺสติ^๔ นฺนุจฺจา.
 ยถา ปน รูปิ ทิสฺวา สติ นฺนุจฺจา, ตํ
 ทสฺสเสนฺโต อาห **“ปิยํ นิमितฺตํ
 มนสิกโรโต”**ติ.

บทว่า **รูปิ** ในคานานั้น ได้แก่
 อายตนะคือรูปอันเป็นที่ตั้งแห่งความยินดี.
 ก็รูปนั้นในที่นี้ ท่านประสงค์เอาอิตถิรูป
 (รูปหญิง). บทว่า **ทิสฺวา** ได้แก่เห็นด้วย
 จักขุ คือยึดถือรูปนั้นด้วยสมารถแห่ง
 การกำหนดโดยนิमित และโดย
 อนุพยัญชนะ ด้วยการแล่นไปตามทาง
 จักขุทวาร อธิบายว่า เพราะการถือเอา
 รูปนั้นว่าเป็นอย่างนั้นเป็นเหตุ. สองบทว่า
สติ มุจฺจา ความว่า สติที่เป็นไปว่า
 “ไม่สวयงาม” ในกายซึ่งมีสภาวะ
 ไม่สวยงามก็เสื่อมแล้ว. ก็ท่านพระเถระ
 เมื่อจะแสดงอาการที่สติเห็นรูปแล้วเสื่อมไป
 นั้น จึงกล่าววว่า **“ปิยํ นิमितฺตํ มนสิกโรโต”**
 ดังนี้.

ยถาอุปฺภูจิตฺ อารมฺมณํ “สุภํ สุขนฺ”ติ-
 อาทินา ปิยนิमितฺตํ กตฺวา อโยนิโส-

ประกอบความว่า เมื่อบุคคลลกระทำ
 อารมณฺตามที่ปรากฏแล้วให้เป็นนิमितที่

^๑ ส. ภาวมุลาภาวคามิโนติ, ขุ. เถร. ๒๖/๒๘๒.
^๒ ส. ม. นิमितฺตานุพฺพณฺชนฺสฺลกฺขณวเสน.
^๓ ส. ตสฺส วา.
^๔ ส. ปวตฺตณฺกา สติ.

เถรคานา.ป-VI.๓-๓

มนสิกาเรน มนสิกโรโต สติ มุฏจาติ
 โยชนา. ตถา ภูโตว^๑ สารตฺตจิตฺโต
 เวเทตีติ สุฏฺฐุ รตฺตจิตฺโต หุตฺวา ตํ
 รูปารมฺมณํ อนุภาวติ อภินนฺหติ,^๒
 อภินนฺทฺนโต ปน ตถฺจ อชฺโฆส ติฏฺฐติ
 อชฺโฆสาย ตํ อารมฺมณํ คิลิตฺวา
 ปริณิฏฺฐเปตฺวา วตฺตติ เจว, เอวํภูตฺตสฺส
 จ ตสฺส วฑฺฒนฺติ^๓ อาสวา ภวฺมุโลป-
 คามิโนติ ภวสฺส สํสารสฺส มุลภาวํ
 การณภาวํ^๔ อุปคฺมนสฺภาวา กามา-
 สวาทโย จตฺตาโรปิ อาสวา ตสฺส
 ปุคฺคสฺส อุปฺภูริ วฑฺฒนฺติเยว, น
 หายนฺติ. มยฺหํ ปน ปฏิสฺงฺขานเ^๕
 จตฺวา วิปฺสฺสนํ วฑฺฒตฺวา สจฺจานิ
 ปฏิวิชฺฌนฺตสฺส มคฺคปฏิปาฏิยา เต
 จตฺตาโรปิ อาสวา อนวเสสโต ปหีนา
 ปริกฺชีณาติ อธิปฺปาโย.

นารัก โดยนัยว่า "งาม ว่าเป็นสุข"
 เป็นต้น แล้วกระทำไว้ในใจด้วยอโยนิโส-
 มนสิการอยู่ สติก็หลงลืมไป. บุคคล
 ผู้เป็นอย่างนั้น คำว่า มีจิตกำหนดแล้ว
 ความว่า รู้อยู่ (ความว่า) มีจิตกำหนด
 นั้นแล้วยอมเสมอ คือยินดียิ่งซึ่งรูปารมณ
 นั้น แต่เมื่อยินดียิ่งอยู่ รูปารมณ
 ก็ครอบงำผู้ นั้น คือรูปารมณก็ครอบงำ
 กลืนกินอารมณ์นั้น ให้อารมณ์สำเร็จ
 เป็นไปอยู่ และอาสวะทั้งหลายของ
 บุคคลนั้น ผู้เป็นอย่างนั้น ก็ยอม
 เจริญเป็นผู้เข้าถึงซึ่งมูลแห่งภพ คือ
 อาสวะทั้ง ๔ มีกามาสวะเป็นต้น อันมี
 สภาวะเข้าไปสู่ความเป็นมูล คือความ
 เป็นเหตุแห่งภพคือสังสาร ย่อมเจริญแก่
 บุคคลนั้นยิ่ง ๆ ขึ้นทีเดียว หาเสื่อมไปไม่.
 อธิบายว่า แต่อาสวะทั้ง ๔ เหล่านั้น
 ของเราผู้ตั้งอยู่ในปฏิสังขารญาณ (ญาณ
 เกิดแต่การพิจารณา) เจริญวิปัสสนา

^๑ ส. ตโตว, อ. ตถา ตโต จ.

^๒ ส. นตฺถิ.

^๓ ม. เอวํภูตฺตสฺส วฑฺฒนฺติ.

^๔ ส. มุลภาวการณภาว...

^๕ ส. ม. ปฏิสฺงฺขานเ.

แทงตลอดสัจจะทั้งหลาย ตามลำดับ
แห่งมรรคได้ เสื่อมไป ลึนไป โดยหา
ส่วนเหลือมิได้.

อภยตฤทธคาวณฺณนา นิภูจิตา.

พรรณนาคาถาของพระอภัยเกราะ จบ.

๙. อุตติยตฺเถรคาถาฉนฺนา

สทฺทํ สุตฺวา สติ มฺภูชาติ
อายุสมโต อุตติยตฺเถรสฺส คาถา. กา
อุปฺปตฺติ ? อยมฺปิ ปุริมพฺพุตฺเตสุ
กตาริกาโร ตตฺถ ตตฺถ ภเว
วิวัฏฺฐปนิสฺสยํ ปุณฺณํ อุปจฺฉินฺนโต
สุเมธสฺส ภควโต กाले กุลเคเห
นิพฺพตฺติตฺวา วิญฺญุตํ ปตฺโต เอกทิวสํ
สตุถารํ ทิสฺวา ปสนฺนจิตฺโต
โคณกาทีอตฺถตํ สอฺตุตฺตรจฺจทํ พุทฺธารหํ
ปลฺลงกํ คณฺธกฺกุญฺยํ ปญฺญาเปตฺวา
อทาสี.

โส เตน ปุณฺณกมฺเมเน เทวมนุสฺเสสฺส
สัสนฺนโต อิมสฺมี พุทฺธูปฺปาเท
กปิลวตฺถุสฺมี สกฺยราชกุเล นิพฺพตฺติ,
ตสฺส อุตฺติโยติ นามํ อโหสิ. โส
วยูปฺปตฺโต สตุถุ ฅาติสฺมาคเม
พุทฺธานุภาวํ ทิสฺวา ปฏฺฐิตฺตสทฺโธ
ปพฺพชิตฺวา สมณธมฺมํ กโรนฺโต เอกทิวสํ

๙. พรรณนาคาถาของ

พระอุตติยเถระ

คาถาของท่านพระอุตติยเถระมี
คำว่า สทฺทํ สุตฺวา สติ มฺภูชา เป็นต้น.
มีอุบัติมาอย่างไร? พระเถระแม้รูปนี้ก็ได้
สร้างอธิการไว้ในพระพุทธเจ้าในปางก่อน
ทั้งหลาย ยังสั่งสมบุญที่เป็นอุปนิสัยแห่ง
วิวัฏฺฐะไว้ในภพนั้น ๆ ครั้นศาสนาของ
พระผู้มีพระภาคพระนามว่าสุเมธะ มา
บังเกิดในเรือนแห่งตระกูล รู้ความแล้ว
วันหนึ่งเห็นพระศาสดามีจิตเลื่อมใส ได้
ตกแต่งบัลลังก์ที่สมควรแก่พระพุทธเจ้า
พร้อมทั้งผ้าสำหรับปิดเบื้องบนที่ลาดไว้
ด้วยผ้าขนแพะเป็นต้น ถวายไว้ที่พระ
คันธกฺกุญฺย.

ด้วยบุญกรรมนั้น ท่านเวียนว่ายอยู่ใน
เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ครั้นพุทฺธูป-
บาทกาลนี้มาบังเกิดในราชตระกูลศากยะ
ณ กรุงกบิลพัสดุ์ ท่านมีนามว่า อุตฺติยะ.
ท่านเจริญวัยแล้ว เห็นพุทฺธานุภาพ
ในญาติสมาคมของพระศาสดา ได้ศรัทธา
จึงออกบวชบำเพ็ญสมณธรรม วันหนึ่ง

คามิ^๑ ปิณฑาย ปวิฏฺโจะ อนุตฺรามคฺเค
 มาตุคามสุส^๒ คีตสทฺทํ สุตฺวา อโยนิโส
 มนสิการวเสน ตตฺถ ฉนฺทราเค อุปฺปนฺเน
 ปฏิสงฺขานพฺเลน ตํ วิภฺขมฺเภตฺวา วิหาริ
 ปวิสิตฺวา สณฺชาตสํเวโค ทิวาญฺจानะ
 นิสีทิตฺวา ตาวเทว วิปสุสนํ วฑฺฒเตมฺตฺวา
 อรหตฺตํ ปาปฺณิ. เตน วุตฺตํ อปทานะ^๓
 :

เข้าไปยังบ้านเพื่อบิณฑบาตในระหว่างทาง
 ได้ยินเสียงมาตุคามขับเพลง เพราะ
 อานาการทำให้ในใจโดยอุบายไม่แยบคาย
 จึงเกิดฉันทราคะขึ้น - ช่มฉันทราคะนั้น
 เสียได้ ด้วยกำลังการพิจารณาแล้วเข้าไป
 สู่วิหาร เกิดความสังเวชนั่งในที่พัก
 กลางวัน เจริญวิปัสสนาในขณะนั้นเอง
 บรรลุพระอรหัตแล้ว. ด้วยเหตุนี้
 ท่านจึงกล่าวไว้ในอปทานว่า :

“สุเมธสุส ภควโต
 โลกเชฏฺฐสุส ตาทิโน
 ปลฺลงฺโก หิ มยา ทินฺโน
 สอฺตุตฺตรสฺปจฺจโท.^๔
 สตฺตุตฺตรตนสมฺปนฺโน
 ปลฺลงฺโก อาสิ โส^๕ ตทา
 มม สงฺกปฺปมณฺเฑาย
 นิพฺพตฺตติ สทา มม.
 ตีสฺกปฺปสฺหสุสมฺหิ
 ยํ ปลฺลงฺกมทฺทินฺตทา^๖”

“ก็เราได้ถวายบัลลังก์ พร้อมทั้งผ้า
 สำหรับปิดเบื้องบน (เพดาน) แต่
 พระผู้มีพระภาคพระนามว่าสุเมธะ
 เชษฐบุรุษของโลกผู้คงที่ ในกาลนั้น
 บัลลังก์นั้น ได้เป็นบัลลังก์ประกอบ
 ด้วยแก้ว ๗ ประการ รู้ความดำริ
 ของเรา ย่อมเกิดขึ้นแก่เราทุกเมื่อ.

ใน ๓ เหมือนกับแต่ภัทธกัปนี ได้
 ถวายบัลลังก์ใด ในกาลนั้น ด้วย

^๑ ส. นคริ.

^๒ ส. อญฺณตฺราย อิตฺถิยา.

^๓ พ. อ. ๓๒/๒๕๔.

^๔ ส. สอฺตุตฺตรจฺจทตฺถโต.

^๕ ส. โย.

^๖ ฉ. ปลฺลงฺกมทฺทิตฺทา.

ทศุคตี นามิขานามิ
 ปลุลงกสฺส อิทํ ผลํ.
 วิสกปฺปสทสฺสมหิ
 สุวณฺณามา ตโย ชนา
 สตุตฺรตนสมฺปนฺนา
 จกฺกวตฺตี มหพฺพลา.

กิเลสา ฉาปีตา มยฺหํ
 ๗เปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนฺนุ"ติ.

อรหตฺตํ ปน ปตฺวา อตฺตโน
 กิเลสฺปฺตฺตินิกฺทสฺสเนน "กิเลส
 อชิคฺจุฉนฺตสฺส นตฺถิ วญฺญทุกฺขโต
 สีสฺกุชิปนํ, อหํ ปน เต ชิคฺจุฉิเมวา"ติ
 ทสฺสเนนฺโต :

๙๙. "สทฺทํ สุตฺวา สติ มุญฺจา
 ปิยํ นิमितฺตํ มนสิกโรโต
 สารตฺตจิตฺโต เวเทติ
 ตณฺจ อชฺโฌส ติฏฺฐติ
 ตสฺส วทฺตมนฺติ อาสวา
 สํสารํ อุปคามิโน"ติ^๑

คาถํ อภาสิ.

กรรมนั้นเราไม่รู้จักทุกคติเลย นี่เป็น
 ผลแห่งการถวายบัลลังก์ ใน
 ๒ หมื่นกับ แต่ภทฺทกปนี ได้มี
 พระเจ้าจักรพรรดิ ๓ พระองค์ ทรง
 พระนามว่า สุวณฺณามา ทรง
 สมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ มี
 พลมาก ฯลฯ.

กิเลสทั้งหลายเราเผาแล้ว ฯลฯ
 คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำ
 เสร็จแล้ว" ดังนี้.

ก็ครั้นท่านบรรลุพระอรหัตแล้วเมื่อ
 จะแสดงว่า "การยกศีรษะขึ้นจากวัฏทุกข์
 ย่อมไม่มีแก่ผู้ที่ไม่เกลียดกิเลส แต่เรา
 เกลียดกิเลสเหล่านั้นแท้จริง" ดังนี้ ด้วย
 การแสดงความเกิดขึ้นแห่งกิเลสของตน
 เป็นตัวอย่าง จึงได้ภาษิตคาถาว่า :

๙๙. "เมื่อบุคคลได้ดับเสียงแล้ว มัวใส่ใจ
 ถึงอารมณ์เป็นที่รัก สติก็หลงลืม
 ผู้ใดมีจิตกำหนดยินดีเสวยสัททอารมณ์
 สัททอารมณ์ก็ครอบงำผู้นั้น อาสวะ
 ทั้งหลายย่อมเจริญแก่ผู้นั้น ผู้เข้า
 ถึงสงสาร".

^๑ ๑. สํสารอุปคามิโนติ, พ. เถร. ๒๖/๒๘๒.

ตตถ สททนต์ รชชนีย์
 สทททรรมณ. **สังสารอุปคามิโน** :

บทว่า สทท ในคาถานั้น ได้แก่
 สทททรรมณที่น่าใคร่ น่าพอใจ. บทว่า
สังสารอุปคามิโน ความว่า ชื่อว่าผู้เข้าถึง
 สงสาร เพราะอรรถว่า เข้าถึงเหตุแห่ง
 สังสารวัฏที่ท่่านกล่าวไว้อย่างนี้ว่า :

“ขณฺฐานนฺจ ปฏฺิปาฏฺิ
 ธาตุอายตนาณ จ
 อပ္พะจฺฉินฺนํ วตฺตมานา^๑
 สฺสาโรติ ปวฺจจฺตี”ติ.

“ขันธธาตฺและอายตนะ โดยลำดับ
 ย่อมเป็นไปอยู่ไม่ขาดสาย ท่่าน
 เรียกว่าสังสารวัฏ” ดังนี้.

เอวํ วุตตสังสารวฏฺฏการณ^๒ หุตฺวา
 อุปคเมนุตีติ **สังสารอุปคามิโน,**^๓
 “สังสารูปคามิโน”ติ วา ปาโจ. เสสฺ
 อนนฺตรคาถาย วุตฺตนยเมว.

อีกอย่างหนึ่ง ปาฐะว่า “สังสารูปคามิโน”
 ดังนี้. คำที่เหลือมีนัยดังกล่าวมาแล้วใน
 คาถาต่อมานั้นเอง.

อุตฺติยตุเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาคาถาของพระอุตติยเถระ จบ.

^๑ ส. วตฺตมานํ.

^๒ วุตตสังสารวฏฺฏ การณ (?).

^๓ ส. สังสารคามิโน.

๑๐. (ทุติย) เทวสภ-

เถรคาถาอภินิชา

สมมุปปธานสมุปนุโนติ อายสมโต
เทวสภเถรสสุ คาถา. กา อุปฺปตฺติ?
อยมปิ ปุริมพฺพุเธสุ กตาทิกาโร ตตฺถ
ตตฺถ ภเว วิวญฺญูปนิสฺสยํ กุสลํ
อุปจินฺนโต สีขิสฺส ภควโต กाले
กุลเคเห นิพฺพตฺติตฺวา วิญฺญุตํ ปตฺโต
เอกทิวสํ สีขี ภควนฺตํ ทิสฺวา
ปสฺนุนฺมานโส พนฺธุชฺชวกฺกฺกฺกฺกฺกฺก
อกาสี.

โส เตน ปุญฺญกมฺเมน เทวมนุสฺเสสุ
สฺสรนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธูปฺปาเท กปิลวตฺถุสฺมึ
สกุยราชกุเล นิพฺพตฺติ, ตสฺส เทวสโภติ
นามํ อโหสิ. โส วยฺยอุปฺปตฺโต
จุมฺพุกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺก
พุทฺธานุภาวํ ทิสฺวา ปสฺนุนฺมานโส
สรณฺสุ ปติฏฺฐิตฺวา ปุณฺ นิคฺโรธาราม
สตฺถริ วิหรนฺเต สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา
ปฏิลทฺธสทฺโร ปพฺพชิตฺวา กตฺตฺพพฺกิกฺจ
วิปฺสฺสนาย กมฺมํ กโรนฺโต น
จิสฺเสว อรหตฺตํ ปาปุณฺนิ. เตน วุตฺตํ

๑๐. พรรณนาคาถาของ

พระเทวสภเถระ (ที่ ๒)

คาถาของท่านพระเทวสภเถระมี
คำว่า สมมุปปธานสมุปนุโน เป็นต้น.
มีอุบัติมาอย่างไร? พระเถระแม้รูปนี้ก็ได้
สร้างอธิการไว้ในพระพุทธเจ้าในปางก่อน
ทั้งหลาย สั่งสมกุศลอันเป็นอุปนิสัยแห่ง
วิวิญญะไว้ในภพนั้นๆ ครั้นศาสนาพระผู้มี
พระภาคพระนามว่าสีขี มาบังเกิดในเรือน
แห่งตระกูล รู้ความแล้ว วันหนึ่งเห็นพระ
ผู้มีพระภาคพระนามว่าสีขี มีใจเลื่อมใส
จึงกระทำการบูชาด้วยดอกชบาทั้งหลาย.

ด้วยบุญกรรมนั้นท่านเวียนว่ายอยู่ในเทวดา
และมนุษย์ทั้งหลาย ครั้นพุทฺธูปฺปาเทกาล
นี้มาบังเกิดในตระกูลศากยราช ณ กรุง
กบิลพัสดุ์ ท่านมีนามว่าเทวสภะ. ท่าน
เจริญวัยแล้ว เห็นพระพุทฺธานุภาพเมื่อ
ครั้งพระศาสดาเสด็จมาเพื่อระงับการ
ทะเลาะวิวาทกันเรื่องเทริด มีใจเลื่อมใส
ตั้งอยู่ในสรวงทั้งหลายจึงเข้าเฝ้าพระผู้มี
พระภาคเมื่อครั้งพระศาสดาทรงประทับอยู่
ในนิโครธาราม ได้ศรัทธาแล้ว ออกบวช
แล้ว บำเพ็ญบุพกิจแล้ว กระทำวิปัสสนา

อปทาน^๑ :

กรรมฐาน ไม่นานนักก็บรรลุพระอรหัต.
ด้วยเหตุ นั้น ท่านจึงกล่าวไว้ในอปทาน
ว่า :

“จนุทว วิมล สุทถ์
วิปัสสนุมนนาวิลี
นनुทิวาปริกษีณ^๒
ติณณํ โลก วิสตุติกั.

“เราได้เห็นพระผู้มีพระภาคพระนาม
ว่าสิขี ผู้ปราศจากมลทิน บริสุทธิ
ผ่องใส ไม่ขุ่นมัว ดังพระจันทร์ มี
ความเปลิดเปล็น และมีภพสิ้นแล้ว
ทรงข้ามตณหาในโลกแล้ว.

นิพพาปนนต์ ชนตํ
ติณณํ ตารยตํ วร^๓
วนสมิ ฌายมานนต์^๔
เอกคคิ สุตมาหิต.

ผู้ยังหมู่ชนให้ดับ ทรงข้ามเองแล้ว
ยังหมู่ชนให้ข้าม เป็นมุนีเพ่งฌาน
อยู่ในป่า มีจิตเป็นอารมณ์เดียว
ตั้งมั่นด้วยดี.

พนุชชีวกปุปพานิ
ลคคิตวา สุตตเก อห^๕
พุททสุส อภิโรเปสี^๖
สิขิโน โลกพนุชโน.

เรา්රอยดอกชบาหลายดอก ไว้ใน
เส้นด้ายแล้ว บุษบาพระพุทธรเจ้า
พระนามว่าสิขี ผู้เป็นเผ่าพันธุ์
ของโลก.

เอกตีเส อิต กปุเป
ยํ กมมมกริ ตทา

ในกัปีที่ ๓๑ แต่ภัทรกัปีนี้ เราได้ทำ
กรรมใด ในกาลนั้น ด้วยกรรมนั้น

^๑ พ. อ. ๓๒/๒๕๖.

^๒ ส. นนุทิวาคปริกษีณ.

^๓ ไป. มุนิ.

^๔ ฉ. มุนิ วนมุหิ ฌายนต์.

^๕ ฉ. ลคคิตวา สุตตเกนห.

^๖ ฉ. อภิโรเปย.

ทุกุคตี นาภิชานามิ
พุทธบูชายิทฺ ฌลฺ.

เราไม่รู้จักทุกุคตีเลย นี่เป็นผลแห่ง
พุทธบูชา.

อิโต สตุตมเก กปุเป
มนุชินฺโท มหายโส
สมนฺตจกฺขุ นามาสี
จกฺกวตฺตี มหพฺพลโ.

ในกัณฑ์ที่ ๗ แต่ภักทรกัณฑ์นี้ เราได้
เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ พระนามว่า
สมันตจักขุ เป็นจอมมนุษย์ มี
ยศมาก มีผลมาก ฯลฯ.

กิลลสา ฌาปิตา มยฺหํ
ฯเปฯ กตฺ พุทฺธสฺส สาสนฺนุ"ติ.

กิลลทั้งหลายเราเผาแล้ว ฯลฯ
คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำ
เสร็จแล้ว" ดังนี้.

อรหตฺตํ ปน ปตฺวา อตฺตนา
อธิตฺตํ วิมุตฺติสฺสขํ นิสฺสาย อฺปฺปนฺนปีติ-
โสมนสฺสโ สฺส อฺทานวเสน :

ก็ครั้นท่านบรรลุพระอรหัตแล้ว เกิด
ปีติและโสมนัสขึ้น เพราะอาศัยวิมุตติสุข
ที่ตนบรรลุแล้ว ได้กล่าวคาถาด้วยอำนาจ
แห่งอุทานว่า :

๑๐๐. "สมฺมปฺปธานสมฺปนฺโน
สตีปฺภูจฺจานโคจโร
วิมุตฺติกุสฺมสฺสณฺณโน
ปรินิพฺพิสฺสตุยนาสโว"ติ^๑
คาถํ อภาสิ.

๑๐๐. "ภิกษุผู้ถึงพร้อมด้วยความเพียร-
ชอบ มีสติปัญญาเป็นอารมณ์
ประดับประดาด้วยดอกไม้ คือ
วิมุตติ จักเป็นผู้ไม่มีอาสวะ
ปรินิพพาน" ดังนี้.

ตตฺถ สมฺมปฺปธานสมฺปนฺโนติ
สมฺปนฺนจตฺตพฺพิธสมฺมปฺปธานโน, เตหิ
กตฺตพฺพกิจฺจํ สมฺปาเทตฺวา จิตฺติ อตฺถโ.

บทว่า สมฺมปฺปธานสมฺปนฺโน
ในคาถานั้น ความว่า ผู้ถึงพร้อมด้วย
สัมมปฺปธาน ๔. อธิบายว่า ผู้ทำกิจที่ควร

๑ ส. ปรินิพฺพายิสฺสตุยนาสโวติ, ขุ. เถร. ๒๖/๒๘๒.

๑ ส. ปรินิพฺพายิสฺสตุยนาสโวติ, ขุ. เถร. ๒๖/๒๘๒.

สติปฏฺฐานโคจโรติ กายานุปัสสนาทโย
สติปฏฺฐานา โคจโร ปวตฺติฏฺฐานํ
เอตสฺสาติ สติปฏฺฐานโคจโร, จตุสฺ
สติปฏฺจาเนสฺ ปตฺติฏฺจิตฺจิตฺโตติ อตฺถเ.

ทำด้วยสัมมปปธาน ๔ นั้น ให้ถึงพร้อมแล้ว
ตั้งอยู่. บทว่า **สติปฏฺฐานโคจโร**
ความว่า ภิกษุชื่อว่าผู้มีสติปฏฺฐานเป็น
อารมณ์เพราะมีสติปฏฺฐาน มีกายานุ-
ปัสสนาเป็นต้น เป็นอารมณ์คือเป็นฐานะ
ที่เป็นไป. อธิบายว่า ผู้มีจิตตั้งมั่นอยู่ใน
สติปฏฺฐานทั้ง ๔.

คุณโสภณ ปรมฺสฺคนฺธา วิมุตฺติเยว
กุสฺมมานิ, เตหิ สพฺพโส สมฺมเทว
สณฺณนฺโน วิฏฺฐิตฺโต อลงฺกโตติ วิมุตฺติ-
กุสฺมสณฺณนฺโน. **ปรินิพฺพิสฺสฺตฺยนาสโวติ**
เอวํ สมฺมา ปฏฺิพฺชฺชฺนฺโต ภิกฺขุ น
จิริสฺเสว อนาสโว หุตฺวา **ปรินิพฺพิสฺสฺติ**
สอฺปาทีเสสฺยา อนฺปาทีเสสฺยา จ
นิพฺพานธฺาตุยาติ อตฺถเ. อิทฺเมว จ
เถรสฺส อญฺญาพฺยากรณํ อโหสิ.

วิมุตตินั้นเอง ชื่อว่าดอกไม้ เพราะมี
กลิ่นหอมอย่างยิ่งด้วยความงามคือคุณ,
ชื่อว่าผู้ประดับประดาด้วยดอกไม้คือ
วิมุตติ เพราะอรรถว่า ปกคลุม ประดับ
ตกแต่งด้วยวิมุตตินั้น โดยชอบด้วย
ประการทั้งปวง. บทว่า **ปรินิพฺพิสฺสฺตฺย-**
นาสโว ความว่า ภิกษุผู้ปฏิบัติชอบด้วย
ประการดังกล่าวมานี้ จักเป็นผู้หาอาสวะ
มิได้ จักปรินิพพาน ด้วยสอฺปาทีเสส-
นิพพานธฺาตุ และด้วยอนฺปาทีเสสนิพพาน
ธฺาตุ ต่อกาลไม่นานนักทีเดียว. และ
นี้แหละเป็นการพยากรณ์พระอรหันต์คุณ
ของพระเถระ.

(ทุติย) เทวสภตฺเถรคาถาวณฺณนา
นิฏฺฐิตา.

พรรณนาคาถาของพระเทวสภเถระ
(ที่ ๒) จบ.

ทสมวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตา.

ทสมวรรค จบ.

๑๑. เอกาทสรวกค

๑. เพลฎฐานิกตฺเถรคาถา- วณฺณนา

หิตฺวา คิหิตฺตํ อนไวสิตตฺโตติ-
อาทิกา อายสุมโต เพลฎฐานิกตฺเถรสฺส
คาถา. กา อุปฺปตฺติ ? อยมฺปิ
ปุริมพฺพุเชสฺส กตาทิกาโร อิตฺโต เอกตีเส
กปฺเป เวสฺสภุสฺส ภควโต กाल
พฺราหฺมณฺกุล นินฺพตฺติตฺวา วยฺปตฺโต
พฺราหฺมณฺสิปฺเปสฺส นินฺพตฺตี คนฺตฺวา
สมฺราวาสํ ปหาย อีสิปฺพพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา
อิสฺสีหิ ปริวฺโต วิจฺรณฺโต เอกทิวสํ
เวสฺสภุ ภควนฺตํ ทิสฺวา ปิตฺติสฺเมนฺสฺสชาโต
สฺตถฺถ ฅานฺสมฺปตฺตี นิสฺสหาย
ปสฺนฺนมานโส ฅานํ อุกฺทิสฺส ปุปฺเพหิ
ปุชฺชํ อกาสิ.

โส เตน ปุณฺณกมฺเมน เทวมนุสฺเสสฺส
สํสรณฺโต อิมสฺมี พฺพุทฺธปฺปาเท
สาวตฺถิยํ พฺราหฺมณฺกุล นินฺพตฺติตฺวา
เพลฎฐานิกตฺติ ลทฺธนาโม วิณฺญตฺตํ ปตฺโต
สฺตถฺถ ฅมฺมเทสนํ สุตฺวา ปฏฺิณฑสฺสทฺโธ

๑๑. เอกาทสรวรรค

๑. พรรณนาคาถาของ พระเพ็ญฐานิกเถระ

คาถาของท่านพระเพ็ญฐานิกเถระ
มีคำว่า หิตฺวา คิหิตฺตํ อนไวสิตตฺโต
เป็นต้น. มีอุบัติมาอย่างไร? พระเถระ
แม้นี้ก็ได้อสร้างอธิการไว้ในพระพุทธเจ้าแต่
ปางก่อนทั้งหลาย ในกัปที่ ๓๑ แต่ภักทกัป
นี้ มาบังเกิดในตระกูลพราหมณ์ ครั้ง
ศาสนาพระผู้มีพระภาคพระนามว่าเวสสภุ
เจริญวัยแล้ว ถึงความสำเร็จในศิลปะของ
พราหมณ์แล้ว ละสมราวาสออกบวชเป็น
ฤาษี มีหมู่ฤาษีแวดล้อมแล้วเที่ยวไปอยู่
วันหนึ่งเห็นพระผู้มีพระภาคพระนามว่า
เวสสภุ เกิดปิตติโสมนัส มีใจเลื่อมใสแล้ว
เพราะอาศัยญาณสมบัติของพระศาสดา
จึงเอาดอกไม้มากระทำการบูชาอุทิศ
พระญาณ.

ด้วยบุญกรรมนั้น ท่านเวียนว่ายอยู่ใน
เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ครั้นพฺพุทฺธป-
บาทกาลนี้จึงมาบังเกิดในตระกูลพราหมณ์
ในกรุงสาวัตถี ได้นามว่าเพ็ญฐานิกะ
รู้ความแล้ว สดับพระธรรมเทศนาของ

ปพพิชิตวา กมฺมฏฺจานํ คเหตุวา
โกสลรฏฺเจ อรณฺเณ วิหรนฺโต อลฺโส
กายทพฺพิหฺพฺโล ผรุสฺวาใจ อโหสิ,
สมณธมฺเม จิตฺตํ น อุปฺปาเทสิ. อถ
นํ ภควา ฅาณปริปากํ โอลเกตุวา :

พระศาสดา ได้ศรัทธาแล้วออกบวช เรียน
พระกรรมฐานอยู่ในป่าใกล้แคว้นโกศลรัฐ
ไม่เกียจคร้าน มากไปด้วยทำกายให้
แข็งแรง มีวาจาหยาบ ไม่ทำใจให้เกิดใน
พระสมณธรรม. ครั้งนั้นพระผู้มีพระภาค
ทรงพิจารณาท่านผู้มีญาณแก่กล้าแล้วจึง
ทรงให้สังเวช ด้วยโอภาสคาถานี้ว่า :

๑๐๑. "หิตฺวา คิหิตฺตํ^๑ อนโวลิตตฺโต
มุขนงฺคสิ โอลทริโก กุสิโต
มหาวราโหว นิวาปปฺภูจึ
ปุนปฺปุนํ คพฺภมฺเปติ มนฺโท"ติ.^๒

๑๐๑. "ท่านละความเป็นคฤหัสถ์แล้ว ยัง
ไม่ทันสำเร็จกิจ เป็นผู้มีปาก
เหมือนไถ เห็นแก่ท้อง เป็นคน
เกียจคร้าน เป็นคนโง่เขลา เข้า
ห้องบ่อย ๆ เหมือนสุกรตัวใหญ่
ที่เขาปรนปรี๊ดด้วยเหยื่อ ฉะนั้น".

อิมาย โอลภาสคาถาย สังเวเชสิ. โส
สตถาริ ปุโรโต นิสินฺนํ วิย ทิสฺวา ตณฺจ
คาถิ^๓ สุตฺวา สังเวคชาโต ฅาณสุส
ปริปากํ คตตฺตา วิปสุสนํ ปฺภูจฺเปตุวา
น จิรสฺเสว อรหตฺตํ ปาปฺณิ. เตน วุตฺตํ
อปทานเ^๔ :

ท่านเห็นพระศาสดาประดุจทรงประทับอยู่
ข้างหน้า และฟังคาถานั้นเกิดความสังเวช
เพราะญาณถึงความแก่กล้าแล้วจึงเริ่มตั้ง
วิปัสสนา ไม่นานนักก็บรรลุพระอรหัต
ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวไว้ในอปทาน
ว่า :

^๑ ก. คิหิตฺวํ.

^๒ ข. เถร. ๒๖/๒๘๓.

^๓ ม. กถิ.

^๔ ข. อ. ๓๒/๒๔๑.

“กณิการัง โชตนุต^๑

นิสินันิ ปพพตนุตเร
โสภาเสนุตติ ทิสสา สพพวา
โอสธิ วีย ตารก^๒

ตโย มาณวกา อาลุ
สเก สิปเป สุลิกขิตา
ขาริการิ คเหตุวาน
อเนวนุตติ มม ปจจโต.

ปุฎเเก สตุต ปุฎผานิ
นิกขิตตานิ ตปสสุสิณา
คเหตุวา ตานิ ฅาณมฺหิ
เวสสุสสุสาภิโรปยิ.

เอกตีเส อิตโต กปุเป
ยํ ปุฎผมภิโรปยิ
ทุคฺคตี นามิกขานามิ
ฅาณปุชายิทํ ผล.

เอกุนตีสกปุปฺมฺหิ
วิหตภาสนามโก^๓

“เราได้เห็นพระผู้มีพระภาค พระนาม
ว่า เวสสภู ผู้โชติช่วงดั่งดอก
กณณิการิ ประทับนั่งอยู่ที่ระหว่าง
ภูเขา ทรงยังทิศทั้งปวงให้สว่างดั่ง
ดาวประกายพฤษ์.

มีมาณพ ๓ คน เป็นผู้ศึกษาดีใน
ศิลปะของตน หาบสิ่งของเต็มหาบ
ไปตั้งข้างหลังเรา.

เรามีตบะใส่ดอกจำปา ๗ ดอก ไว้
ในห่อ ถัดดอกจำปาเหล่านั้น บุษบา
ในพระญาณ ของพระผู้มีพระภาค
พระนามว่าเวสสภู.

ในกัปที่ ๓๑ แต่ภัทรกัปนี้ เราบูชา
พระพุทธานุชาดด้วยดอกไม้ใด ด้วย
การบูชานั้น เราไม่รู้จักทุกคติเลย
นี้เป็นผลแห่งการบูชาพระญาณ.

ในกัปที่ ๒๙ แต่ภัทรกัปนี้ ได้มี
พระเจ้าจักรพรรดิ มีพระนามว่า

^๑ ส. โชตนุต.

^๒ ม. ตารกา.

^๓ ฉ. วิปุลภาสนามโก.

สตฺตฺรตฺนสมฺปนฺโน
จกฺกวตฺตี มหพฺพลโ.

กิเลสฺสา ฌาปิตา มยฺหํ
ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

อรหตฺตํ ปน ปตฺวา สตฺถุ โอิวาทํ
ปฏฺิปุเชนฺโต พฺยติเรกมฺเชน จ^๑ อณฺณํ
พฺยากโรนฺโต ตเมว คากํ ปจฺจุทาหาสิ.

ตตฺถ นิตฺวา คิหิตฺตฺนฺติ คหฺภูจฺภาวํ
ปริจฺจชิตฺวา, ปพฺพชิตฺวาติ อตฺถโ.

อนฺโวยสิตฺตฺโตติ อณฺรูปํ อโวยสิตฺตฺโต.
ยทตฺถํ สาสเน ปพฺพชนฺตฺสฺส อณฺรูป-
ปริญฺญาทีนํ อตฺริตฺตฺตา^๒ อปริโยสิตฺภาโว
อกตฺกธฺมฺมโยติ อตฺถโ. อถ วา
อนฺโวยสิตฺตฺโตติ อณฺโวยสิตฺสภาโว,
วิสุทฺธิํ มคฺคานณฺจ อณฺุปฏฺิปาภฺิยา
วสิตฺพฺพวาสสฺส อกตาวี, ทสฺสุ
อริยวาเสสฺสุ อวฺุสิตฺตฺวาติ อตฺถโ.

วิหิตาภา ทรงสมบุรณ์ด้วยแก้ว
๗ ประการ มีผลมาก ฯลฯ.

กิเลสทั้งหลายเราเผาแล้ว ฯลฯ
คำสอนของพระพุทธเจ้า" เราได้ทำ
เสร็จแล้ว" ดังนี้.

ก็ครั้นท่านบรรลุพระอรหัตแล้ว เมื่อ
จะบูชา พระโอวาทของพระศาสดา และ
เมื่อจะพยากรณ์พระอรหัตคุณ จึงได้
กล่าวซ้ำคานานั้นนั้นแหละ.

ในคานานั้น สองบทว่า นิตฺวา
คิหิตฺตํ ความว่า สละความเป็นคฤหัสถ์
หมายความว่า ออกบวชแล้ว. บทว่า
อนฺโวยสิตฺตฺโต ความว่า ยังไม่สำเร็จกิจ
อันสมควรแล้ว, อธิบายว่า ยังเป็นผู้ซึ่งถือว่า
ไม่สำเร็จกิจ คือยังมีได้กระทำกิจที่ควร
กระทำ เพราะปริญญาที่สมควรเป็นต้น
ยังว่างเปล่าอยู่ สำหรับผู้บวชในพระ
ศาสนาเพื่อประโยชน์ใด หรืออีกนัยหนึ่ง
บทว่า อนฺโวยสิตฺตฺโต ได้แก่ ผู้มีสภาวะ
ยังไม่เสร็จกิจโดยลำดับ อธิบายว่า ผู้ยัง

^๑ ม. พฺยติเรกมฺเชน.

^๒ ส. อตฺริตฺตฺตา.

มุขสงฆชาติ นงคัลลิม สุตตตี
 มุขนงคัลลิม นงคเลน วิย ปจวี ปเรสุ^๑
 ผรุสวาจปุโยเคน อุตตานัน ชนนุโตติ
 อตุโธ. โอิทธิโกติ อุตเว ปสุโต
 อุตโรปนสนตปุโร.^๒ กุสฺสิตติ อลโส,
 ภาวนัน อนนุยุณชนุโต. เอวํภูตสฺส
 นิปฺพตฺตี ทสฺสเสนุโต อาห “มหาวราโห
 นิวาปปุญฺจ, ปุณฺปนัน คพฺภมฺเปติ
 มนุโ”ติ.

ตสฺสตุโธ เหนฺจจา วุตฺโตเยว. เอตฺถ จ
 ยถา ปพฺพชิตฺวา อนโวลิตาทิสภาวตาย
 ปุณฺปนัน คพฺภมฺเปติ มนุโ, น เอว
 มาทิสฺส ปณฺชิตฺโต. ตพฺพิปริตสภาวตาย
 ปน สมฺมาปฏิปตฺติยา มตฺถกํ ปาปิตตฺตา
 ปรินิพฺพายตีติ พฺยติเรกมฺเชน อญฺณ
 พฺยากาสีติ ทญฺจพฺพนฺติ.

มิได้กระทำการอยู่ที่จะพึงอยู่โดยลำดับแห่ง
 วิสุทธิและมรรค คือยังมีได้อยู่ในอริยवास
 ๑๐ ประการ.

ภิกษุชื่อว่าผู้มีปากดุจโธ เพราะอรรถว่า
 ภิกษุนี้มีปากคือโธ. อธิบายว่า ผู้ขุดตน
 อยู่ด้วยการประกอบผรุสวาจาในบุคคลอื่น
 ทั้งหลาย ดุจแผ่นดินที่เขาขุดอยู่ด้วยโธ.
 บทว่า โอิทธิโก คือผู้ขวนขวายในท้อง
 คือผู้ประกอบแต่การเลี้ยงท้อง. บทว่า
 กุสฺสิตโต แปลว่า ผู้เกียจคร้าน คือไม่
 ประกอบเนื่องๆ ซึ่งภาวนา. พระเถระเมื่อ
 จะแสดงความสำเร็จของผู้เป็นอย่างนี้ จึง
 กล่าววว่า “เหมือนสุกรใหญ่ที่ถูกเขา
 ปรนปรีดด้วยเหยื่อ ย่อมเข้าห้อง
 บ่อย ๆ ฉะนั้น.

ความของค่านั้นได้กล่าวไว้แล้วในหนหลัง
 แล้วแล. แต่ในที่นี้บัณฑิตผู้เช่นกับด้วยเรา
 ย่อมไม่เป็นเหมือนอย่างภิกษุผู้โง่เขลา
 ย่อมเข้าห้องบ่อย ๆ เพราะความที่ตน
 เป็นผู้มิสภาวะบวชแล้ว ยังไม่สำเร็จกิจ
 เป็นต้นฉะนั้น. แต่พึงเห็นว่าพระเถระ
 พยากรณ์พระอรหันต์คุณโดยยิ่งขึ้นว่า

^๑ ม. ปถวิปฺปเทเสสุ, ปถวิปฺปเทสุ.

^๒ ม. อุตโรปนสนกปุโร.

นิบาต)

๑๑. เอกาทสมวรรค ๑. พรรณนาคาถาของพระเพลิงฐานิกเถระ

๖๓

ภิกษุยอมปรีนิพพานเพราะความที่สัมมา-
ปฏิบัติอันตนให้ถึงที่สุดแล้ว ด้วยความ
เป็นผู้มีสภาวะผิดตรงกันข้ามจากภิกษุนั้น
ดังนี้แล.

เพลิงฐานิกตฺเถรคาถาวนฺณนา
นิฏฺฐิตา.

พรรณนาคาถาของพระเพลิงฐานิกเถระ
จบ.

†

๒. เสตฺตจฺจนฺตฺเถรคาคาวณฺณนา

มานเน วณฺจิตาเสติ อายสมฺโต
เสตฺตจฺจนฺตฺเถรสฺส คาคา. กา อฺปฺปตฺติ ?
อยมฺปี ปฺริมพฺพุเรสุ กตาทิกาโร ตตฺถ
ตตฺถ ภเว วิวฺญฺญูปนฺิสฺสยฺมึ ปุณฺณํ
อฺปฺจินฺนฺโต ติสฺสสฺส สมนฺาสมฺพฺพุทฺธสฺส
กาเล กุลเคเห นิพฺพตฺติตฺวา วิณฺณตฺ
ปฺตฺโต เอกทิวสํ ติสฺสํ ภควนฺตํ ทิสฺวา
ปฺสนฺนฺมานโส สุมฺธฺรึ ปนฺสผลํ อภิสงฺขตฺ
นาพิเกรสาพฺว^๑ อทาสี.

โส เตน ปุณฺณกมฺเมน เทวโลก
นิพฺพตฺติตฺวา อปราปรึ เทวมนฺุสฺเสสุ
สฺสรนฺโต อิมฺสฺมึ พฺพุทฺธฺปฺปาเท อณฺุตฺตรสฺส
มณฺุทลิกฺรณฺุโเบ ปฺตฺโต หุตฺวา นิพฺพตฺติ,
เสตฺตจฺจนฺตฺเถรํ นามํ อโหสิ. โส ปิตริ
มเต รชฺเช ปตฺติฏฺจิตฺโต อฺสุสาหนฺสฺสตี^๒
อภาเวน ราชกิจฺจานิ วิราเธนฺโต รชฺชํ

๒. พรรณนาคาถาของ

พระเสตฺตจฺจนฺตฺเถระ

คาถาของท่านพระเสตฺตจฺจนฺตฺเถระมี
คำว่ มานเน วณฺจิตาเส เป็นต้น.
มีอุบัติมาอย่างไร ? พระเถระแม้นี้ได้
สร้างอธิการไว้ในพระพุทธเจ้าในปางก่อน
ทั้งหลาย สั่งสมบุญอันเป็นอุปนิสัยแห่ง
วิวิญฺญะไว้ในภพนั้น ๆ ครั้นศาสนาของ
พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่าติสสะ
มาบังเกิดในเรือนแห่งตระกูล รู้ความแล้ว
วันหนึ่งเห็นพระผู้มีพระภาคพระนามว่า
ติสสะ มีใจเลื่อมใส ได้ถวายผลขนุนอัน
มีรสหวานดี. และผลมะพร้าวที่ตบแต่ง
แล้ว.

ด้วยบุญกรรมนั้น ท่านบังเกิดในเทวโลก
เวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย
ไป ๆ มา ๆ ครั้นพฺพุทฺธฺปฺปาทกาลนี้มา
บังเกิดเป็นโอรสของพระเจ้ามัลลิกฺราช
พระองค์หนึ่ง ท่านมีพระนามว่าเสตฺตจฺจนฺตฺ.
เมื่อพระชนกสวรรคตท่านก็ดำรงราชสมบัติ
แทน แต่เพราะไม่มีความอุตสาหะและ

^๑ ส. สาพฺวณฺ, ม. สาพฺว.

^๒ ส. อฺสุสาหนฺสฺส สมนฺปตฺตินฺ.

ปรหตุถคตฺติ กตฺวา ทุกฺขปฺปตฺติยา
 สํเวคชาโต ชนปทจาริกํ จรณฺตํ ภควนฺตํ
 ทิสฺสุวา อุปฺสงฺกमितฺวา ธมฺมํ สุตฺวา
 ปฏฺฐิตฺตฺสทฺโร ปพฺพชิตฺวา ปริกมฺมํ
 กโรนฺโต ตทเหว อรหตฺตํ ปาปฺปณฺนิ. เตน
 วุตฺตํ **อปทาน**^๑ :

ความสามารถ ทรงดำรงราชกิจให้
 ผิดพลาดไป จนราชสมบัติตกอยู่ในเงื้อม
 พระหัตถ์ของพระราชาอื่น จึงเกิดความ
 สิ้นเวทเพราะเกิดความทุกข์ขึ้น ครั้นเห็น
 พระผู้มีพระภาคกำลังเที่ยวจาริกไปยัง
 ชนบท จึงเข้าไปฟังธรรมมีศรัทธาจึงออก
 บวชกระทำปริกรรม ได้บรรลุพระอรหัต
 ในวันนั้นเที่ยว. เพราะเหตุนี้ ท่านจึง
 กล่าวไว้ในอปทานว่า :

“**ติสฺสสฺส**^๒ โข ภควโต
 ปุพฺพเพ ผลมทาสหํ
 นาฬิเกรณฺจ ปาทาสี
 ชชฺชกํ อภิสสมฺมตํ.
 พุทฺธสฺส ตมหนํ ทตฺวา
 ติสฺสสฺส ตฺ มहेสิโน
 โมทามหนํ กามกามี
 อุปฺปชฺฐี ยมิจฺจกํ.
 เทวนวฺเต อิตฺโต กปฺเป
 ยํ ทานมทที ตทา

“ในปางก่อน เราได้ถวายผลไม้แด่
 พระผู้มีพระภาคพระนามว่า ติสสะ
 และได้ถวายผลมะพร้าวที่สมมติกัน
 ว่าควรเคี้ยว.
 ครั้นถวายผลมะพร้าว นั้น แต่พระ-
 พุทธเจ้า พระนามว่าติสสะ ผู้
 แสวงหาคุณ อันใหญ่หลวงแล้ว
 ย่อมบันเทิง มีความประสงค์สิ่ง
 ที่ต้องการก็เข้าถึง(ได้)ตามปรารถนา.
 ในกัปที่ ๙๒ แต่ภัทธกัปนี้ เราได้
 ถวายทานใด ในกาลนั้น ด้วยทาน

^๑ ชุ. อ. ๓๒/๒๖๖.
^๒ ไป. อ. ติสฺสสฺสสํ ภควโต.

เถรคาถา.ม-ท.๓-๕

ทศุคตี นาภิขานามิ
ผลทานสุสิทัง ผลัง.

อิโต เตรสกปุปมุหิ
ราชา อินุทสมโ อหุ
สตตฺตรตนสมฺปนฺโน
จกุกวตฺตี มหพฺพโล.

กิเลสฺสา ฌาปิตา มยฺหัง
ฯเปฯ กตัง พุทฺธสุสฺส สาสนฺนุ"ติ.

อรหตฺตัง ปน ปตฺวา กิเลส
ครหฺนุโต :

๑๐๒. "มานเนน วญฺจิตาเส
สงฺขาราเรสุ สงฺกิลิสฺสมานาเส
ลาภาลาภาน มถิตา
สมาริ นาริคฺจฺจนฺตี"ติ.^๑
คาถัง อภาสิ.

ตตฺถ มานเนน วญฺจิตาเสติ
"เสยฺโยหมสมฺมิมิ"ติอาทินยปฺปวตฺเตน มานเนน
อตฺตูกุภิสฺนปฺรวฺมภนาทิวเสน กุสล-
ภณฺฑจฺเจทเนน วิปฺปลทฺธา. สงฺขาราเรสุ

นั้น เราไม่รู้จักทุกคติเลย นี่เป็นผล
แห่งการถวายผลไม้.

ในกัณฑ์ที่ ๑๓ แต่ภัทรรกัณฑ์ นี้ ได้มี
พระเจ้าจักรพรรดิราชา มีพระนามว่า
อินทสมะ ทรงสมบูรณด้วยแก้ว
๗ ประการ มีผลมาก ฯลฯ.

กิเลสทั้งหลายเราเผาแล้ว ฯลฯ
คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำ
เสร็จแล้ว" ดังนี้.

ก็ครั้งท่านบรรลุพระอรหัตแล้ว เมื่อ
จะตีเตียนกิเลสทั้งหลายจึงได้ภาษิตคาถา
ว่า :

๑๐๒. "ชนทั้งหลาย ถูกมานะหลอกหลวง
แล้ว เศร้าหมองอยู่ในสังขาร
ทั้งหลาย ถูกความมีลาภและ
ความเสื่อมลาภย้ายี้แล้ว ย่อม
ไม่ได้บรรลุสมาริเลย".

ในคานานั้น บาทคาถาว่า มานเนน
วญฺจิตาเส ความว่า ถูกมานะอันเป็นไป
โดยนัยว่า "เราเป็นผู้ดีกว่าเขา" เป็นต้น
อันเป็นตัวตัดกุศลภักดิ์เสีย ด้วยอำนาจ

^๑ ขุ. เถร. ๒๖/๒๘๓.

สงฺกิลิสฺสมานาเสติ อชฺฌตฺติกพาหิเรสุ
จกฺขวาทีสุ เจว รูปาทีสุ จ สงฺขตธมฺเมสุ
สงฺกิลิสฺสมานา, "เอตํ มม เอโสหฺมสมฺมิ,
เอโส เม อตฺตา"ติ ตํนิมิตฺตํ ตณฺหา-
คาหาทิวเสน^๑ สงฺกิลิสฺส อापชฺชมานา.

ลาภาลาภาน มถิตาติ ปตฺตจิวรา-
ทีนญฺเจว วตฺถาทีนญฺจ ลาภาน เตสฺสเยว
จ อลาภาน ตํนิมิตฺตํ อูปฺปนฺเนหิ
อนฺนยปฺปฏิเมหิ มถิตา มทฺทิตา อภิกฺกตา.
นิทฺสฺสนมตฺตญฺเจตฺ, อวสิฏฺฐโลก-
ธมฺมานมฺเปตฺถ^๒ สงฺคโห ทฏฺฐพฺโพ.
สมาธิ นาริศจฺจนฺตฺติ เต เอวรูปา
ปุกฺคฺลา สมาธิ สมถวิปฺสฺสนาวเสน
จิตฺเตกคฺคตํ กทาจิปี น วิญฺหนฺตฺติ น
ปฺปฏิลภฺนฺตฺติ น ปาปฺปนฺนฺตฺติ สมาธิ-
สํวตฺตนิกาณํ ธมฺมานํ อภาวโต,
อิตเรสญฺจ ภาวโต.

ความยกตนหมิ่นผู้อื่นเป็นต้น หลอกหลวง
แล้ว. คำว่า **เศร้าหมองอยู่ในสังขาร**
ทั้งหลาย ความว่า เศร้าหมองอยู่ใน
สังขตธรรมในจักขุเป็นต้น และในรูป
เป็นต้นทั้งภายในทั้งภายนอก, คือถึง
ความเศร้าหมองด้วยอำนาจอาการมีถือเอา
นิมิตนั้นด้วยตณฺหาเป็นต้นว่า "นั่นของเรา
เราเป็นนั่น นั่นเป็นตัวตนของเรา" ดังนี้
เป็นต้น.

คำว่า **อันความมีลาภและความเสื่อม**
ลาภย้ายแล้ว ความว่า อันความมีลาภ
มีการได้บริวาร มีบาตรจีวรเป็นต้น
และผ้าผ่อนเป็นต้น และความเสื่อมลาภ
จากสิ่งเหล่านั้นเหมือนกัน ย้ายแล้วคือ
เหยียบย่ำแล้ว ครอบงำแล้ว เพราะ
เป็นปฏิฆะกับความยินดีและความยินร้าย
ซึ่งนิมิตนั้นที่เกิดขึ้น. อนึ่ง คำนี้เป็นเพียง
ตัวอย่าง, แม้โลกธรรมที่เหลือก็พึงทราบ
ว่าสงเคราะห์เข้าในข้อนี้ด้วย. บาทคาถา
ว่า **สมาธิ นาริศจฺจนฺตฺติ** ความว่า
บุคคลผู้มีอย่างนี้ เป็นรูปเหล่านั้น จะ
ไม่ได้ไม่ประสบ จะไม่ถึงสมาธิคือความ

^๑ ส. ตณฺหาทิวเสน.

^๒ ส. เจตฺถ.

อิธปิ ยถา มานาทีหิ อภิกูตา
 อวิทสุโน^๑ สมารี นาริคฺจนฺติ, น
 เหว วิทสุโน. เต ปน มาทิสสา เตหิ
 อนภิกูตา สมารี อธิคฺจนฺเตวาทิ
 พยติเรกมุขเน อญญาพฺยากรณฺนฺติ
 เวทิตพฺพ.

เสตุจฺจตุเถรคาถาวณฺณนา
 นิฏฺฐิตา.

มีจิตเป็นเอกัคคตาด้วยอำนาจสมณะและ
 วิปัสสนา แม้ในการบางครั้ง เพราะไม่มี
 ธรรมที่จะยังสมาธิให้เป็นไป และเพราะ
 ไม่มีธรรมนอกนี้.

แม้ในที่นี้ก็จะไม่ประสบเหมือนอย่างบุคคล
 ผู้ถูกมานะเป็นต้นครอบงำ จะไม่ประสบ
 คือไม่บรรลุสมาธิชั้นนั้น. บัณฑิตพึงทราบ
 ว่า บุคคลเหล่านั้นผู้เชนกับด้วยเราไม่ถูก
 มานะเป็นต้นเหล่านั้นครอบงำแล้ว ย่อม
 บรรลุสมาธิได้เทียว การพยากรณ์พระ
 อรหันตคุณโดยพยติเรกมุขนัย ด้วย
 ประการดังนี้แล.

พรวณฺณาคาถาของพระเสตุจฺจเถระ
 จบ.

^๑ ส. เต อวิทสุโน.

๓. พนุรุตฺตเถรคาถาฉนวนนา

นาหิ เอเตน อตฺถิโกติ อายสมฺโต
 พนุรุตฺตเถรสฺส คาถา. กา อูปฺตติ ?
 อยมฺปิ ปุริมพฺพุทฺเตสฺส กตาทิกาโร
 สิทฺตตฺตสฺส ภควโต กाले อญฺญตรสฺส
 รญฺโถ อนฺเตปุเร โคปโก หุตฺวา
 เอกทิวสํ ภควนฺตํ สปริสํ ราชญฺคณฺเณ^๑
 คจฺจนฺตํ ทิสฺวา ปสนฺนจิตฺโต
 กณฺเวรปฺปฺพานิ คเหตุวา สสฺมํ
 โลกนายกํ ปุเชสิ.

โส เตน ปุญฺญกมฺเมน เทวโลก
 นิพฺพตฺติตฺวา อปราปรี สุกฺตีสฺสเยว
 สํสรนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธปฺปาเท สีลวตฺตีนคเร
 เสฏฺฐิปฺตฺโต หุตฺวา นิพฺพตฺติ. พนุรุเวตฺติสฺส
 นามํ อโหสิ. โส วิญฺญุตํ ปตฺโต
 เกนจิเทว กรณฺเียน สาวตฺถิยํ คโต
 อฺปาสเกหิ สทฺธิ วิหารํ คโต สตฺถ
 ฐมฺมเทสนํ สุตฺวา ปฏฺิลทฺธสทฺโธ
 ปพฺพชิตฺวา ฅานสฺส ปรีปากตฺตา

๓. พรรณนาคาถาของ

พระพันธุเถระ

คาถาของท่านพระพันธุเถระมีคำว่
 นาหิ เอเตน อตฺถิโก เป็นต้น. มีอุบฺติ
 มาอย่างไร? พระเถระแม้รูปนี้ก็ได้สร้าง
 อธิการไว้ในพระพุทธเจ้าในปางก่อนทั้งหลาย
 เมื่อครั้งพระผู้มีพระภาค พระนามว่า
 สิทธตฺตะ มาเป็นคนเลี้ยงโคในวังหลวง
 ของพระราชอาพระองค์หนึ่ง วันหนึ่งเห็น
 พระผู้มีพระภาคพร้อมทั้งบริษัททรงดำเนิน
 ไปทางพระลานหลวง มีจิตเลื่อมใส
 ถือเอาดอกยี่โถบูชาพระผู้เป็นผู้นำของโลก
 พร้อมทั้งพระสงฆ์.

ด้วยบุญกรรมนั้นท่านไปบังเกิดในเทวโลก
 เวียนว่ายอยู่ในสุคติอย่างเดี่ยวต่อ ๆ ไป
 ครั้นพุทธปรินิพพานนี้มาบังเกิดเป็นบุตร
 เศรษฐีในเมืองสีลวตฺตีนคร ท่านมีนามว่า
 พันธุระ. ท่านรู้ความแล้ว ไปยังกรุง
 สรวตฺถี ด้วยกรณียกิจอย่างหนึ่ง เข้าไป
 สู่วิหารกับพวกอุบาสก ฟังธรรมเทศนา
 ของพระศาสดา ได้ศรัทธาออกบวชแล้ว
 เพราะญาณท่านแก่กล้าแล้ว จึงเริ่มตั้ง

^๑ ส. ราชคเณน.

วิปัสสนา ปฏฺจเปตฺวา น จิรฺสฺเสว อรหตฺตํ
ปาปฺณิ. เตน วุตฺตํ **อปทาน**^๑ :

“สิทฺถตฺโต นาม ภควา
โลกเชฏฺโง นราสโม
ปุรฺกฺขโต สาวเกหิ
นคฺรํ ปฏฺิพชฺชถ.

รณฺโอบิ อนนฺเตปุเร อาสี
โคปโก อภิสสมฺมโต
ปาสาทฺเต อุมฺวิภูจฺโงหิ
อทุทฺถํ โลกนายนํ.

กณฺเวรํ คเหตุวาน
ภิกฺขุสงฺฆํ สโมกิริ
พฺพุทธฺสฺส วิสฺสุ กตฺวาน
ตโต ภิกฺขุโย สโมกิริ.

จตฺตุนฺนวุติโต กปฺเป
ยํ ปุปฺปมฺมภิโรปยิ^๒
ทฺคฺคตฺติ นามิขานามิ
พฺพุทธฺพุชฺชายิทํ ผลํ.

วิปัสสนา ไม่นานนักก็บรรลุพระอรหัต
แล้ว ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้ใน
อปทานว่า :

“พระผู้มีพระภาค พระนามว่า
สิทฺถตฺตะ เชษฐบุรุษของโลก
ประเสริฐกว่านระ แวดล้อมด้วย
พระสาวกทั้งหลาย เสด็จดำเนิน
ไปสู่ นคร.

เราเป็นผู้ได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้คุ้มครอง
ภายในพระราชวัง เราเข้าไปใน
ปราสาท ได้เห็นพระผู้มีพระภาค
ผู้นำของโลก.

จึงถือเอาดอกชบา ไปโปรยลงใน
ภิกษุสงฆ์ แยกพระพุทธเจ้าไว้
แผนกหนึ่ง โปรยดอกชบาลงบูชา
ยิ่งกว่านั้น.

ในกัปที่ ๙๔ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้
บูชาพระพุทธเจ้า ด้วยดอกไม้ใด
ด้วยการบูชา นั้น เราไม่รู้จักทุกติ
เลย นี่เป็นผลแห่งพุทธบูชา.

^๑ ข. อ. ๓๒/๒๖๖.

^๒ ข. ปุปฺปมฺมภิปุชฺยิ.

สตตาสีติมฺหิตอ กปุเป
 จตุราสุ^๑ มหิตฺธิกา
 สตตฺรตนสมฺปนฺนา
 จกฺกวตฺตี มหพฺพลา.

กิลเสสา ฉาปีตา มยฺหํ
 ๗เปฯ กตํ พุทฺธสุสฺส สาสนฺนุ"ติ.

อรรหตฺตํ ปน ปตฺวา กตญฺญภาเว
 จตฺวา อตฺตโน อูปการสุสฺส รณฺโณ
 ปจฺจุปการํ กาทํ สีลวตฺตีนครํ คนฺตฺวา
 รณฺโณ ธมฺมํ เทเสนฺโต สจฺจานิ
 ปกาเสสิ. ราชา สจฺจปริโยसानเ
 โสตาปนฺโน หุตฺวา อตฺตโน นคร
 สุทฺตสนฺนํ นาม มหนฺตํ วิหารํ กาเรตฺวา
 เถรสฺส นียฺยาเทสิ. มหาลามสฺกกาโร
 อโหสิ.

เถโร วิหารํ สพฺพํ จ ลามสฺกการํ สัมมสุส
 นียฺยาเทตฺวา สยํ ปุริมนียฺยาเมเนว
 ปิณฺฑทาย จริตฺวา ยาเปนฺโต กติปาหํ
 ตตฺถ วสิตฺวา สาวตฺถิ คนฺตฺกาโม อโหสิ.
 ภิกฺขุ "ภนฺเต ตฺเมห อีเชว วสฺถ, สจฺ

ในกัณฑ์ ๘๗ แต่ภัทธกัณฑ์ นี้ ได้มี
 พระเจ้าจักรพรรดิ ๔ พระองค์ ทรง
 พระนามว่ามหิตธิกะ สมบูรณ์ด้วย
 แก้ว ๗ ประการ มีผลมาก ฯลฯ.

กิลเสทั้งหลายเราเผาแล้ว ฯลฯ
 คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำ
 เสร็จแล้ว" ดังนี้.

ก็ครั้นท่านบรรลุพระอรหัตแล้ว
 ดำรงอยู่ในความเป็นผู้มี ความกตัญญู
 เพื่อจะกระทำอุปการะตอบแก่พระราช
 ผู้เคยอุปการะท่านมา จึงไปยังกรุงสีลวดี
 แสดงธรรมถวายพระราชปราคาศสัจจะ
 ทั้งหลาย. ในเวลาจบแสดงสัจจะ พระ
 ราชได้เป็นโสดาบัน โปรดให้สร้าง
 มหาวิหารชื่อสุทตสนนะ ในพระนครของ
 พระองค์แล้วมอบถวายพระเถระ. ลาม
 และสักการะใหญ่ได้มีแล้ว.

พระเถระมอบวิหารและลามสักการะ
 ทั้งหมดแด่พระสงฆ์ ท่านเองเที่ยว
 บิณฑบาตเลี้ยงชีพโดยนियามเดิมนั้นเอง
 อยู่ในวิหารนั้น ๒-๓ วัน แล้วประสงค์
 จะไปยังกรุงสาวัตถี. ภิกษุทั้งหลาย

^๑ ส. จตุโร อาสีสุ.

ปัจจุยเหหิ เวกขลลํ, มยํ ตํ ปริปุเรสุสามา"ติ
 อาหํสุ. เถโร "น มยํ อวฺโส อูฬารเหหิ
 ปจฺจุยเหหิ อตฺถิ, อตฺถิ,^๑ อิตริตเวหิ
 ปจฺจุยเหหิ ยยาเปมิ, ธมฺมรเสนเนวมหิ
 ติตฺโต"ติ^๒ ทสฺเสนฺโต :

๑๐๓. "นาหํ เอเตน อตฺถิโก
 สุขิตฺโต ธมฺมรเสน ตปฺปิโต
 ปิตฺวาน รสคฺคฺมุตฺตมํ
 น จ กามหิ วิเสน"^๓
 สนฺตฺตฺวา"ติ.^๔

คาถํ อภาสี.

ตตฺถ นาหํ เอเตน อตฺถิโกติ เยน
 มํ ตฺเมห ตปฺเปตฺตฺกามา "ปริปุเรสุสามา"ติ
 วทถ, เอเตน อามิสฺลาภาน ปจฺจุยา-
 มิสฺรเสน นาหํ อตฺถิโก, มยํ เอเตน
 อตฺถิโก นตฺถิ, สนฺตฺตฺวา^๕ ปรมํ สุขนฺติ

จึงพูดว่า "ท่านผู้เจริญ ท่านจงอยู่ในที่นี้
 เกิด ถ้าความบกพร่องด้วยปัจจัยทั้งหลาย
 เกิดขึ้น พวกกรรมจักทำให้บริบูรณ์
 กันเอง" ดังนี้. พระเถระกล่าวว่า "อวฺโส
 เราไม่ต้องการด้วยปัจจัยอันโอฬาร เรา
 ยังอัธภาพให้เป็นไปด้วยปัจจัยตามมี
 ตามได้ เราอิมเอบด้วยรสพระธรรม
 อย่างเดียว" แสดงดังนี้ จึงภาษิตคาถา
 ว่า :

๑๐๓. "เราไม่มีความต้องการด้วยลาภคือ
 อามิสนั้น มีความสุขพอแล้ว
 เป็นผู้อิมเอบแล้วด้วยรสแห่งธรรม
 ครั้นได้เต็มรส อันล้ำเลิศเช่นนี้แล้ว
 จะไม่กระทำความสนิทสนมด้วย
 รสอื่นเลย".

ในคานานั้น ภาทคาถาว่า นาหํ
 เอเตน อตฺถิโก ความว่า ท่านทั้งหลาย
 ใครจะให้เราอิมเอบด้วยรสใด กล่าวว่า
 "จักยังปัจจัยให้บริบูรณ์" เราไม่ต้องการ
 ด้วยรสแห่งปัจจัยอามิสนั้น อันเป็นอามิส

^๑ ม. อตฺถิสทฺโท น ทิสฺสตี.

^๒ ส. อตฺถิโกติ.

^๓ ก. รเสน.

^๔ ข. เถร. ๒๖/๒๘๓.

^๕ ส. สนฺตฺตฺวา.

อิตริตเรเหว ปจฺเจยฺหิ ยาเปมิตฺติ อตุโถ.
อิทานิ เตน อนตฺตติกาเว ปธานการณํ
ทสฺเสนุโต อาห "สุขิตฺโต ธมฺมรเสน
ตปฺปิโต"ติ.

สตุตฺตีสโพิธิปกฺขิยธมฺมรเสน เจว นววิธ-
โลกุตฺตรธมฺมรเสน ๑ ตปฺปิโต ปิณฺนิตฺโต^๑
สุขิตฺโต อุตฺตเมนฺ สุเขน สุหิตฺตติ อตุโถ.
ปิตฺวา รสคฺคฺมุตฺตมนฺตฺติ สพฺพรเสสฺสุ อคฺคํ
เสฏฺฐํ ตโตเยว อุตฺตมํ ยถาวุตฺตํ ธมฺมรสํ
ปิวิตฺวา จิตฺโต, เตนาห "สพฺพรสํ ธมฺมรโส
ชินาตี"ติ.^๒ น ๑ กาทฺหามิ วิเสน
สนฺถวณฺตฺติ เอวรูปิ รสฺสุตฺตมํ ธมฺมรสํ
ปิวิตฺวา จิตฺโต วิเสน วิสสฺสฺสฺสฺส วิสฺสรเสน^๓
สนฺถวํ สํสคฺคํ น กริสฺสฺสฺสฺส, ตถากรณฺสฺส
การณํ นตฺตติ อตุโถ.

ลานั้น เราไม่ต้องการด้วยปัจจัยนี้
ความสันโดษเป็นสุขอย่างยิ่ง ฉะนั้น เรา
จะยังอัตภาพให้เป็นไปด้วยปัจจัยตามมี
ตามได้อย่างเดียว. บัดนี้พระเถระเมื่อจะ
แสดงเหตุอันเป็นประธานในความไม่ต้องการ
ด้วยอามิสลานั้น จึงกล่าวว่า "สุขิตฺโต
ธมฺมรเสน ตปฺปิโต" (เราเป็นผู้อิ่มเอิบ
แล้วด้วยรสแห่งพระธรรม).

อธิบายว่า เราอิ่มเอิบแล้ว คือยินดีแล้ว
ด้วยรสแห่งโพิธิปกฺขิยธรรม ๓๗ ประการ
และด้วยรสแห่งโลกุตฺตรธรรม ๙ ประการ
เป็นผู้มีความสุขแล้ว คือตั้งมั่นแล้วด้วย
ความสุขอันอุดม. บาทคาถาว่า ปิตฺวา
รสคฺคฺมุตฺตมํ ความว่า พระเถระดื่มรส
อันเลิศอันประเสริฐในบรรดารสทั้งปวงคือ
รสแห่งพระธรรมอันสูงสุดกว่านั้นตามที่
กล่าวแล้วตั้งอยู่, เพราะเหตุนั้น ท่านจึง
กล่าวว่า "สพฺพรสํ ธมฺมรโส ชินาตี"
(รสแห่งพระธรรมย่อมขำชนะรสทั้งปวง)
ดังนี้. บาทคาถาว่า น ๑ กาทฺหามิ
วิสเสน สนฺถวํ ความว่า ผู้ที่ดื่มรสแห่ง

^๑ ส. ปีโต.

^๒ ช. ธ. ๒๕/๖๓.

^๓ ส. อ. วิสสฺสฺสฺส รเสน.

พระธรรมอันเป็นรสสูงสุดเห็นปานนี้ตั้งอยู่
แล้ว ย่อมไม่กระทำความเกี่ยวข้องกับเซยชม
ด้วยรสอันเป็นพิษเช่นกับยาพิษอันเป็นพิษ
คือไม่มีเหตุที่ให้กระทำเช่นนั้น" ดังนี้.

พจนารถุเถรคาถาอรรถกถา นิฎฐิตา.

พรรณนาคาถาของพระพินธุเถระ จบ.

๔. ขิตกตฺเถรคาถาวณฺณนา

ลหุโก วต เม กาโยติ อายสมโต
 ขิตกตฺเถรสฺส คาถา. กา อูปฺตติ ?
 อยมปิ ปุริมพฺพุตฺเตสุ กตาทิกาโร ตตฺถ
 ตตฺถ ภเว ปุณฺณานิ อูปฺจินฺนโต
 ปทุมุตฺตรสฺส ภควโต กाले ยกฺขเสนาปติ
 หุตฺวา นิพฺพตฺโต เอกทิวสํ ยกฺขสมาคเม
 นิสินฺโน สตุถาริ อญฺเจตรสฺมี รุกฺขมุเล
 นิสินฺนํ ทิสฺวา อูปฺสงฺกมิตฺวา สตุถาริ
 วนฺทิตฺวา เอกมณฺตํ นิสิตฺติ.

ตสฺส สตุถา ธมฺมํ เทเสสิ. โส ธมฺมํ
 สุตฺวา อูฬาริ ปิตฺติโสมนสฺสํ ปเวเทนฺนโต
 อูปฺโฆญฺญโต^๑ อญฺจหิตฺวา สตุถาริ
 วนฺทิตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา ปกฺกามิ. โส
 เตน ปุณฺณกมฺเมน เทวมนุสฺเสสุ
 สัสนฺนโต อิมสฺมี พุทฺธปฺปาเท สวตฺถิยํ
 พุราหฺมณฺกุเล นิพฺพตฺติ, ขิตโกตฺติสฺส นามํ
 อโหสิ.

๕. พรรณนาคาถาของ

พระขิตกเถระ

คาถาของท่านพระขิตกเถระมีคำว่
 ลหุโก วต เม กาโย เป็นต้น. มีอุบฺติ
 มาอย่างไร? พระเถระแม้รูปนี้ก็ได้สร้าง
 อธิการไว้ในพระพุทธเจ้าในปางก่อนทั้งหลาย
 สั่งสมบุญไว้ในภพนั้น ๆ เมื่อครั้งศาสนา
 พระผู้มีพระภาคพระนามว่าปทุมุตฺตร
 มาบังเกิดเป็นยักษเสนาบดี วันหนึ่งนั่งอยู่
 ในสมาคมของพวกยักษ เห็นพระศาสดา
 ประทับนั่งอยู่ ณ ฌวณไม้ต้นหนึ่ง จึงเข้า
 ฝ้าถวายบังคมพระศาสดาแล้ว นั่งอยู่ ณ
 ส่วนสุดข้างหนึ่ง.

พระศาสดาจึงทรงแสดงธรรมโปรดยักษ
 นั้น. ยักษนั้นฟังธรรมแล้ว เมื่อประกาศ
 ความปิติและโสมนัสอันยิ่งใหญ่จึงลุกขึ้น
 พรบมือแล้วถวายบังคมพระศาสดา
 กระทำประทักษิณแล้วกลับไป. ด้วย
 บุญกรรมนั้น ยักษนั้นเวียนว่ายอยู่ใน
 เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ครั้นพุทธป-
 บาทกาลนี้จึงมาบังเกิดในตระกูลพราหฺมณ
 ในกรุงสาวัตถี มีนามว่าขิตกะ.

^๑ ส. อ. อูปฺโฆญฺญโต.

โส วิญญุตํ ปตฺโต มหาโมคฺคฺลานตฺ-
 เถรสฺส มหิทฺธิกาวั สุตฺวา “อิมินา
 ภวิสฺสามิ”^๑ติ ปุพฺพเหตุนา โจทฺยมาโน
 ปพฺพชิตฺวา ภควโต สนฺติเก กมฺมฏฺจานํ
 คเหตุวา สมณฺวิปฺสฺสนาสุ^๒ กมฺมํ กโรนฺโต
 น จิรสฺเสว ฉพฺภิณฺโณ อโหสิ. เตน
 วุตฺตํ อปทานे^๓ :

“ปทุโม นาม”^๔ นามเน
 ทฺวิปฺทินฺโท นราสโม
 ปวนา อภินิกฺขมฺม
 ธมฺมํ เทเสติ จกฺขมา.

ยฺกฺขานํ สมโย อาสิ
 อวิทุเร มहेสิโน
 เยน กิจฺเจน สมฺปตฺตา
 อชฺฌมาเปกฺขีสุ ตาวเท.

พฺุทฺธสฺส คิริมณฺเฑาย
 อมตสฺสว^๕ เทสนํ

เขารู้เพียงสาแล้ว ได้ยินว่า พระมหา-
 โมคคัลลานเถระเป็นผู้มีฤทธิ์มากคิดว่า
 “เราก็จักเป็นด้วยเหตุนี้” เป็นผู้อันบุพเหตุ
 ตักเตือนแล้วจึงออกบวชแล้วเรียนกรรมฐาน
 ในสำนักของพระผู้มีพระภาค บำเพ็ญ
 สมณะและวิปัสสนากรรมฐานอยู่ไม่นานนัก
 ก็ได้อภิญญา ๖ แล้ว. ด้วยเหตุนั้น ท่าน
 จึงกล่าวไว้ในอปทานว่า :

“พระผู้มีพระภาค ผู้เป็นจอมสัตว์
 ประเสริฐกว่านระ มีพระนามว่า
 ปทุมะ ผู้มีจักขุ เสด็จออกจาก
 ป่าใหญ่แล้ว ทรงแสดงธรรมอยู่.

ในขณะนั้น ได้มีการประชุมใหญ่
 แห่งยักษทั้งหลาย ในที่ไม่ไกล
 พระผู้มีพระภาค ยักษทั้งหลายมา
 ประชุมกันแล้ว ด้วยกิจบางอย่าง
 ได้เห็นอย่างแจ่มชัด.

เราได้ทราบ (ได้ยิน) พระสุรเสียง
 ที่ทรงแสดงอมฤตธรรมของพระพุทฺธ-

^๑ ม. วิปัสสนาย.

^๒ พ. อ. ๓๒/๒๖๕.

^๓ ส. ปทุมุตตโร นาม.

^๔ ฉ. อ. อมตสฺส จ.

ปสนุนจิตโต สุมโน
 อปุโปเจตวา^๑ อุปฺภูจฺหิ.

สุจินฺณสุส ผลํ ปสฺส^๒
 อุปฺภูจฺานสุส สตฺถุโน
 ตีสกปฺปสฺหสฺเสสุ
 ทฺคฺคตฺติ นุปฺปชฺชหฺ.

อฺนตฺติเส^๓ กปฺปสฺเต
 สฺมลฺงกตฺนามโก
 สตฺตรตฺนสฺมปฺนโน
 จกฺกวตฺติ มหพฺพโล.

กิลฺเสสา ฌาปิตา มยฺหํ
 ๗เปฯ กตฺ พุทฺธสุส สาสฺนนุ"ติ.

อรหตฺตํ ปน ปตฺวา สฺวิเสสฺสิ อิทฺธิสุ
 วสฺสิภาเวน อเนกวิหิตํ อิทฺธิวิธํ
 ปจฺจนฺุณฺโตนฺ อิทฺธิปาฏิหาริเยน อฺนุสฺสาสนี-
 ปาฏิหาริเยน จ สตฺตานํ อฺนุคฺคหฺ
 กโรนฺโตนฺ วิหฺรตฺติ. โส ภิกฺขุหิ "กตฺ ตฺวํ
 อาวุโส อิทฺธิ วลฺลฺยเชสฺสิ"ติ ปุญฺโจ
 ตมตฺถํ อัจจิกฺขนฺโตนฺ :

เจ้า มีจิตเลื่อมใส มีใจโสมนัส
 ปรบมือแล้วเข้าไปบารุง.

เราเห็นผลแห่งการบารุงพระศาสดา
 ที่ประพฤติด้วยดี ใน ๓๐,๐๐๐ กัป
 เราไม่เข้าถึงทุกติเลย.

ใน ๒,๙๐๐ กัป ได้มีพระเจ้า
 จักรพรรดิ พระนามว่า สมลังกตะ
 ทรงสมบุรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ
 มีพลมาก ฯลฯ.

กิลเสทั้งหลายเราเผาแล้ว ฯลฯ
 คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำ
 เสร็จแล้ว" ดังนี้.

ก็ครั้นท่านบรรลุพระอรหัตแล้วเสวย
 อิทฺธิวิธีมีอย่างต่าง ๆ ด้วยความเป็นผู้มี
 ความชำนาญในฤทธิ์ทั้งหลาย พร้อมทั้ง
 ความวิเศษ กระทำการอนุเคราะห์แก่สัตว์
 ทั้งหลาย ด้วยอิทธิปาฏิหาริย์ และ
 อฺนุสฺสาสนีปาฏิหาริย์อยู่. ท่านถูกภิกษุ
 ทั้งหลาย ถามว่า "อาวุโส ท่านใช้ฤทธิ์

^๑ อ. อปุโปเจตวา.

^๒ อ. ปสฺส.

^๓ ส. อฺนวิเส.

อย่างไร” เมื่อจะบอกความซ้อนั้นจึง
กล่าวคาถาว่า :

๑๐๔. “ลหุโก วต เม กายโย
มุฏฺโฆ จ ปีตีสุเขน วิปฺเปลน
ตุลมิว เหวรตี มาลุตฺเตน
ปิลวตีว เม กายโย”ติ.^๑

คาถิ อภาสิ.

“อุทานวเสนา”ติปิ วทนฺติเยว.

ตตฺถ ลหุโก วต เม กายโยติ
นีวรรณาทิวิกฺขมฺภเนน จุทฺทสฺวิเธน
จิตฺตปริทมนเนน จตฺริทฺธิปาทกภาวนาถ
สุฏฺฐุ จินฺณวสีภาวเณ จ เม รูปกายโย
สลลหุโก วต, เยน ทนฺธิ^๒ มหาภูต-
ปจฺจยมฺปิ นาม อิมิ กฺรชฺคายิ จิตฺตวเสน
ปริณามเมตฺติ^๓ อธิปฺปาโย. มุฏฺโฆ จ
ปีตีสุเขน วิปฺเปลนาติ สพฺพตฺถกเมว
ผรณฺเตน มหตา อุฬารเณ ปีตีสฺหิตเณ
สุเขน มุฏฺโฆ จ เม กายโยติ โยชฺณา.

๑๐๔. “กายของเราเป็นกายเบาหนอ อัน
ปีติ และสุขอย่างไพบุลย์ถูกต้อง
แล้ว ย่อมเลื่อนลอยได้ เหมือน
นุ่นที่ถูกลมพัดไป ฉะนั้น”.

อาจารย์ทั้งหลายกล่าวว่า ท่าน
กล่าวคาถาด้วยอำนาจแห่ง “อุทาน”
ดังนี้บ้าง.

บาทคาถาว่า ลหุโก วต เม
กายโย ในคาถานั้น ความว่า รูปกาย
ของเราเบาพร้อมหนอ ด้วยการข่มนิรวรณ
เป็นต้นได้ ด้วยการฝึกจิต ๑๔ ประการ
และด้วยความมีความชำนาญที่สั่งสมไว้
ดีแล้วในอิทธิบาทภาวนา ๔, อธิบายว่า
อันจะเป็นเหตุให้กรชกายนี้อันชื่อว่า
มหาภูตเป็นปัจจัยซึ่งชำเปลี่ยนแปลงไป
ตามอำนาจจิตได้. คำว่า มุฏฺโฆ จ
ปีตีสุเขน วิปฺเปลน ประกอบความว่า

^๑ พ. เถร. ๒๖/๒๘๓.

^๒ ส. อหิ.

^๓ ม. ปริณามเมตฺติ.

อิทญจ ยถา กาโย ลหุโก อโหสิ. ตํ
ทสฺสนตฺถํ วุตฺตํ. สุขสญฺโณกฺกมเนน หิ
สทฺธิเยว ลหุสญฺโณกฺกมณํ โหติ. สุขสฺส
ผรณญฺเจตฺถ ตํ สมฺภูจฺจานรูปวเสน
ทญฺจพฺพํ.

กถํ ปน จตฺตถชฺฌมานสมฺมุคฺคิโน
ปิตฺติสุขผรณํ, สมตฺติกฺกนฺตปิตฺติสุขํ หิ
ตนฺนติ เจ? สจฺจเมตฺตํ,^๑ อิทํ ปน น
จตฺตถชฺฌมานกฺขณวเสน วุตฺตํ, อถโข
ปฺพุพฺพภาควเสน "ปิตฺติสุขเขนา"ติ ปน
ปิตฺติสहितสทฺธิเสน สุขเขนํ, อุเปกฺขาทิ อธิ
สนฺตสภาวตาย ภาณวิเสสโยคโต จ
สุขนฺนติ อธิปฺเปตฺตํ.

กายของเราอันความสุขที่ประกอบด้วยปิตติ
อันยิ่งใหญ่แผ่ไปมีประโยชน์ในที่ทั้งปวง
ถูกต้องแล้ว. อนึ่ง คำนี้ท่านกล่าวไว้เพื่อ
แสดงถึงประการที่กายอันเบา นั้น. ก็การ
ก้าวลงสู่ลหุสัญญา (ความสำคัญว่าเบา
พร้อม) ย่อมมีพร้อมกับการก้าวลงสู่
สุขสัญญา (ความสำคัญว่ามีความสุข)
ทีเดียว, อนึ่งในอธิการนี้พึงเห็นว่าความ
แผ่สุขไปก็ด้วยอำนาจรูป ซึ่งมีลหุสัญญา
นั้นเป็นสมุฏฐาน.

ก็การแผ่ปิตติและสุขของท่านผู้มีความพร้อม-
เพียงด้วยจตฺตถชฺฌมานจะมีได้อย่างไร. ถ้า
พึงมีผู้ถามว่า ก็การแผ่ปิตติและสุขนั้นมี
ปิตติและสุขอันก้าวล่วงเสียแล้วนี้? ตอบว่า
ข้อนั้นจริง แต่ข้อนี้ท่านมิได้กล่าวด้วย
อำนาจขณะแห่งจตฺตถชฺฌมาน. โดยที่แท้
ท่านกล่าวด้วยอำนาจความสุขในตอนต้น.
แต่คำว่าปิตฺติสุข ท่านกล่าวด้วยความสุข
เช่นเดียวกันกับที่ประกอบด้วยปิตติ. เพราะ
อุเบกขาท่านประสงค์เอาว่าเป็นสุขในที่นี้
เพราะมีสภาวะสงบ และเพราะประกอบ
ด้วยฌานอันพิเศษ.

^๑ ส. ตนฺนติ สมฺมตฺตํ.

ตถา หิ วุตตัม "สุขสญฺญตฺวา
 ลหุสญฺญตฺวา โยกฺกมตี"ติ.^๑ ปาทกชฺ-
 ฌานารมฺมณน รุปกายารมฺมณน วา
 อิทฺธิจิตฺเตน สหชาตัม สุขสญฺญตฺวา
 ลหุสญฺญตฺวา โยกฺกมตี ปวิสตี ผุสตี
 สมฺปาปฺณาตีตี อยมฺปิ ตตฺถ อตฺถเ.
 ตถา จาห อญฺจกถายัม "สุขสญฺญา นาม
 อฺเปกฺขาสมฺปยุตฺตา สญฺญา. อฺเปกฺขา
 หิ สนฺตัม สุขนฺติ วุตตัม, สาเยว สญฺญา
 นีวรณฺหิ เจว วิตกฺกาทีปจฺจนีเกหิ จ
 วิมุตฺตตฺตา ลหุสญฺญาตีปี เวทิตพฺพา.

ตี โยกฺกนฺตสฺส ปนสฺส กรชกาโยปี
 ตฺลปิจฺ วิย สลฺลหุโก โหตี. โส เอวํ
 วาตกฺขิตฺตตฺลปิจฺนา วิย สลฺลหุเกน
 ทิสฺสมาเนน^๒ กายเณ พฺรหฺมโลกัม
 คจฺจตี"ติ. เตนาห "ตฺลมิว เอวตี
 มาลฺเตน, ปิลวตีว เม กายเ"ติ ตสฺสตฺถเ

สมจริงดังท่านกล่าวไว้ว่า "ก้าวลงสู่
 สุขสัญญา และลหุสัญญา" ดังนี้. พระ
 โยคาวจรย่อมก้าวลง ย่อมเข้าไป ย่อม
 ถูกต้อง ย่อมถึงพร้อมซึ่งสุขสัญญาและ
 ลหุสัญญา ซึ่งเกิดร่วมกันกับอิทธิจิต
 อันมีฌานที่เป็นบาทเป็นอารมณ์ หรือมี
 รูปกายเป็นอารมณ์ แมื่อดังกล่าวมานี้เป็น
 ข้อความในคำว่า ก้าวลงสู่สุขสัญญาและ
 ลหุสัญญานั้น. อีกประการหนึ่ง ท่าน
 กล่าวไว้ในอรรถกถาว่า "สัญญาที่
 สัมปยุตด้วยอุเบกขา ชื่อว่าสุขสัญญา
 เพราะท่านกล่าวว่า อุเบกขาเป็น
 ความสุขอันสงบ. สัญญานั้นนั้นเที่ยว
 พึงทราบว่าเป็นลหุสัญญาด้วย เพราะ
 พ้นจากนิวรณ์ทั้งหลาย และพ้นจาก
 ธรรมอันเป็นข้าศึกคือวิตกเป็นต้น.

อนึ่ง แม้กรชกายของพระโยคาวจรนั้น
 อันก้าวลงสู่ลหุสัญญานั้น ก็มีความเบา
 พร้อมดุจปุยนุ่น. พระโยคาวจรนั้นย่อม
 ไปสู่พรหมโลกได้ ด้วยกายที่ปรากฏอยู่
 อันเบาพร้อม เหมือนปุยนุ่นที่ถูกลมพัดไป
 ฉะนั้น" อย่างนี้แล. เพราะเหตุนั้น ท่าน

^๑ ชุ. ป. ๓๑/๑๖๓, ๕๙๕..

^๒ ม. อทิสฺสมาเนน จ.

ยทาหิ พุรหมโลกิ อญญิ วา อิทุธิยา
 คนฺตุกาโม โหมิ, ตทา มาลฺุเตน วายุนา
 เอริตฺติ จิตฺติ ตฺลปิจุ วีย อากาสํ
 ลงฺฆนฺโตเยว เม กายเ โหตีติ.

จึงกล่าวว่า "กายของเราเป็นกายเบา
 ย่อมเลื่อนลอยได้ เหมือนปุยนุ่นถูก
 ลมพัดแล้ว". ความของคำนี้ดังต่อไปนี้
 เมื่อใดเราต้องการจะไปสู่พรหมโลก หรือ
 โลกอื่นด้วยฤทธิ์. เมื่อนั้นจิตก็จะถูกมาลุด
 คือลมหอบไป คือกายของเราจะลอยขึ้น
 สู่อากาศดุจปุยนุ่นฉะนั้นแล.

ชิตกตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาคาถาของพระชิตกเถระ จบ.

๕. มลิตวมภตฺเถรคาถา-

วณฺณนา

อุกฺกณฺจิตฺติ อายสฺมโต มลิตวมภตฺ-
เถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ? อัย กิร
ปทุมุตฺตรสฺส ภควโต กาลเ หิมวณฺตโต
อวิทุเร อณฺณตรสฺมี ชาตสฺสเร สกฺโณ
หุตฺวา นิพฺพตฺติ ปทุมุตฺตโร ภควา
ตํ อณฺคณฺหนฺโต ตตฺถ คนฺตฺวา
ชาตสฺสรตีเร จงฺกมตี. สกฺโณ ภควณฺตํ
ทิสฺวา ปสนฺนมานโส สเร กุมฺทานิ
คเหตฺวา ภควณฺตํ ปุเชสฺสิ.

โส เตน ปุณฺณกมฺเมน เทวมนุสฺเสสฺส
สัสนฺโต อิมสฺมี พุทฺธูปฺปาเท
ภุจฺจณฺคเร^๑ อณฺณตรสฺส พฺราหฺมณสฺส
ปฺตฺโต หุตฺวา นิพฺพตฺติ, **มลิตวมฺโภติสฺส**
นามํ อโหสิ. โส วิญฺญุตํ ปตฺโต
ปจฺฉาภุมหาเถรํ อุปฺสงฺกมิตฺวา ตสฺส
สนฺติเก ธมฺมํ สุตฺวา ปฏฺิยทฺธสฺสทฺโธ
ปพฺพชิตฺวา วิปฺสฺสนาย กมฺมํ กโรนฺโต
วิหฺรตี.

^๑ ส. ภารุจฺจนฺคเร.

๕. พรรณนาคาถาของ

พระมลิตวัมภเถระ

คาถาของท่านพระมลิตวัมภเถระ
มีคำว่า **อุกฺกณฺจิตฺติ** เป็นต้น. มีอุบัติมา
อย่างไร? ได้ยินว่าพระเถระนี้ ครั้ง
ศาสนาพระผู้มีพระภาค พระนามว่า
ปทุมุตฺตระ บังเกิดเป็นนกกอยู่ที่สระแห่งหนึ่ง
ไม่ไกลจากป่าหิมวันต์. พระผู้มีพระภาค
พระนามว่าปทุมุตฺตระ เมื่อจะอนุเคราะห์
นกกนั้นจึงเสด็จไปที่สระนั้น ทรงเดินจงกรม
ที่ริมสระ. นกเห็นพระผู้มีพระภาคแล้ว
มีใจเลื่อมใส จึงเอาดอกโกมุทในสระมา
บูชาพระผู้มีพระภาค.

ด้วยบุญกรรมนั้น นกนั้นจึงเวียนว่ายอยู่
ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย. ครั้น
พุทฺธูปฺปาตกาลนี้ จึงมาบังเกิดเป็นบุตร
พฺราหฺมณฺคณฺหนึ่งในภุจฺจณฺคเร^๑ นาม
ของท่านว่า **มลิตวัมภ**. ท่านรู้ความแล้ว
เข้าไปหาพระปัจฉาภุมหาเถระ ฟังธรรม
ในสำนักของท่านแล้วได้ศรัทธาออกบวช
แล้วบำเพ็ญวิปฺสฺสนากรรมฐานอยู่.

^๑ ส. ภารุจฺจนฺคเร.

ตสฺส จ อัย สภาโว, ยตถ
 โภชนสฺปฺปาโย ทูลฺลโก, อิตเร สุลภา,
 ตโต น ปกฺกมติ. ยตถ ปน
 โภชนสฺปฺปาโย สุลโก, อิตเร ทูลฺลภา,
 ตตฺถ น วสติ ปกฺกมเตว. เอวํ วิหรนฺโต
 จ เหตุสมฺปนฺนตาย มหาปฺริสฺชาติกตาย
 จ น จิรสฺเสว วิปฺสฺสนํ วฑฺฒเตตฺวา
 อรหฺตํ ปาปฺณิ, เตน วุตฺตํ **อปทาน**^๑

ก็ท่านมีสภาวะอันนี้คือช่างหาโภชนะที่
 สบายได้ยาก (ส่วน) นอกนี้หาได้ง่าย
 ฉะนั้นท่านจึงไม่ออกไปจากที่นั้น. แต่ใน
 ที่ใดหาโภชนะที่สบายได้ง่าย นอกนี้หา
 ได้ยาก ในที่นั้นท่านจะไม่อยู่ จะหลีกเลี่ยง
 เสีย และเมื่อท่านอยู่อย่างนี้ เพราะเหตุ
 ที่ท่านถึงพร้อมด้วยเหตุและมีชาติเป็น
 มหาบุรุษ จึงเจริญวิปัสสนา ไม่นานนัก
 ก็บรรลุพระอรหัต, ด้วยเหตุนั้น ท่านจึง
 กล่าวไว้ในอปทานว่า :

“หิมวณฺตสฺสวาวิฑฺเฐ

มหาชาติสฺสโร อหุ
 ปทุมฺปฺปลสฺสญฺจนฺโน
 ปุณฺฑริกสโมหิโต.^๒

กุกฺกฏี^๓ นาม นามเน
 ตตฺถาสี สกฺุณเ ตทา
 สีลวา วตฺตสมฺปนฺโน^๔
 ปุณฺณวาปุณฺณเวสฺส โกวิโท.

“ณ ที่ใกล้ภูเขาหิมวันต์ มีสระใหญ่
 สระหนึ่ง (สระธรรมชาติ) ดารดาษ
 ด้วยดอกปทุม (บัวหลวง) และดอก
 อุกฺกฏ (บัวเขียว) สะพรั่งด้วยดอก
 ปุณฺฑริก (บัวขาว).

ในกาลนั้น เราเป็นนกกมีชื่อว่า
 กุกฺกฏะ อาศัยอยู่ใกล้สระนั้น เป็น
 ผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยวัตร ฉลาดใน
 บุญและมีไชบุญ.

^๑ พุ. อ. ๓๒/๒๖๓.

^๒ ฉ. ปุณฺฑริกสโมตฺถโก.

^๓ ฉ. กุกฺกฏโต, ส. กุกฺกฏ.

^๔ ฉ. พุทธิสมฺปนฺโน.

ปทุมุตตโร โลกวิทู
 อาหุติโน ปฏิกุคโห
 ชาตสุสรุสาวิทูเร
 สญจริตถ มหามุณี.

พระมหามุณีพระนามว่าปทุมุตตระ
 ทรงรู้แจ้งโลก สมควรรับเครื่องบูชา
 เสด็จสัญจรไปในที่ไม่ไกลสระนั้น.

ชลขัม กุมุทัม ภิตฺวา^๑
 อุปนีสึ มหะสิโน
 มม สงกปฺปมณฺเวย
 ปฏิกุคฺหิ มหามุณี.

เราหักดอกบัวโกมุท น้อมถวายแด่
 พระองค์ พระองค์ทรงทราบความ
 ดำริของเราแล้ว ทรงรับไว้.

ตญฺจ ทานํ ททิตฺวาน
 สุกฺกมุเลน ใจฺหิตฺโต
 กปฺปานํ สตสฺหสฺสํ
 ทุคฺคตี นุปฺปชฺชหํ.

ครั้งเราถวายทานนั้นแล้ว และอัน
 กุศลมูลตักเตือน เราไม่รู้จักทุกคติ
 เลยตลอดแสนกัป.

โสฬฺเสโต กปฺปสฺเต
 อาสุํ วรฺุณนามกา
 อฏฺฐจฺ เอเต ชนา ตตฺถ^๒
 จกฺกวตฺตี มหพฺพลา.

ใน ๑,๖๐๐ กัปแต่ภัทรกัปนี้ ได้มี
 พระเจ้าจักรพรรดิ ๘ พระองค์
 พระเจ้าจักรพรรดิเหล่านี้มีพระนาม
 ว่าวรุณะ มีผลมาก ฯลฯ

กิเลสฺสา ฉมาปีตา มยฺหํ
 ๗เปฯ กตฺมํ พุทฺธสฺส สาสนฺน^๓ติ.

กิเลสทั้งหลายเราเผาแล้ว ฯลฯ
 คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำ
 เสร็จแล้ว" ดังนี้.

^๑ ฉ. เจตฺวา, อี. คเหตุวา.

^๒ ฉ. ชนาธิปา.

อรหตฺตํ ปน ปตฺวา อตฺตโน
ปฏิปตฺตี ปจฺจเวกฺขิตฺวา อุทาเนนฺโต^๑ :

๑๐๕. "อุกฺกณฺจิตฺปิ น วเส
รมมาในปี ปกฺกเม
น เตววานตฺถสํหิตํ
วเส วาสํ วิจกฺขณฺ"ติ^๒
คาถํ อภาสิ.

ตตฺถ อุกฺกณฺจิตฺปิ น วเสติ ยสฺมี
อาวาเส วสนฺตสฺส เม โภชนสฺปฺปายา-
ลาภาน อธิกฺุสเสสุ ธมฺเมสุ อุกฺกณฺจา^๓
อนภิริติ อุปฺปชฺชติ, ตตฺถ อุกฺกณฺจิตฺปิ
วสามิเยว^๔ อิตฺรสฺปฺปายลาภาน น
ปกฺกเม น ปกฺกมามิ. น วเสติ เอตฺถ
น-กาเรนปี ปกฺกเมติปทํ สมฺพนฺนุติพฺพํ.

ก็ครั้นท่านบรรลุพระอรหัตแล้ว
พิจารณาถึงความปฏิบัติของตนเมื่อจะเปล่ง
อุทาน ได้ภาสิตคาถาว่า :

๑๐๕. "เราเกิดความกระสันขึ้น ในที่ใด
เราย่อมน้อยในที่นั้น แม้เราจะ
ยินดีอย่างนั้น ก็พึงหลีกไปเสีย
แต่เราเห็นว่า การอยู่ในที่ใด จะ
ไม่มีความเสื่อมเสีย เราก็พึงอยู่
ในที่นั้น.

คำว่า **อุกฺกณฺจิตฺปิ น วเส**
ในคาถานั้น ความว่า เมื่อเราอยู่ใน
อาวาสใด ความกระสันคือความไม่ยินดี
ย่อมนั่งเกิดขึ้นในธรรมอันเป็นกุศลอันยิ่ง
เพราะไม่ได้โภชนะที่เป็นสัปปายะในที่นั้น
แม้เรากระสันแล้ว เราจะอยู่ในที่นั้น เรา
จะไม่หลีกไป คือไม่กลับไป เพราะว่า
โภชนะนอกนี้ที่เป็นสัปปายะ. บทว่า
ปกฺกเม นี้พึงเชื่อมเข้าแม้กับ น-อักษร
ในคำว่า น วเส นี้.

^๑ ส. อุทานํ อุทาเนนฺโต.

^๒ ข. เถร. ๒๖/๒๘๓.

^๓ ม. อุกฺกณฺจ.

^๔ ส. วเส วสามิเยว.

รรมมาโนปี ปกุกเมติ ยสฺมี ปน อวาเส
 วสนุตสฺส เม ปจฺจยเวกฺขลลามาเวน นตฺถิ
 อุกฺกณฺฐา, อณฺเฏทตฺถ อภิรฺรมามิ, เหว
 อภิรรมมาโนปี อวเสสสฺปฺปายาลาภาน
 ตโต ปกุกเม, น วเสยฺย, เหว
 ปฏิปชฺชนฺโตวาทิ น จิรฺรสฺเสว สกตฺถิ
 ปจฺจปาทินฺติ. อยณฺเจตฺถ อตฺตปฏิปตฺติ-
 ปจฺจเวกฺขณาย โยชฺนา. ปรสฺส
 โอวาททาเน ปน วเสยฺย น
 ปกุกเมยฺยาติ^๑ วิธานวเสน โยเชตพฺพ.

น เตววานตฺถสฺหิตํ, วเส วาสํ
 วิจกฺขณฺติ ยสฺมี อวาเส ปจฺจยา
 สฺลภา, สมณธฺมฺโม น ปาริปุริ คจฺจติ,
^๒ยสฺมี จ อวาเส ปจฺจยา ทฺลลภา,
 สมณธฺมฺโมปี ปาริปุริ น คจฺจติ, เหวรูป
 อวาโส อธิ อนตฺถสฺหิตโต นาม
 อวทฺตมิสฺหิตติ กตฺวา. เหวรูป วาสํ^๒

บาทคาถาว่า รรมมาโนปี ปกุกเม
 ความว่า เมื่อเราอยู่ในอวาสใด ความ
 กระสันย่อมนไม่มี เพราะไม่ได้ความ
 บกพร่องด้วยปัจจัย เราก็จะอภิรรมย์แท้จริง
 เราแม้อภิรรมย์อยู่อย่างนี้ ก็จะพึงหลีกไป
 เสียจากที่นั้น เพราะไม่ได้สัปปายะที่เหลือ
 คือจะไม่พึงอยู่. เราแม้ปฏิบัติอยู่อย่างนี้
 ไม่นานนักก็ยึดเอาได้ซึ่งประโยชน์ตน.
 อนึ่ง ในการพิจารณาถึงข้อปฏิบัติของตน
 นี้มีวาจาประกอบความเท่านั้น. แต่ในการ
 ให้โอวาทแก่บุคคลอื่น ควรอยู่ ไม่ควร
 หลีกไป พึงประกอบด้วยอำนาจการ
 จัดแจง (วิธาน) ดังกล่าวมานี้.

คำว่า น เตววานตฺถสฺหิตํ วเส วาสํ
 วิจกฺขณฺติ กระทำคำอธิบายว่า “ใน
 อวาสใด ปัจจัยหาได้ง่าย แต่สมณธรรม
 ไม่ถึงความบริบูรณ์ และในอวาสใด
 ปัจจัยหาได้ยาก แม้สมณธรรมก็ไม่ถึง
 ความบริบูรณ์ อวาสเห็นปานนี้ ชื่อว่าไม่
 ประกอบด้วยประโยชน์ คือไม่ประกอบ

^๑ ส. โอวาททาเน จ น วเสยฺย ปกุกเมยฺยาติ.

^{๒-๒} ส. ยสฺมี จ อวาเส ปจฺจยา สฺลภา,
 สมณธฺมฺโมปี ปาริปุริ คจฺจติ, เหวรูป อวาโส
 อตฺถสฺหิตโต นาม วทฺตมิสฺหิตติ กตฺวา อธิ
 อนตฺถสฺหิตํ วาสํ.

วิจกุชเณ วิญญูชาติโก สกตถัม
 ปรีปุเรตุกาโม นเตรว วเสยฺย. ยตถ
 ปน ปญฺจคสมนฺนาคโต อวาโส
 ลพฺภติ, สตุตฺปิ สปุปฺยา ลพฺภนฺติ,
 ตตฺถเว วเสยฺยาติ อตฺถ.

ด้วยความเจริญในที่นี้. ผู้มีปัญญา คือ
 มีวิญญูชาติ พิจารณาถึงการอยู่เห็น
 ปานนี้ เป็นผู้ใคร่เพื่อจะยังประโยชน์ตน
 ให้บริบูรณ์ ก็ไม่ควรอยู่. อธิบายว่า
 ก็ในที่ได้ได้อวาสอันประกอบด้วยองค์ ๕
 ทั้งได้สัปปายะทั้ง ๗ ในที่นั้น ควรอยู่.

มลิตวมฺภตฺเถรคาถาวณฺณนา
 นิฏฺฐิตา.

พรรณนาคาถาของพระมลิตวัมภเถระ
 จบ.

๖. สุ่มนตฤรคภา-

วณนา

สตรลขคสร อตรรสรตล อายสรต
สรนตฤรคสร คภา. กา อปรตฤต?
อยมปร ปรลพทธสร กตารลกาไร ตรตร
ตรตร ภเว วรฎฎปรนลสรขม ปรณ
อปรจลนนตอ อลต ทวานวเต กปรเป
ตรลสรสร ภครตอ กาลे वनखरो हतुवा
वने वसती, तं अनुकुकुतुं भक्वा अरण्यं
प्रवसित्वा तस्य आसनुने ज्ञाने
अनुवत्रसुमी रुक्खमुले नलसीतल. लो भक्वनुतं
तलसुवा प्रसनजलतुอ สुकनุธานี
ปรนุनाคปรุปรधानल ओजलनलतुवा भक्वनुतं
ปรุเชลล.

लो तेन प्रनुणकममेन तवलोक
नलपुत्तलतुवा अपरारप्रल प्रनुणधानल कतुवा
तेवमनुससेसु संस्रननुतอ ओमसुमी पุत्तुप्र-
ปราते पारलयनुततेसे वलवलसुमनुनसुस
पुराहुमनसुस प्रुतुओ हतुवा नलपुत्तुतल,
सुहेमनुतुตรलसुस नามं ओहलल. लो वलनुणनुतं
प्रुतुओ संकसुसनकरे मलकथाये वलहरनुतं
भक्वनुतं अुप्रसङ्कमतुवा ठममं सुतुवा

๖. พรรณนาคาถาของ

พระสุเมหันตเถระ

คาถาของท่านพระสุเมหันตเถระ
มีคำว่า สตรลขคสร อตรรสร เป็นต้น.
มีอุบัติมาอย่างไร? พระเถระแม้รูปนี้ก็ได้
สร้างอถการไว้ในพระพุทธรเจ้าในปางก่อน
ทั้งหลาย ส่งสมบุญอันเป็นอุปนิสัยแห่ง
วรฎฎะในภพนั่น ๆ. ในกัปรที่ ๘๒ แต่
ภัทรกัปรนี้ ครั้งศาสนาพระผู้มลพระภาค
พระนามว่าตรลสละ เป็นพรานไพรอยู่ในป่า
พระผู้มลพระภาคเสด็จเข้าไปสู่ป่าเพื่อจะ
อณุเคราะห์พรานนั้น ลลจประทลบนั้ณ ณ
คองไม้ต้นหนึ่ก ในที่ไกล่พรานนั้น.
พรานนั้นเห็นพระผู้มลพระภาคแล้วมลจิต
เลื่อมใส เลือกเฟ่นดอกบุญนาคที่มีกลิ่น
หอมดี บูชาพระผู้มลพระภาค.

ด้วยบุญกรรมนั้นเขาไปบังเกิดในเทวโลก
ยังกระทำบุญอื่น ๆ อลล เวลยนวน่ายอยู่ใน
เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ครั้่นพุทธรุปร-
บาทกาลนี้ มาบังเกิดเป็นบุตรพรานมณ
ผู้สมบุญด้วยสมบัติในประเทศชายแดน
มีนามว่าสุเขมันตะ. เขารู้ความแล้ว
เข้าเฝ้าพระผู้มลพระภาคผู้ประทับอยู่ ณ
มลคทาถวัน ไกล่ส่งกัสนคร พังธรรม ได้

ปฏิลทุทธสทุธ ปพพชิตุวา เตปิฏโก
 หุตวา วิปัสสนัน ปฏจเปตวา น จิรสเสว
 ฉพภิญโญ ปฏิสมภิตปตโต อโหสิ.
 เตน วุตตํ อปทาน^๑ :

ศรัทธาจึงออกบวชเป็นผู้ทรงไตรปิฎก เริ่ม
 ตั้งวิปัสสนา ไม่นานนักก็ได้ภิญญา ๖
 บรรลุปฏิสัมภิตาแล้ว. ด้วยเหตุนั้น ท่าน
 จึงกล่าวไว้ในอปทานว่า :

“กานนํ วนโมคคย^๒
 วสามิ ลุททโก อหํ
 ปุณฺณาคํ ปุปฺผิตํ ทิสฺวา
 พุทฺธเสฏฺฐํ อนุสฺสริ^๓.

“เราเป็นนายพราน เข้าไปสู่ป่าใหญ่
 ได้เห็นดอกบุนนาคกำลังบาน จึง
 ระลึกถึงพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐสุด.

ตํ ปุปฺผํ โอจฺฉินฺตฺวาน
 สุกฺนุรํ คฺนุรคฺนุริกํ^๓
 ฐปํ กริตฺวา ปุลิเน
 พุทฺธสฺส อภิโรปยิ.

ได้เก็บเอาดอกบุนนาคนั้น อันมี
 กลิ่นหอมตลบอบอวลแล้ว ได้ก่อ
 สถูปที่กองทรายบูชาแด่พระพุทธเจ้า.

เทวนวุเต อิตโต กปฺเป
 ยํ ปุปฺผํ อภิปุชยิ
 ทุคฺคตี นาภิชานามิ
 พุทฺธปุชายิทํ ผลํ.

ในกัณฑ์ที่ ๙๒ แต่ภัทรรกัณฑ์นี้ เราได้
 บูชาพระพุทธเจ้า ด้วยดอกไม้ได้
 ด้วยการบูชา นั้น เราไม่รู้จักทุกคติ
 เลย นี่เป็นผลแห่งพุทธบูชา.

เอกมฺหิ นวุเต กปฺเป
 เอโก อาสี ตโมนุโท
 สตฺตฺรตฺนสมฺปนฺโน
 จกฺกวตฺตี มหพฺพโล.

ในกัณฑ์ที่ ๙๑ แต่ภัทรรกัณฑ์นี้ เราได้
 เป็นพระเจ้าจักรพรรดิองค์หนึ่ง มี
 นามว่าตโมนุทะ สมบูรณ์ด้วยแก้ว
 ๗ ประการ มีผลมาก ฯลฯ.

^๑ พุ. อ. ๓๒/๒๖๒.

^๒ ฉ. วนโมคคย.

^๓ ฉ. คนุริตํ สุภ.

กิเลสา ฌาปีตา มยหิ
 ฯเปฯ กติ พุทฺธสุสฺส สาสนฺนุ"ติ.

อรหตฺตํ ปน ปตฺวา เอวํ จินฺตฺสึ
 "มยา โข ยํ สวเกน ปตฺตพฺพํ, ตํ
 อนุปฺปตฺตํ, ยนฺนุนาหิ อิทานิ ภิกฺขุณฺโ
 อนุคฺคหิ กเรยฺยนฺ"ติ. เอวํ จินฺตฺตฺวา
 ปภินฺนปฺปฏิสมฺภิตาย อภิลาสฺตฺาย จ
 อตฺตโน สนฺติกํ อุปคเต ภิกฺขุ ยถารหิ"^๒
 โยวทฺนฺโต อนุสาสนฺโต กงฺขิ จินฺทฺนฺโต
 ธมฺมํ กถฺนฺโต กมฺมฏฺจานํ นิคฺคฺมพฺ
 นิชฺชฏฺํ กตฺวา อัจฺจิกฺขนฺโต วิหฺรติ.
 อถฺกทิวสํ อตฺตโน สนฺติกํ อุปคตानํ
 ภิกฺขุณฺโ วิญญฺนญฺจ ปุคฺคฺลานํ วิเสสํ
 อัจฺจิกฺขนฺโต :

๑๐๖. "สตฺลิ่งคฺสุสฺส อตฺถสุสฺส
 สตฺลิ่งกฺขณธาริโน
 เอกงฺคทฺสุสฺสี ทุมฺเมโ
 สตฺทสุสฺสี จ ปณฺชิตฺโต"ติ"^๓

กิเลสทั้งหลายเราเผาแล้ว ฯลฯ
 คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำ
 เสร็จแล้ว" ดังนี้.

ก็ครั้นท่านบรรลุพระอรหัตแล้ว จึง
 ดำริว่า "ธรรมใดที่สาวกควรบรรลุ เราเอง
 ก็ได้บรรลุธรรมนั้นแล้ว บัดนี้ทำไฉนหนอ
 เราจึงจะกระทำความอนุเคราะห์ แก่
 พระภิกษุทั้งหลายได้" ดังนี้ ครั้นดำริดังนี้
 แล้ว เมื่อจะโอวาทสั่งสอนภิกษุทั้งหลาย
 ผู้เข้ามาหา ยังสำนักของตนตามควร เพราะ
 ท่านแตกฉานในปฏิสัมภิตา และเพราะ
 ท่านเป็นผู้ไม่เกียจคร้าน จึงตัดความ
 สงสัยกล่าวธรรม กระทำกรรมฐานมิให้
 คลุมเครือ มิให้เป็นชฎีบอกอยู่. ภายหลัง
 วันหนึ่งเมื่อกำลังบอกคุณวิเศษแก่ภิกษุ
 ทั้งหลายผู้เข้ามาหาตน และแก่บุคคล
 ผู้เป็นวิญญูทั้งหลายจึงได้ภาสิตคาถาว่า :

๑๐๖. "คนโง่เขลา มักเห็นเนื้อความอันมี
 ความหมายเป็นอเนก^๑ ทรงไว้ซึ่ง
 ลักษณะเป็นอเนก ว่ามีความ-
 หมาย และลักษณะอย่างเดียว

^๑ ส. ยํ ยํ สวเกน ปตฺตพฺพํ, ตํ ตํ.

^๒ ส. ภิกฺขุ ธมฺมํ กถฺนฺโต ยถารหิ.

^๓ พ. เถร. ๒๖/๒๘๓.

^๑ สตศัพท์ในที่นี้เป็น อเนกตฺโต.

คาถ์ อภาสี.

เท่านั้น ส่วนคนฉลาดจึงจะเห็นตั้ง
ร้อยอย่าง”.

ตตถ สตลึงคสุสาติ ลีนมตถั
คเมนุตีติ ลิงคานิ, อตถเอสุ สททสุส
ปวตตินิมิตตานิ, ตานิ ปน สตัง อเนกานิ
ลึงคานิ เอตสุสาติ สตลึงโค. อเนกตถโถ
หิ อธิ สตสทโท, “สตัง สหสสนุ”ติอาทีสุ
วिय น สงขยาวิเสสตถโถ, ตสุส
สตลึงคสุส.

บทว่า สตลึงคสุส ในคาถานั้น
ความว่า ชื่อว่าลึงคานิ เพราะถึงความ
หมายอันลึกลับ ได้แก่นิมิตอันเป็นไปของ
ศัพท์ในความหมายทั้งหลาย ก็นิมิต
เหล่านั้นร้อยหนึ่ง คือมิใช่ร้อยของอรรถ
นั้น เหตุนั้นอรรถนั้นชื่อว่า สตลึงค. ก็
สตศัพท์ในที่นี้มีอรรถเป็นอเนก, คือไม่มี
อรรถอันพิเศษแห่งสังขยา (การนับ)
เหมือนในคำว่า สตัง สหสสนุ (หนึ่งร้อย,
หนึ่งพัน) เป็นต้น. แห่งอรรถเป็นอเนกนั้น.

อตถสุสาติ เวยยสุส, เวยยั หิ
ภาณน อรณียโต “อตถโถ”ติ วุจจติ.
โส จ เอโกปิ อเนกลึงโค, ยถา “สกุโก
ปุรินทโท มฆวา”ติ, “ปญญา วิชชา
เมธา ญาณนุ”ติ จ. เยน ลึงเคน
ปวตตินิมิตเตน ตาวตีสธาธิปติมุหิ
อินทสทโท ปวตโต, น เตน ตตถ
สกุกาทิสททา ปวตตา, อถไซ อญเณน,
ตถา เยน สมมาทิจุจิมุหิ ปญญาสทโท
ปวตโต, น เตน วิชชาทิสททา. เตน
วุตติ “สตลึงคสุส อตถสุสา”ติ.

บทว่า อตถสุส ได้แก่ข้อความที่ควรรู้
คือสิ่งที่ควรรู้ท่านเรียกว่า “อรรถ” เพราะ
อันบุคคลพึงรู้ได้ด้วยญาณ (ปัญญา,
ความรู้) ก็อรรถนั้น แม้อรรถเดียวก็มี
อรรถเป็นอเนก. เหมือนคำว่า “สกุโก
ปุรินทโท มฆวา”, และ “ปัญญา. วิชชา
เมธา ญาณ” เป็นต้น (แต่ละคำมีอรรถ
มากมาย). อินทศัพท์ เป็นไปในความเป็น
อธิบดีแห่งสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ด้วยลึงคคือ
นิมิตที่เป็นไปอันแต่ศัพท์สักกะเป็นต้น
หาเป็นไปในอรรถนั้นด้วยลึงคนั้นไม่ โดย
ที่แท้ยอมเป็นไปด้วยสิ่งอื่น ฉันใด

ศัพท์ว่าปัญญา ก็ชั้นนั้น เป็นไปแล้ว
ในสัมมาทิฐิ ด้วยลึงคใด ศัพท์ว่า วิชชา
เป็นต้น หาเป็นไปด้วยลึงคั้นไม่. เพราะ
ฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า "สตลึงคสุส
อตตสุส" (อรรถที่มีความหมายตั้งร้อย)
ดังนี้.

สตลกฺขณธาริโนติ อเนกลกฺขณวโต.
ลกฺขียติ เอเตนาติ ลกฺขณํ, ปจฺจยภาวิโน
อตตสุส อตฺตโน ผลํ ปฏฺิจจ ปจฺจยภาโว,^๑
เตน หิ โส อยํ อิมสุส การณนฺติ
ลกฺขียติ. โส จ เอกสุเสว อตตสุส
อเนกปฺปภาโท อุปลพฺภติ, เตนาห
"สตลกฺขณธาริโน"ติ. อถ วา ลกฺขียนฺตฺติ
ลกฺขณานิ, ตสุส ตสุส อตตสุส
สังฺขตตาทโย^๒ ปการวิเสสา, เต ปน
อตตโต อวตฺตาวิเสสา^๓ เวทิตพฺพา.

บทว่า สตลกฺขณธาริโน แปลว่า
มีลักษณะมิใช่ร้อย ธรรมชาติชื่อว่า
ลักษณะ เพราะอรรถว่าเป็นเครื่องกำหนด.
ภาวะแห่งอรรถที่มีความเป็นปัจจัย เพราะ
อาศัยผลของตน. เพราะเหตุนี้แหละ
ปัจจัย ภาวะนั้นท่านยอมกำหนดว่า สิ่งนี้
เป็นเหตุของสิ่งนี้. และปัจจัยภาวะนั้น
สำหรับอรรถเดียวเท่านั้นก็ได้ ประเภท
มิใช่ร้อย เพราะฉะนั้นท่านจึงกล่าวว่า
"สตลกฺขณธาริโน". อีกนัยหนึ่ง ชื่อว่า
ลักษณะ เพราะอรรถว่าอันบัณฑิต
กำหนด อาการมีความที่แห่งอรรถนั้น ๆ
เป็นสังขตะเป็นต้น เป็นความต่างกันโดย
ประการ. ก็ความต่างกันโดยประการนั้น
โดยอรรถพึงทราบว่าเป็นความต่างกันแห่ง
เหตุที่ตั้งลง.

^๑ ส. อตฺตโน ผลสุส ปจฺจยภาโว.

^๒ ส. ลกฺขณาทโย.

^๓ ส. อตฺตาวิเสสา.

เต จ ปน เตสํ อนิจฺจตาทิสามญฺญ-
 ลกฺขณํ ลิงฺเคนฺติ ภาเปนฺตีติ "ลิงฺคานี"ติ
 จ วุจฺจนฺติ. ตสฺสึเม อากาธา, ยสฺมา
 เอกสฺสาปี อตฺถสฺส อเนเก^๑ อุปฺลพฺภานฺติ.
 เตน วุตฺตํ "สฺตลิ่งคฺสฺส อตฺถสฺส
 สฺตลิ่งคฺขณธาวิโน"ติ. เตนาห อายสฺมา
 ฐมฺมเสนาปตี "สพฺเพ ฐมฺมา
 สพฺพากาเรน พุทฺธสฺส ภควโต ภาณมฺุเข
 อาปาถิ อาคจฺจนฺตี"ติ.^๒

ก็แลความต่างกันแห่งเหตุที่ตั้งลงเหล่านั้น
 ท่านกล่าวว่า ต้องกำหนดคือต้องทราบ
 สามัญญลักษณะมีความที่แห่งธรรมเหล่านั้น
 เป็นสิ่งที่ไม่เที่ยงเป็นต้น, และว่า "นิमित
 ทั้งหลาย" ดังนี้. อากาถเหล่านี้ของธรรม
 นั้น เพราะอรรถแม้อรรถเดียวกันก็ได้เป็น
 อเนก ดังนั้น ท่านจึงกล่าวว่า "สฺตลิ่งคฺสฺส
 อตฺถสฺส สฺตลิ่งคฺขณธาวิโน". ด้วยเหตุนี้
 ท่านพระธรรมเสนาบดีจึงกล่าวว่า "ธรรม
 ทั้งปวงย่อมมาสู่คลองในข่ายแห่งพระญาณ
 ของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าโดยประการ
 ทั้งปวง".

เอกงฺคทสฺสึ ทุมฺเมโธจิ เอวํ
 อเนกลิ่งเค อเนกลกฺขणे อตฺถเอ โย ตตฺถ
 เอกงฺคทสฺสึ อปฺุฏฺพญฺญตาย เอกลิ่งคฺมตฺตํ
 เอกลกฺขณมตฺตํ จ ทิสฺวา อตฺตนา
 ทิฏฺฐเมว "อิทฺเมว สจฺจนฺ"ติ อภินิวิสฺส
 "โมฆมญฺญนฺ"ติ อิตริ ปฏิกฺขิปปตี,
 หตฺถิทสฺสนกอนฺุโธ วิย เอกงฺคตาหิ^๓
ทุมฺเมโธ ทฺุฏฺพญฺญเอ ตตฺถ วิชฺชมานานํเยว
 ปการวิเสสานํ อชานนโต มิจฺจนา

บาทคาถาว่า **เอกงฺคทสฺสึ**
ทุมฺเมโธ ความว่า ในอรรถซึ่งมีลิ่งค
 เป็นอเนก มีลักษณะเป็นอเนกอย่างนี้
 บุคคลใดมีปรกติเห็นแต่ส่วนเดียวในบรรดา
 อรรถเป็นอเนกนั้น ครั้นเห็นแต่เพียง
 ส่วนเดียวแต่เพียงลักษณะเดียว เพราะ
 ตนมีปัญญาตื้น ก็ยึดมั่นเอาสิ่งที่ตนเห็น
 แล้วนั้นแหละว่า "นี่แหละสัจจะ" ปฏิเสธ
 นอกนี้ว่า "สิ่งอื่นเปล่า", คนโง่คือผู้มี

^๑ ม. อเนกา.

^๒ ชุ. มหา. ๒๙/๔๓๒, ชุ. จุฬ. ๓๐/๒๓๘,

ชุ. ป. ๓๑/๕๗๖.

^๓ ส. เอกงฺโค หิ.

อภินิวิสนโต จ.

สตทสฺสี จ^๑ ปณฺฑิตโตติ ปณฺฑิตโต ปน
ตตฺถ วิชฺชมาเน อเนเกปิ ปกาเร อตฺตโน
ปณฺณาจกฺขุณา สพฺพโส ปสฺสตี. โย วา
ตตฺถ ลพฺภมาเน อเนเก ปณฺณาจกฺขุณา
อตฺตนาปิ ปสฺสตี อญฺเณสมฺปิ ทสฺเสตี
ปกาเสตี, โส ปณฺฑิตโต วิจกฺขณเณ
อตฺถสฺสุ กุสโล นามาตี. เอวํ เถโร
อุกฺกัสมคตํ อตฺตโน ปฏิสมฺภิทาสมฺปตฺตี
ภิกฺขุณฺโณ วิภาเวสี.

สุหเมนนตฺตฺเถรคาถาวณฺณนา
นิฏฺฐิตา.

ปัญญาทราวม ผู้มีปรกติถือเอาแต่ส่วนเดียว
เหมือนคนบอดคลำช้าง. เพราะไม่รู้
ประการอันพิเศษที่มีอยู่ในอรรถนั้น และ
เพราะยึดมั่นถือมั่นอย่างผิด ๆ.

บาทคาถาว่า สตทสฺสี จ ปณฺฑิตโต
ความว่า ส่วนคนฉลาดย่อมเห็นประการ
แม้มิใช่น้อยอันมีอยู่ในอรรถนั้น ด้วย
ปัญญาจักขุของตนโดยประการทั้งปวง.
อีกนัยหนึ่ง บุคคลโดยยอมเห็นอรรถเป็น
อเนกที่ตนได้ อยู่ในอรรถนั้น ด้วยตนเอง
ด้วยปัญญาจักขุ ย่อมแสดงยอมประกาศ
แก่คนเหล่าอื่นด้วย, บุคคลนั้นชื่อว่า
บัณฑิตมีปัญญา ชื่อว่าผู้ฉลาดใน
ประโยชน์ทั้งปวง. พระเถระประกาศ
ปฏิปทาสมาบัติของตน อันถึงความ
อุกฤษฏ์ แก่ภิกษุทั้งหลายด้วยประการ
ดังนี้แล.

พรรณนาคาถาของพระสุหเมนนตเถระ
จบ.

^๑ ส. สหายทสฺสนโต จ.

๗. ฅมมสวตฺเถรคาคาถาถุณนา

ปพฺพชฌ ติลยิตฺวานาติ อายสุมโต
ฅมมสวตฺเถรสฺส คาคา. กา อฺปฺปติติ ?
อยํ กิร ปทุมตฺตรสฺส ภควโต กาลเ
สฺวจฺจเ นาม พฺราหฺมณเ หุตฺวา ติณฺณํ
เวทานํ ปารคฺช ฆราวาสเ โทสํ ทิสฺวา
ตาปสฺสปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา อรณฺญายตเน
ปพฺพตฺนฺตเร อสฺสมํ กาวเรตฺวา พฺหุหิ
ตาปเสหิ สทฺธิ วัสสิ.

อถสฺส กุสลพีชํ โรเปตฺกานิ ปทุมตฺตโร
ภควา อสฺสมสฺมิเป อากาเส จตฺวา
อิทธิปาฏิหาริยํ ทสฺเสสิ. โส ตํ ทิสฺวา
ปสนฺนมานโส ปุเชตฺกานิ นาคปฺปฺพานิ
โอิจินาเปสิ. สตฺถา "อลํ อิมสฺส
ตาปสฺสฺส เอตฺตํ กุสลพีชนฺ"ติ ปกฺกามิ.
โส ปฺปฺพานิ คเหตุวา สตฺถุ คมนมคฺคํ
โอิกริตฺวา จิตฺตํ ปสาเทนฺโต อณฺชลิ
ปคฺคยฺห อญฺจาสสิ.

๗. พรรณนาคาคาถาของ

พระธรรมสวเถระ

คาคาของท่านพระธรรมสวเถระมี
คำว่ ปพฺพชฌ ติลยิตฺวาน เป็นต้น
มีอุบติมาอย่างไร ? ได้ยินว่ พระเถระ
รูปนี้ครั้นศาสนาพระผู้มีพระภาคพระนาม
ว่ปทุมตฺตระ เป็นพฺราหฺมณช็ว่สวจฺจเ
เรียนจบไตรเพท เห็นโทษในการอยู่
ครองเรือน จึงออกบวชเป็นตาปส สร้าง
อาศรมอยู่ระหว่างภูเขาในป่าใหญ่ อยู่กับ
ตาปสเป็นอันมาก.

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคพระนามว่
ปทุมตฺตระ ทรงใคร่จะปลูกพีชคือกุสลแก่
ตาปสนั้น จึงประทับยืนแสดงอิทธิ-
ปาฏิหาริยอยู่ในอากาศใกล้อาศรม. ตาปส
นั้นเห็นพระผู้มีพระภาคแล้วมีใจเลื่อมใส
ใคร่จะบูชา จึงเก็บดอกบุณนาค (มาบูชา).
พระศาสดาทรงพระดำริว่ "กุสลพีชมี
ประมาณนี้ก็พอสมควรแก่ตาปสนี้แล้ว"
จึงเสด็จกลับ. ตาปสนั้นเอาดอกไม้ไปรย
ลงตามทีพระศาสดาเสด็จดำเนิน ใจก็
ผ่องใส ได้ยิยประคองอัญชลีอยู่แล้ว.

ไส เตน ปุณฺณกมุเมน เทวโลก
 นิพฺพตฺติตฺวา อปฺราปรํ สุคตีสฺสเยว
 สัสนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธูปาทม คคฺชฏฺเจ
 พุราหฺมณฺกุลเ นิพฺพตฺติตฺวา ฌมฺมสโวติ
 ลทฺธนาโม วิญญุตํ ปตฺโต เหตุสมฺปตฺติยา
 โจทฺยมาโน ฆราวาเส อาทึนํ
 ปพฺพชฺชาย อานิสฺสั^๑ จ ทิสฺวา
 ทกฺขิณาคิริสฺมึ วิหรนฺตํ ภควนฺตํ
 อุปฺสงฺกมิตฺวา ฌมฺมํ สุตฺวา ปฏฺิลทฺธสทฺโธ
 ปพฺพชิตฺวา วิปฺสฺสนาย กมฺมํ กโรนฺโต
 น จิรสฺเสว อรหตฺตํ ปาปุณฺิ เตน วุตฺตํ
 อปทานे^๒ :

“สุวฺจฺฉิ นาม นามเณ
 พุราหฺมณเณ มนฺตปารคฺ
 ปุรกฺขโต สสิสฺเสหิ
 วสตี^๓ ปพฺพตฺนตฺเร.

ปทฺมุตฺตโร นาม ชินเ
 อาหุตีเน ปฏฺิคฺคโ
 มมุทฺธวิตฺกามา ไส
 อาคจฺฉิ มม สนฺติกั^๔.

ด้วยบุญกรรมนั้น ดาบสนั้นบังเกิดใน
 เทวโลก เวียนว่ายอยู่แต่ในสุคติเท่านั้น
 ไป ๆ มา ๆ ครั้นพุทธุปบาทกาลนี้ มา
 บังเกิดในสกุลพราหมณ์ ในแคว้นมคธ
 ได้นามว่าธรรมสวะ รู้ความแล้ว ผู้อัน
 เหตุสมบัติตักเตือนแล้ว เห็นโทษใน
 ฆราวาสและอานิสงส์ในการบรรพชา จึง
 เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาค ซึ่งประทับอยู่
 ณ ทักขิณาคิริ พังกรรมแล้วได้ศรัทธาจึง
 ออกบวชแล้วบำเพ็ญวิปัสสนากรรมฐาน
 ไม่นานนักก็บรรลุพระอรหัต. ด้วยเหตุนี้
 ท่านจึงกล่าวไว้ในอปทานว่า :

“เราเป็นพราหมณ์มีนามว่าสุวฺจฺฉะ
 เป็นผู้รู้จบมนต์ แวดล้อมด้วยพวก
 ศิษย์ของตน อยู่ ณ ระหว่างภูเข.

พระชินเจ้าพระนามว่า ปทฺมุตฺตระ
 ผู้สมควรรับเครื่องบูชา พระองค์
 ทรงประสงค์จะช่วยเหลือเรา จึง
 เสด็จมายังสำนักเรา.

^๑ ม. อานิสฺส.

^๒ พ. อ. ๓๒/๒๖๑.

^๓ ฉ. วสเต.

^๔ ฉ. สนฺติเก, ไป. อาคณฺฉิ.